

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

INFORMAČNÍ SÍŤ HLAVNÍHO PŘEDSTAVITELE
PROTIRAKOUSKÉHO ODBOJE T. G. MASARYKA V DOBĚ
PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

Vedoucí práce: PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Autor práce: Bc. Tomáš Koutský
Studijní obor: Historie navazující
Ročník: 2

2016

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci „Informační síť hlavního představitele protirakouského odboje T. G. Masaryka v době první světové války“ jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Dále prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 26. 7. 2016

.....
Tomáš Koutský

Na tomto místě bych chtěl především poděkovat vedoucímu této kvalifikační práce PhDr. et PaedDr. Marku Šmídovi, Ph.D., za cenné rady a připomínky a za ochotu a trpělivost při vedení mé diplomové práce. Děkuji také mé rodině a přátelům za projevenou podporu.

Anotace

Cílem předkládané diplomové práce je analýza a rekonstrukce informační sítě hlavního představitele protirakouského odboje v zahraničí T. G. Masaryka v době první světové války v kontextu dobových mezinárodních událostí. Důraz bude kladen jak na zahraniční, tak domácí informační zdroje, přičemž bude poukázáno, jakým způsobem a kým byl T. G. Masaryk o dění v českých zemích, resp. v Rakousko-Uhersku informován a jaký význam tyto informace pro jeho zahraniční aktivity představovaly.

Annotation

The main goal of this diploma thesis is analysis and reconstruction of the information network of major representative of anti-Austrian resistance abroad T. G. Masaryk in the First World War. The analysis and reconstruction will be put in context of contemporary events. Emphasis will be put on foreign and domestic information sources. It will show by which way and by whom was T. G. Masaryk informed about events in Bohemia and Austria-Hungary and what meaning this information had for his activities abroad.

Obsah

I. Úvod.....	7
II. Stručné dějiny českých zemí od roku 1861 do konce první světové války	11
II. 1. První světová válka a české země	14
II. 1. 1. České země za první světové války	20
III. Dějiny tajných služeb do počátku první světové války	24
IV. Anabáze československého odboje za první světové války	34
IV. 1. Vznik československého zahraničního odboje	34
IV. 2. Krok z neznáma a československý program	41
IV. 3. Otázka československých zahraničních jednotek	43
IV. 4. Krize Československé národní rady a vznik československých zahraničních vojsk	45
IV. 5. Uznání československého odboje a vznik Prozatímní vlády	50
V. Informační síť hlavního představitele protirakouského odboje T. G. Masaryka v době první světové války	53
V. 1. Poslové a kurýrní služba	54
V. 1. 1. Tajné zprávy	55
V. 1. 2. Metody a prostředky přepravy tajných zpráv	60
V. 1. 3. Tajní poslové	63
V. 2. Každodenní nebezpečí a konspirační činnost československého odboje.....	69
V. 2. 1. Nebezpečí od rakouských úřadů a zpravodajských služeb.....	69
V. 2. 2. Konspirační místa	75
V. 3. Československý odboj ve světle oběžníků Pražského policejního ředitelství....	79
VI. Příklady z rakousko-uherské kontrašpionáže za první světové války	84
VI. 1. Sabotáže	85
VI. 2. Podezřelé osoby	88
VI. 3. Falšování	91
VI. 4. Špionští diletanti - příklady špionské neschopnosti.....	93
VII. Závěr	96
VIII. Prameny a literatura	99
VIII. 1. Archivní prameny.....	99
VIII. 2. Prameny vydané	99
VIII. 3. Literatura	100
IX. Seznam příloh	103

I. Úvod

Námětem předkládané diplomové práce jsou zpravodajské sítě prvního československého odboje. Jde o téma, které dlouhou dobu stálo mimo širší zájem badatelů zabývajících se československým odbojem. Výjimku tvoří dvě práce vydané v posledních letech. První práce *Emanuel Voska. Špionážní legenda první světové války*¹ historičky Dagmar Hájkové je sice prvoplánově Voskovou biografií, přináší ale mimo jiné i věcné informace přímo k dějinám zpravodajské činnosti československých odbojářů. Druhou prací je kolektivní dílo autorů Eduarda Kubů a Jiřího Šouši *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci. Československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915-1916)*,² která se zabývá, jak naznačuje název Masarykovou ženevskou akcí v kontextu rakousko-uherských zpravodajských služeb, propagandy a rakousko-uherského diplomatického zastoupení ve Švýcarsku. Především pohled ze strany rakousko-uherských protivníků československé zahraniční akce, je velmi neobvyklý a přináší zajímavé informace týkající se zpravodajské praxe za první světové války obecně.

Mimo výše zmíněná díla vychází předkládaná diplomová práce z klasických děl pojednávající o zahraničním odboji.³ Jedná se zejména o práci Karla Pichlíka *Bez legend. Zápas o československý program*⁴ a práci Jiřího Kovtuna *Masarykův triumf*.⁵ K tématu domácího odboje pak autor čerpá z dvoudílného monumentálního díla Milady Paulové *Dějiny Maffie*⁶ a ze dvou vzpomínkových knihy účastníka domácího odboje Jana Hajšmana *Česká Maffie. Vzpomínky na odboj doma*⁷ a *Maffie v rozmachu. Jak jsme bourali Rakousko*.⁸ Vzpomínkové knihy J. Hajšmana⁹ jsou nejen hodnotným zdrojem

¹ Dagmar Hájková, *Emanuel Voska. Špionážní legenda první světové války*, Praha 2014.

² Eduard Kubů - Jiří Šouša, *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci. Československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915-1916)*, Praha 2015.

³ Významnou prací je v tomto směru i čtvrtý svazek *Politických dějin československého národa* Zdeňka Tobolky, který detailně zpracovává domácí i zahraniční odboj, především v linii jeho emancipace, legitimizace a formování legií. Bohužel k tématu zpravodajské činnosti odboje jsou informace v ní předkládané nedostatečné a vzhledem k tomu byla v této diplomové práci dána přednost dále zmíněných dílům.

⁴ Karel Pichlík, *Bez legend. Zápas o československý program*, Praha 1991.

⁵ Jiří Kovtun, *Masarykův triumf*, Praha 1991.

⁶ Milada Paulová, *Dějiny Maffie I. Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914-1918*, Praha 1937. M. Paulová, *Dějiny Maffie II., Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914-1918*, Praha 1939.

⁷ Jan Hajšman, *Česká Maffie. Vzpomínky na odboj doma*, Praha 1934.

⁸ J. Hajšman, *Maffie v rozmachu. Jak jsme bourali Rakousko*, Praha 1933.

⁹ Jan Hajšman se narodil roku 1882 v Netolicích u Plzně, před válkou působil jako ministerský úředník, za války pak působil jako novinář. Po první světové válce se vrátil zpět ke svému úřednickému povolání a novinářině se věnoval pouze amatérsky. Působil také jako amatérský archeolog. Za druhé světové války

informací o domácím odboji, ale i skvělým pramenem pro poznání jeho každodenní zpravodajské praxe a každodenního fungování. V tomto kontextu nelze opomenout, jako velmi hodnotný pramen *Světovou revoluci* T. G. Masaryka.¹⁰

K samotnému výzkumu zpravodajské činnosti československého odboje bylo použito vydaných pramenů, především pak *Vzpomínky na první odboj* Miroslava Plesinger-Božinova¹¹ a edice tajných dopisů mezi Josefem Janem Fričem a Zdeňkem Rohlem *Zprávy tajným inkoustem. Kapitola z dějin českého zpravodajství za první světové války (1914-1918)*.¹² Mimo ně byly také použity již výše zmíněné vzpomínkové knihy J. Hajšmana a *Světová revoluce* T. G. Masaryka. K jejich doplnění a rozšíření pak bylo využito pramenů z Národního archivu v Praze získaných ve fondu Oddělení obranného zpravodajství Pražského policejního ředitelství. Materiály obsažené v tomto fondu podávají podrobné svědectví nejen k tématu zpravodajství československého odboje za první světové války, ale i k tématu kontrašpionáže rakousko-uherských zpravodajských služeb. Díky nim se lze na zpravodajské činnosti československého odboje, a nejen na ni, dívat očima strany, která stála na opačné straně konfliktu a bránila svoji integritu.

Cílem předkládané diplomové práce je analýza dílčích aspektů zpravodajské činnosti československého zahraničního a domácího odboje. Pozornost je věnována zejména praktickému fungování zpravodajské činnosti československého odboje, např. způsobu šifrování dopisů, druhu používání tajného inkoustu nebo prostředkům k ukrývání tajných zpráv a každodennímu nebezpečí ze strany rakousko-uherských zpravodajských služeb. Druhou linií zájmu je pak pohled z „druhé strany“, tedy pohled rakousko-uherských zpravodajských služeb na československý odboj a příklady z rakousko-uherské kontrašpionáže. K tvorbě diplomové práce bylo využito metody přímé a nepřímé, postavené na heuristice použité literatury a pramenů. V jejích dílčích částech pak bylo použito metody komparativní k určení rozdílů mezi jednotlivými výsledky kritické analýzy pramenů a literatury.

Původním úmyslem bylo studovat personální vztahy v rámci informační sítě T. G. Masaryka. Po důkladném výzkumu pramenů Oddělení obranného zpravodajství

byl vězněn v koncentračním táboře Buchenwald, kde strávil šest let. O svém pobytu v koncentračním táboře napsal vzpomínkovou knihu *V drápech bestie. Vzpomínky na Buchenwald*. Zemřel roku 1962 v Praze.

¹⁰ T. G. Masaryk, *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*, Praha 1925.

¹¹ Miroslav Plesinger-Božinov, *Vzpomínky na první odboj*, Praha 1997.

¹² Martin Kučera (ed.), *Zprávy tajným inkoustem. Kapitola z dějin českého zpravodajství za první světové války (1914-1918)*, Praha 2003.

Pražského policejního ředitelství uložených v Národním archivu v Praze, se autor této diplomové práce rozhodl směřovat své bádání spíše směrem k procesním problémům, prostředkům a mechanismům předávání tajných zpráv v rámci československého odboje i mimo něj a problematice zpravodajské praxe vůbec. K tomuto rozhodnutí přispěl i fakt, že samotná personální struktura informační sítě československého odboje je již zpracována v mnoha starších i novějších pracích, jmenovitě například v Dějinách Maffie od Milady Paulové, biografii Emanuela Vosky od Dagmar Hájkové nebo v knize Karla Pichlíka *Bez legend. Fond Maffie v Masarykově archivu a ústavu*, který mohl k personální struktuře informační sítě poskytnout nové informace, byl bohužel v době zpracování této diplomové práce badatelům nepřístupný. Vzhledem k tomu by výzkum personální struktury informační sítě založený pouze na literatuře nepřinesl dostatek nových poznatků. K rozhodnutí o změně zaměření na procesy, prostředky a mechanismy přispěl také poznatek, že se přímo tímto tématem, žádná historická práce doposud nezabývala.

Diplomová práce je rozdělena do pěti tematických kapitol. První kapitola *Stručné dějiny českých zemí od roku 1861 do konce první světové války* se zabývá stručnou analýzou dějin českých zemí v letech 1861-1918, s přihlédnutím na otázku emancipace českého národa v rámci Rakousko-Uherska. Součástí této kapitoly je také krátké seznámení s příčinami, důsledky a průběhem první světové války a dopadem válečných událostí na obyvatele českých zemí. Ve druhé kapitole, *Dějiny tajných služeb do počátku první světové války*, je středobodem výkladu vývoj tajných služeb od jejich počátků v antickém světě až po jejich postupný vývoj do moderní podoby známé v současnosti. Třetí kapitola *Anabáze československého odboje za první světové války* se zabývá vývojem československého odboje od neznámé akce několika vlastenců po uznaného představitele nově vznikajícího národního státu ve středu Evropy.

Poslední dvě kapitoly tvoří stěžejní část předkládané diplomové práce. Kapitola *Informační síť hlavního představitele protirakouského odboje T. G. Masaryka v době první světové války* je tematicky rozdělena na několik dílčích podkapitol. Jejich zájmem jsou tajní poslové a kurýrní služba, tajné zprávy a prostředky jejich přepravy, každodenní nebezpečí ze strany rakousko-uherských úřadů a zpravodajských služeb a konspirační místa. Poslední podkapitola řeší pohled oběžníků Oddělení obranného zpravodajství Pražského policejního ředitelství na československý zahraniční odboj v průběhu první světové války. Poslední kapitola *Příklady z rakousko-uherské kontrašpionáže za první světové války* pak představuje některé příklady z činnosti

rakousko-uherských zpravodajských služeb a státní policie v rámci území českých zemí i mimo ně. Pozornost je věnována převážně sabotážím, falšování dokumentů, podezřelým osobám a špiónskému diletantismu.

II. Stručné dějiny českých zemí od roku 1861 do konce první světové války

Co znamenala 60. léta 19. století pro budoucí vývoj českých zemí v rámci Rakousko-Uherska? Při hledání odpovědi na tuto otázku je potřeba nejdříve sledovat vývoj událostí o více než dvě desetiletí nazpět. Revoluční rok 1848 znamenal pro mnoho evropských států změnu, největší intenzity však nabral právě na území rakouského císařství.

Všeobecně se jako důvody propuknutí revolucí v rakouském císařství uvádí nespokojenost s feudalismem a metternichovským absolutismem, který byl reakcí na mocenský a společenský rozvrat vyvolaný v Evropě Velkou francouzskou revolucí a napoleonskými válkami. Snahy zakonzervovat stávající společenský systém a předejít opakování Velké francouzské revoluce se však v kontextu rychle se rozvíjejícího evropského liberalismu ukázaly jako liché. Revoluce v rakouském císařství také reagovaly na předešlé úspěchy revolučních hnutí napříč západní Evropou.¹³ Ačkoli byla následná povstání v Praze, ve Vídni a v Budapešti rakouskými vojsky v několika krutých srážkách poražena, dosáhla nezanedbatelných úspěchů.¹⁴

Feudální systém byl zcela zrušen a s ním i spojené poddanství venkovského obyvatelstva. Byla zrušena vrchnostenská panství a zřízena obecní samospráva. Revoluční roky 1848-1849 lze také považovat za zrod české národní politiky. Revoluční hnutí byla sice poražena, ale celospolečenský vývoj ubírající se směrem k modernímu občanskému státu již zastavit nešlo. Cesta k modernímu státu měla být ještě docela dlouhá, vždyť samotná jeho myšlenka se nezamlouvala konzervativcům v čele s rakouským ministrem vnitra Alexandrem Bachem. Bachovský neoabsolutismus lze považovat za poslední vzepětí tradičního konzervativního myšlení proti liberálnímu a demokratickému proudu, kterému se bránilo již od dob Velké francouzské revoluce.¹⁵ Jak ukázaly neúspěšné války se Sardinsko-piemontským královstvím a Francií v letech 1859-1860, nejen obyvatelé rakouského císařství toužili po změně, ale i samo rakouské císařství ji nutně potřebovalo. Porážka v sardinské válce v letech 1859-1860 znamenala

¹³ Jiří Štaif, *Revoluční léta 1848 - 1849 a české země*, Praha 1990, s. 7-10.

¹⁴ Karel Malý - Florian Sivák, *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*, Praha 1993, s. 94-98.

¹⁵ K tomu více František Čapka, *Dějiny českých zemí 1800 - 1918*, Brno 2011, s. 68-102.

nejen ztrátu Lombardie, ale především konec bachovského neoabsolutismu a otevření cesty k demokratičtějšímu zřízení.¹⁶

Únorová ústava vydaná roku 1861 státním ministrem Antonem von Schmerling znamenala faktický vznik konstituční monarchie a občanské společnosti. Vznikla dvoukomorová říšská rada jako zákonodárný orgán monarchie a byla ustanovena zemská zřízení s volebními řády do zemských sněmů. Samozřejmě nelze nově vzniklý politický systém v rakouském císařství posuzovat z dnešního pohledu, z něhož by byl stále značně nedemokratický. První přímé volby do říšské rady byly vyhlášeny roku 1873, všeobecné a rovné volební právo pro muže bylo zavedeno až v roce 1907. I tak to byl velký krok kupředu oproti absolutistickému zřízení let minulých.¹⁷ Vyvrcholením procesu změn v rakouském politickém zřízení byla prosincová ústava z roku 1867, která byla reakcí na prohranou válku s Pruskem a řešila tzv. rakousko-uherské vyrovnání.¹⁸ Jejimi nejdůležitějšími součástmi byly zákony o říšském zastupitelství (vymezuující zákonodárnou pravomoc říšské rady), zákon o všeobecných občanských právech, zákon o říšském soudu a zákon o nezávislosti soudů a soudců a zákon vymezuující postavení a pravomoci císaře. Rakousko-uherské vyrovnání bylo již od svého ustanovení trnem v oku české politické reprezentace.¹⁹ Třebaže se Češi stejně jako Maďaři v revolučních letech bouřili, vlastní suverenity jim dopřáno nebylo. Domnělá křivda na českém národě, vycházející z opomenutí českých požadavků, zůstává v naší společnosti z části zachovalá až doposud. Pravdou je, že čeští politici ještě v této době nebyli natolik silní, sebevědomí a především průbojní, aby své požadavky dokázali relevantně prosadit.²⁰

Období po rakousko-uherském vyrovnání do začátku první světové války lze i přes všechny nevyřešené otázky národní suverenity považovat za období doposud největšího rozvoje občanského, kulturního a politického života v českých zemích. Společenský rozkvět byl následován rozmachem průmyslu a hospodářství celkově. Ne nadarmo bývá období druhé poloviny 19. století v Evropě nazýváno tzv. Krásnou dobou „*La Belle Époque*“.²¹ Jinak tomu nebylo ani v českých zemích. Bylo otevřeno Národní divadlo, postavena nová reprezentativní budova Národního muzea, rozdělena Karlova univerzita, na jejíž půdě působila tehdejší vědecká elita. České umění dosáhlo

¹⁶ Jan Galandauer - Miroslav Honzík, *Osud trůnu habsburského*, Praha 1982, s. 129-132.

¹⁷ Ivana Čornejová - Jiří Rak - Vít Vlnas, *Ve stínu tvých křídel: Habsburkové v českých dějinách*, Praha 2012, 210-222.

¹⁸ Hugh LeCaine Agnew, *Češi a Země Koruny české*, Praha 2008, s. 195-197.

¹⁹ Otto Urban, *František Josef I.*, Praha 1999, s. 112-119.

²⁰ László Kontler, *Dějiny Maďarska*, Praha 2001, s. 253-256.

²¹ H. L. Agnew, *Češi*, s. 206-209.

nebyvalého rozmachu a stalo se známým i za hranicemi Rakousko-Uherska. Secesní Malíř Alfons Mucha byl dobře znám ve Francii díky svým plakátům a grafikou. Náš významný hudební skladatel Antonín Dvořák odcestoval do Spojených států amerických, aby zde působil na americké národní konzervatoři v New Yorku. Za svého pobytu v USA napsal symfonické dílo „*Z nového světa*“, která i dnes vzbuzuje v posluchači ty nejnítější emoce. I mnozí další čeští umělci byli pro českou kulturu neméně významní. Nelze opomenout hudební skladatele Bedřicha Smetanu, Zdeňka Fibicha nebo Leoše Janáčka, z českých malířů a sochařů je možno jmenovat Mikoláše Aleše, Antonína Slavíčka, krajináře Antonína Chittussiho či Josefa Václava Myslbeka. Česká literatura se nejvíce zabírala národními tématy a do zahraničí proto příliš nepronikla.²² Zde stojí za zmínku Manifest české moderny z roku 1895, jehož autoři kladly důraz na spojení umělecké činnosti s činností umělce pro veřejnost a za největší devizu umělce a občana považovali jeho osobní svobodu. Jubilejní výstava pořádaná roku 1891 pak byla oslavou a symbolickým vyvrcholením českých úspěchů na poli kultury, vzdělávání, průmyslu a podnikání.²³

Úspěchy české politiky nebyly zdaleka tak oslnivé jako úspěchy na poli kultury a průmyslu. České politické strany se v průběhu druhé poloviny 19. století zaměřovaly spíše na prosazení národnostních požadavků, tzv. drobečkovou politiku. První úspěchy se dostavily roku 1880, kdy došlo k zrovnoprávnění češtiny s němčinou v rámci českých zemí a další o dva roky později, kdy došlo k rozdělení Karlovy univerzity na českou a německou část. Národnostní spory stále byly hlavním tématem na poli politického klání, které se postupem času stále více vyostřovaly.²⁴ České země vstoupily do 20. století ve fázi intenzivního společenského, kulturního a hospodářského rozvoje, který byl zabrzděn až vypuknutím první světové války. V průběhu půl století se z českých zemí stala nejrozvinutější částí Rakousko-Uherska, obyvatelé nabyli důležitého národního sebevědomí, čeští umělci se začali prosazovat v Evropě i mimo ní. Národ, který nabýval svého sebevědomí a začal si uvědomovat své místo v rámci Rakousko-Uherska i mimo jeho hranice, se měl v blízké době dostat do víru konfliktu do té doby nevídaného. Konfliktu, který nejen svou krutostí, počtem obětí a rozsahem předčil všechny předešlé, ale dal také vzniknout mnoho novým národním státům, mezi nimi i státu československému.

²² K české literatuře a umění v 19. století více. Hugh LeCaine Agnew, *Origins of the Czech National Renaissance*, Pittsburgh 1993.

²³ K tomu více O. Urban, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982.

²⁴ Tamtéž, s. 336-339.

II. 1. První světová válka a české země

První světová válka nebyla v principu stejnou válkou, jakou byly války předchozí, od nichž se odlišovala nejen počtem zúčastněných států a masakrem lidských bytostí doposud nepředstavitelného. Její náplň i přes značnou monumentálnost nasazených prostředků zůstávala stejná, ale jejímu konečnému dopadu na lidské společenství se žádná jiná válka zatím rovnat nemohla. Byla to tradiční válka, vedená tradičními metodami a za pomoci netradičních prostředků. Čím tedy již přes sto let poutá první světová válka pozornost badatelů, politiků, filozofů, psychologů a mnohých dalších? Jsou to počty padlých a raněných, počty vybojovaných bitev a nasazených mužů, data uzavřených smluv či zprávy z provedených útoků na nepřátelské pozice? Ačkoliv není radno nechávat stranou žádné z těchto témat, největší význam první světové války tkví v obsahu třech základních slov: změny, konce a začátku. První světová válka byla totiž nejvíce procesem změn, které zapříčinily konec starého světa a vznik světa nového. Ve svém důsledku znamenala první světová válka vznik 20. století, jak ho vnímáme dnes. Jako kdyby dvě desetiletí před válkou ani jeho součástí nebyla.

První světová válka nezačala nijak nenápadně a první náznaky budoucí sporů mezi jednotlivými národy a mocenskými skupinami, které později vytvořily, lze sledovat již v průběhu druhé poloviny 19. století. Velkou roli hrál militarismus a to zejména na území tehdejšího Německého císařství a Francie. V Německu sjednoceném roku 1871 začaly bujet představy o výjimečnosti německého národa a jeho předurčení k vedoucí roli v Evropě, francouzští revanšisté zase toužili po návratu ztracených území a ztracené hrdosti po prohrané válce s tehdejším Pruskem. V Rakousko-uherské monarchii vrcholilo národní obrození slovanských národů, jimž naději do žil přilévaly úspěchy Srbů v boji za národní autonomii. Dalším důležitým faktorem, který uvrhl evropské národy do války, bylo vytvoření dvou protichůdných mocenských bloků.²⁵

Prvním byl Trojspolek, původně Dvojspolek, který zahrnoval společenství mezi Německem a Rakousko-Uherskem uzavřené v říjnu 1879, roku 1882 se ke spolku připojila Itálie a vznikl Trojspolek. Vztahy mezi Itálií a dvěma zbývajícími členy spolku komplikovala nejen vzájemná nevraživost Itálie a Rakousko-Uherska a spory na území severní Itálie, ale i obezřetný vztah Německa k Itálii, jež ji nepovažovalo za dostatečně rovnocenného partnera a oprávněně se obávalo její dvojakosti. Jak se později ukázalo

²⁵ Aleš Skřivan, *Evropská politika 1648-1918*, Praha 1999, s. 220-222.

oprávněně. Na počátku války se k Trojspolku přidala Osmanská říše a o rok později Bulharsko.²⁶ Proti Trojspolku začal koncem 19. století vznikat mocenský spolek jménem Trojdohoda. Spojeneckou smlouvu nejprve uzavřela Francie s Ruskem roku 1893, ke sblížení Francie a Velké Británie došlo roku 1904 skrze tzv. „srdečnou dohodu“ a roku 1907 uzavřela Velká Británie spojeneckou smlouvu s Ruskem, čímž se celý spojenecký okruh uzavřel.²⁷ Ke státům Trojdohody se poté v průběhu bojů připojovaly i další státy jako Srbsko (1914), Belgie (1914), Itálie (1915), Rumunsko (1916), Spojené státy americké (1917) a mnohé další.²⁸ Napětí mezi oběma stranami se od počátku 20. století začalo notně vyostřovat. Německo se po sjednocení snažilo rozšířit svůj vliv i mimo střední Evropu a chtělo získat část kolonií v Africe, k dělení kořisti se však dostalo příliš pozdě. Rakousko-Uhersko zase řešilo závažné problémy na Balkáně, kde se jeho zájmy střetávaly se zájmy Ruska. Navíc se v německých vojenských kruzích začalo šířit mínění, že jediný způsob jak může Německo v této situaci mocensky získat je způsob válečný. Německé velení bylo přesvědčeno o připravenosti německé armády a mínilo, že čím dřív válka přijde, tím lépe. Samo a bez důvodu ji ale rozpoutat nemohlo.²⁹

Místem, kde měla válka vypuknout, se stal Balkánský poloostrov, přesněji pak území dnešní Bosny a Hercegoviny, od roku 1908 anektované Rakousko-Uherskem. Záminkou k rozpoutání války se stal atentát na následníka trůnu arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este 28. června 1914, který byl zastřelen srbským nacionalistou Gavrilo Principem. Pomyslný sud s prachem byl zapálen a byla to již jen otázka času, kdy definitivně vybuchne. Rakousko-Uhersko odeslalo Srbsko ultimátum, jehož podmínky byly vpravdě neslýchané a stěží přijatelné. Srbové do války nechtěli a ani na ni nebyli připraveni, a přestože se jejich odpověď nesla v co nejvíce smířlivém duchu a v mnohém nátlaku ustoupila, nemohla splnit nesplnitelné. Válka začala 28. července 1914, a přestože německé vojenské velení předpokládalo, že se rozšíří i mimo balkánské bojiště, rozměry, kterých měla nakonec dosáhnout, si nikdo z nich domyslet nedokázal.³⁰

²⁶ Také nazýván jako Centrální mocnosti nebo Ústřední mocnosti. Milan Hlavačka - Marek Pečenka, *Trojspolek. Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, Praha 199, s. 28.

²⁷ Arthur Banks, *Millitary Atlas of the First World War*, Barnsley 2001, s. 2-11.

²⁸ Po vypuknutí první světové války se začala nazývat Dohodou. Tamtéž, s. 248-249.

²⁹ Robert Kvaček, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2013, s. 12-13. O. Urban, *Česká společnost*, s. 574-577.

³⁰ Yvette Heřtová, *Zákopová válka*, Praha 1988, s. 12-18. John Keegan, *První světová válka*, Praha 2003, s. 25-27.

Jediným hlasem rozumu v této chvíli zůstávali političtí představitelé Velké Británie, kteří naléhali na Vídeň, aby si válku se Srbskem rozmyslelo. Oprávněně se totiž obávali zapletení evropských mocností skrze vzájemné spojenecké smlouvy do víru války, která bude mít nedozírné následky na budoucí uspořádání Evropy.³¹ Předpokládané se stalo skutečným a tak dne 3. srpna 1914, po obsazení Lucemburska, vyhlásilo Německo válku Francii. Následující den vstoupila německá vojska do neutrální Belgie a dala tím záminku Velké Británii, která mu ještě ten den vyhlásila válku. Dne 6. srpna vyhlásilo Rakousko-Uhersko válku Rusku a o týden později vyhlásila Rakousko - Uhersku válku Francie a Velká Británie. Koncem srpna vstoupilo do války na straně Dohody Japonsko a koncem října vstoupila do války po boku Německa a Rakouska-Uherska Osmanská říše. Itálie do války nevstoupila a splnění svých spojeneckých povinností se zdráhala. Až o rok později se do válečného dění zapojila a to již na straně mocností Dohody, čímž zradila své bývalé spojence.³²

Přestože se válka během několika málo dnů rozšířila za své původní hranice, u většiny ze zúčastněných stran nepanovaly obavy z jejího budoucího průběhu. V Německu a ve Francii dokonce panovala povznesená nálada, do armády rukovalo mnoho dobrovolníků, často celé školní třídy. Všeobecně panoval názor, že válka nejpozději do letošních Vánoc skončí. Jak se ještě před začátkem Vánoc ukázalo, první světová válka neměla být během na krátkou trať.³³ Německá ofenziva selhala poté, co se dostala téměř na předměstí Paříže, rakousko-uherské vojenské velení zase hrubě podcenilo bojovnost srbských obránců a ruský nástup o co byl rychlý a razantní, o to rychleji vychladl.³⁴ Neschopnost ani jedné ze zneprátených stran dosáhnout nad protivníkem převahy a zasadit rozhodující úder předurčila směřování války k fenoménům, které se nakonec staly jejími poznávacími znameními. K nekonečným liniím zákopů a k marným snahám o jejich prolomení, k neustálému opakování stejných chyb, které zbytečně zavinily smrt tisíců vojáků a také k všeobjímajícímu čekání a nudě, které ji doprovázely po celou dobu jejího trvání.³⁵

Na následujících řádcích bohužel není dostatek prostoru k důkladnému rozebrání vojenských operací, které za první světové války probíhaly, přesto je na místě, alespoň

³¹ Marina Soroka, *Britian, Russia, and the Road to the First World War: The Fateful Embassy of Count Aleksandr Benckendorff (1903-1916)*, Farnham 2011, s. 249-251.

³² R. Kvaček, *První světová válka*, s. 18-25.

³³ Holger H. Herwig, *The First World War, Germany and Austria-Hungary 1914-1918*, Oxford 1996, s. 98-103.

³⁴ Hew Strachan, *The First World War. Volume I. To Arms*, Oxford 2003, s. 23-24, 29-32.

³⁵ Y. Heřtová, *Zákopová válka*, s. 18-26.

jmenovitě připomenout její nejvýznamnější bitvy. Bitvy u Marny, Sommy, Verdunu, Yper, Cambrai, Tannenbergu, Gorlice, Přemyšle, Gallipoli, Soči, Caporetta a mnohé další stejně i méně významné jsou smutným důkazem lidské vynalézavosti v oblasti destrukce a zabíjení.³⁶ První světová válka přinesla překotný rozvoj v oblasti vojenských technologií a celkově urychlila modernizaci společnosti, avšak mnoho generálů a důstojníků se nedokázalo s nastupujícími změnami ve vedení války dostatečně vyrovnat. Vojáci se tak dostávali do situace, kdy museli vlnu za vlnou v sevřených řadách pomalu pochodovat vstříc kulometné palbě a minometným granátům. Trvalo téměř celou válku, než vojenští velitelé dokázali opustit staré způsoby vedení války a přizpůsobit se novým podmínkám. Jejich přizpůsobování stálo životy statisíců vojáků na obou stranách, bílé kříže u verdunské pevnosti jsou toho smutným mementem. K hrozbě jisté smrti na bitevním poli se přidávalo nekonečné čekání v zákopech často pod hranicí lidské důstojnosti a v otřesných hygienických podmínkách.³⁷

Utrpení vojáků bylo nezměrné, a proto často docházelo ke vzpourám, dezercím, případům sebeпоškození nebo válečného šílenství. Vojáci, ze začátku války plní nadějí v brzké vítězství, se v přímém kontaktu s krutou realitou války stávali otupenými prázdnými schránkami, které ztráceli veškerou motivaci a jistoty. V první světové válce netrpěli jen vojáci, ale velkou měrou i civilisté a to nejen přímým dopadem válečných operací, ale i nepřímo v zázemí. Koncept totální války znamenal, že zdroje mířily nejdříve k armádě a až posléze k civilnímu obyvatelstvu.³⁸ Nejkritičtější byla situace na území Německa, Srbska a carského Ruska, kde byly katastrofální podmínky v zázemí i na frontě jedním z důvodů abdikace cara Mikuláše II v roce 1917 a podepsání Brestlitevského míru o rok později. Největší vliv na civilní ztráty však měla válka v Osmanské říši. Dlouhá nevraživost mezi arménskou menšinou a většinovým tureckým obyvatelstvem vyvrcholila po prohrané bitvě s Ruskem u Šarikamiše, která proběhla na arménském území. Arménské obyvatelstvo bylo obviněno z kolaborace s vítězi a v následujících třech letech postupně systematicky likvidováno. Počet obětí arménské genocidy je odhadován mezi 1 až 2 miliony.³⁹

Konečně po pěti letech bojů 11. listopadu 1918 utichly zbraně nadobro. Osamocené Německo toho dne podepsalo v Compiègne příměří a válka skončila.

³⁶ A. Banks, *Millitary Atlas*, s. 18-22, 135-144, 172-176, 199-206.

³⁷ Tamtéž, s. 85-94, 107-124.

³⁸ Volker Berghahn, *Der erste Weltkrieg*, München 2006 s. 65-79.

³⁹ Bohuslav Šnajder, *Tisíc tváří odvahy*, Praha 1990, s. 107-130.

Spojenec Německa Rakousko-Uhersko už v té době neexistovalo a o jeho zbytky se přetahovaly nově vznikající národní státy. Bývalým carským Ruskem zmítala občanská válka, Osmanská říše byla v troskách a pomalu nastupovala cestu demokratizace a liberalismu. Stará mocnářství se rozpadala a na jejich základech začaly vznikat nové státní útvary. Předně ve střední Evropě vznikla ze zaniklého Rakousko-Uherska síť jednotlivých národních států. Nově vznikly Československá, Rakouská a Maďarská republika. Zbytky území bývalé monarchie si mezi sebe rozdělilo nově vzniklé Polsko, Itálie, Království Srbů, Chorvatů a Slovinců a Rumunské království. Zabírání, přerozdělování a odtrhávání jednotlivých zemí a území začalo již na sklonku války, ale právně zakotveno bylo až ve smlouvě ze St. Germain, která vstoupila v platnost 16. června 1920. Spory o území bývalé uherské části mocnářství řešila podobná smlouva podepsaná v Trianonském paláci ve Versailles 4. června 1920. Značné územní ztráty pocítila také Osmanská říše, která se musela zřeknout všech netureckých území a ztratila tak více než čtyři pětiny své původní rozlohy. Německé územní ztráty nebyly zdaleka tak hrozné. Největší podíl tvořilo území Poznaňska, Západního Pruska a Horní Slezska, který připadlo Polsku a území Alsasko-Lotrinska, které se navrátilo do vlastnictví Francie.⁴⁰

První světová válka ale nepřinesla jen politické změny, ačkoliv ty byly nejvýraznější a nejdiskutovanější. Změny v oblasti společenské, kulturní, sociální a náboženské sféře nebyly sice ve své době hlavním tématem, ale v dlouhodobém kontextu byl jejich vliv na utváření moderní evropské společnosti podobně zásadní jako vliv změn politických. Stejně jako stará mocnářství, rozpadly se i staré hodnoty. Generace mladých mužů, která odešla do války bojovat za lepší svět, za národ, za svobodu, byla zmasakrována v neutuchajících bojích, a to často pouze přičiněním cizí hlouposti. Ti co přežili, byli šokováni objemem násilí a strastí, které prožili a vraceli se do svých domovů zbaveni veškerých iluzí.⁴¹

Měli pocit, že byli zrazeni, to čemu věřili a v čem byli vychováni, se ukázalo být nedostatečným v kontaktu s válečnými hrůzami. Generace těchto mladých mužů bývá nazývána ztracenou, a ačkoliv toto označení přísluší především spisovatelům píšícím po první světové válce, myšlenky a životní postoje, které se v jejich dílech objevují, byly ve své době celospolečenským fenoménem. Ztráta iluzí, nadějí, víry ve staré pořádky a tradiční řád pak byly důsledkem postupné liberalizace evropské společnosti ve

⁴⁰ Tamtéž, s. 131-134.

⁴¹ Zdeněk Jindra, *První světová válka*, Praha 1983, s. 348-356.

dvacátých letech 20. století.⁴² Součástí společenského uvolnění byl také import amerického způsobu života, jehož jednotlivé aspekty zasahovaly všechny vrstvy tehdejší společnosti. Dalším důležitým posunem byla postupná emancipace žen, kdy mnohé v době války nahradily muže v jejich rolích jako živitelů rodiny a získaly značnou osobní svobodu. Přirozeně se nově nabyté samostatnosti vzdát nechtěly, což v následujících letech vedlo k alespoň částečnému vyrovnání postavení mezi mužem a ženou. Jedním z hlavních úspěchů emancipačního hnutí po první světové válce bylo zavedení volebního práva pro ženy v mnoha zemích Evropy i ve světě.

S vyrovnáním se s válečnými hrůzami souvisí také značný rozmach pacifismus a odmítání války a násilí všeobecně, který se rozšířil i do vyšších politických kruhů. Snaha o to, aby se již žádná podobná tragédie neopakovala, vedla k založení Společnosti národů v roce 1919. Ačkoliv byla myšlenka trvalého míru mezi lidmi a snaha o řešení konfliktů mezi národy diplomatickou cestou nesmírně pozitivním jevem, její až bigotní následování některými evropskými národy bylo jednou z příčin vypuknutí další hrozivé války o dvě desetiletí později. První světová válka neskončila díky drtivému vojenskému vítězství na bitevním poli ani strategickému genu vojevůdců. Skončila celkovým vyčerpáním, jak materiálního tak lidského potenciálu všech účastníků se stran. Vítězství národů Dohody bylo dosaženo především díky jejich lepší schopnosti akumulovat více válečných zdrojů a dosáhnout tak vyčerpání později než jejich protivníci. Centrální mocnosti, alespoň co se týká Německa, nebyly v pravém slova smyslu vojensky poraženy. V mírových jednáních však s nimi bylo naloženo takovým způsobem, že hořkost a zklamání, která po sobě zanechaly, otevřelo později cestu ideologiím značně nelidským.⁴³

Byla první světová válka zbytečnou, jak ji nazval budoucí britský ministerský předseda Winston Churchill? Každá válka je v principu zbytečnou, přesto si ale nelze nepřipustit, že bez změn, které první světová válka přinesla, by Evropa s velkou pravděpodobností současné podoby nenabyla. Jedno staré rčení praví, že nové se nikdy nezrodí bez krve a ohně a pokud je tomu tak, první světová válka splnila jeho vyznění dokonale. Zda byly změny, které přinesla dobré či špatné a zda stály za miliony ztracených a zmrzačených lidských životů, nechť každý posoudí sám.

⁴² Tamtéž, s. 360-362.

⁴³ Y. Heřtová, *Zákopová válka*, s. 355-358.

II. 1. 1. České země za první světové války

Válka přišla do Českých zemí stejně, jako přišla do kterékoliv jiné země účastníci se začínajícího konfliktu. Stejně jako jinde i zde převládal názor, že válka nebude dlouhá a nejpozději do Vánoc skončí. Povznesená vlastenecká nálada jako v Německu či Francii sice u českého obyvatelstva příliš nepanovala, ale jistý pocit povinnosti, kterou bylo vůči říši nutno splnit, přeci jen existoval.⁴⁴ V průběhu prvního roku bojů se však na frontě i v zázemí začala projevovat nespokojenost a nesouhlas s průběhem války. Na frontě přibývalo vojáků, kteří byli ochotni padnout do zajetí a část z nich posléze utvořila legie na západní a východní frontě. I přesto zůstávala většina českých vojáků v rakouských uniformách. V zázemí se již koncem roku 1914 začal projevovat nedostatek potravin a základního spotřebního zboží, což posléze vedlo k značnému rozmachu černého trhu s potravinami. Ke zklidnění napjaté atmosféry nepřispělo ani zrušení říšského sněmu a veškerého politického života v celé monarchii a zavedení válečného absolutismu. S ním souviselo i zrušení většiny základních ústavních práv: práva na osobní svobodu, listovní tajemství, svobodu shromažďování, tisku a projevu. Civilní právo bylo v mnoha případech podřízeno právo vojenskému, byla zavedena cenzura tisku a zřízen válečný dohlédací ústav, který se jí, spolu s kontrašpionáží, zabýval. Následovaly první vlny zatýkání mezi politickými špičkami. Česká veřejnost byla náhlou razancí změn zaskočena a české země se ponořily do ponurého oparu strachu a sklíčenosti.⁴⁵

V návaznosti na počáteční úspěchy ruské armády v bojích na Visle, začaly mezi částí české veřejnosti panovat naděje v úspěch Rusů a jejich možný postup na české území, který by podle nich měl znamenat, přinesení spravedlnosti a svobody utlačovaným národům monarchie. Velkou roli v tomto mínění jistě hrál element carského Ruska jako nejmocnější slovanské říše a přirozeného obránce práv všeho slovanstva. Po německém nástupu na ruskou frontu se však tyto naděje ukázaly jako liché. Pozornosti rakouských úřadů ale neunikly a byly následovány další vlnou ještě přísnějších perzekucí. V kontextu toho byl popraven šířitel protirakouských letáků Slavomír Kratochvíl, jenž je považován za první neoficiální oběť doposud neexistujícího odboje.⁴⁶

⁴⁴ Jiří Pernes, *František Josef I.*, Praha 2011, s. 477-488

⁴⁵ H. L. Agnew, *Češi*, s. 238-242.

⁴⁶ Marie Michlová, *Byli jsme a budeme aneb česká každodennost 1914 - 1918*, Praha 2013, s. 82-94.

Následující válečná léta se nesla v duchu zhoršování stávajících poměrů. Problémy se zásobováním, které se začaly objevovat již na sklonku roku 1914, doznaly na přelomu let 1915-1916 značného prohloubení. V městech a už i na venkově se nedostávalo základních potravin, které byly často šizeny. Rolníkům byly zabavovány značné části jejich úrody i hospodářského dobytka pro potřeby armády. Černý trh bujel jako nikdy dřív a na lidské bídě vydělávali především ti nejvychytralejší. Fenomémem doby se staly nájezdy obyvatel měst na venkov, kde za nehorázně přemrštěné sumy nakupovali jinak nedostupné potraviny. Část rolníků a sedláků díky výdělků z černého prodeje potravin dokázala splatit předválečné dluhy. Zásobovací krize se již do konce války nezlepšila a postupem času se začala promítat i do armádní sféry. Krize vyvrcholila na jaře roku 1918, kdy hlad, nemocnost a bída obyvatelstva dosáhla svého vrcholu.⁴⁷ Stejně žalostné byly i poměry přímo na frontě, kde sice vojáci díky upřednostněným přidělnům nestrádali tolik jako civilní část populace, neutěšený stav zásobování ale na počátku roku 1915 dostihl i je.⁴⁸

Všeobecný nedostatek vedl k nespokojenosti a radikalizaci české veřejnosti i samotných vojáků. Nespokojenost v armádním sboru byla značná, přesto k dezercím nedocházelo tak často, jak tehdejší oficiální propaganda informovala. K dezercím docházelo přednostně na východní frontě, ale často byly způsobeny bezvýchodností a nedostatkem jiných řešení. Část rakouských zajatců a dobrovolníků později vytvořili legionářské jednotky na všech válečných frontách, v celkovém počtu českých odvedenců činili méně než deset procent⁴⁹. I přes jejich nevelký počet přispěly jejich vítězství a bojové nasazení k úspěchu vyjednávání o vzniku budoucího Československa.

Nejen legionáři se ve válce vyznamenali. To že čeští vojáci v rakousko-uherské armádě uměli bojovat tvrdě a s odvahou dokazují jejich bojové výsledky na italské frontě, kde byli považováni za nebezpečné protivníky a oporu rakousko-uherské armády. Možná to bylo rozdílným prostředím a mírou motivace, avšak faktem zůstává, že jak příkladné bylo bojové nasazení českých vojáků na italské frontě, o to hůře se jim dařilo na frontě východní. V rakousko-uherské armádě sloužilo v průběhu války více než 1,4 milionů obyvatel českých zemí, z toho více než 134 000 z nich v boji zemřelo. Jejich odvaha a hrdinství ale byly po válce zapomenuty a vzpomínkou na první

⁴⁷ Více ke stavu zásobování Max-Stephan Schulze, *Austria-Hungary's economy in World War I*, in: Stephen Broadberry - Mark Harrison (edd.), *The Economics of World War I*, Cambridge 2005, s. 91-97.

⁴⁸ M. Michlová, *Byli jsme a budem aneb česká každodennost*, s. 111-119.

⁴⁹ Celkem se jejich počet udává okolo 110 000 mužů, z toho nejvíce jich bojovalo na východní frontě. *Ottův slovník naučný nové doby, heslo Legionáři českoslovenští*, sv. 6, s. 11-15.

světovou válkou se stala vzpomínka na legionáře a prezidenta Osloboditele. Čeští vojáci bojující za Rakousko-Uhersko se tak octli v historickém vakuu a zůstali součástí „toho starého“ o čemž se za první republiky příliš nemluvalo. Ačkoliv to čím prošli, bylo často srovnatelné a někdy i horší než to čím prošli ti, kteří byli oslavováni. Je proto nanejvýš pozitivním jevem, že zájem odborníků i veřejnosti v posledních pětadvaceti letech, začíná pomalu směřovat právě jejich směrem.⁵⁰

Politické prostředí v českých zemích bylo v průběhu války silně poznamenáno vládními nařízeními omezující osobní svobody občanů. Zrušením říšského sněmu byla značně omezena působnost politických stran v oblasti zákonodárné. Ještě v prvním roce války přišla první vlna zatýkání, mezi významnými zatčenými politiky byl kupříkladu předseda národních socialistů Václav Křofáč.⁵¹ V následujícím roce na jaře se hlavní představitelé českých politických stran sešli, aby jednali o vytvoření a podporu zahraničního odbojového podniku. Mezi účastníky jednání byli i Edvard Beneš, Karel Kramář a Alois Rašín a odbojová skupina, kterou pomáhali vytvořit, se měla po válce začít nazývat Maffii. Jejich činnost nezůstala bez odezvy a 21. května byli K. Kramář spolu s A. Rašínem zatčeni tajnou policií a posléze odsouzeni k trestu smrti za velezradu.⁵² Rozsudek ale nebyl vykonán a oba odsouzení byli spolu s mnoha dalšími později amnestováni a propuštěni.⁵³

Bylo to důsledkem změny poměrů po smrti císaře Františka Josefa I. a nástupu jeho syna Karla I. na císařský trůn, který se v průběhu své krátké vlády pokoušel narovnat rozbité vztahy mezi Čechy a Němci a znovu zavedl některé ústavní svobody. Poslední rok války se nesl ve znamení jednání mezi představiteli československého odboje v čele s T. G. Masarykem a E. Benešem a zástupci mocností Dohody o vzniku nového Československého státu. V návaznosti na tato jednání byla 31. května 1918 podepsána Pittsburská dohoda schvalující spojení Čechů a Slováků v jeden stát.⁵⁴ O měsíc později 29. června byla uznána Národní rada československá jako předchůdce příští československé vlády, která byla prozatímně ustanovena 14. října s T. G. Masarykem jako prezidentem.⁵⁵ Ani poslední pokus císaře Karla I. udržet monarchii v celku, v podobě manifestu proklamující federalizaci monarchie, nezabránil jejímu rozpadu. Události nabraly posléze rychlého spádu a nóta ministra zahraničí hraběte

⁵⁰ Ivan Šedivý, *Češi, české země a velká válka*, Praha 2001, s. 147-152.

⁵¹ O. Urban, *Česká společnost*, s. 488-490.

⁵² Které se de iure popravdě dopouštěli.

⁵³ J. Hajšman, *Maffie*, s. 91-93.

⁵⁴ J. Kovtun, *Masarykův triumf*, s. 128-132.

⁵⁵ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 337-340.

Gyuly Andrásyho z 27. října už jen potvrzovala vyjednané.⁵⁶ Nic již nestálo v cestě vzniku nového státu, což se také následující den 28. října 1918 opravdu stalo.

České země za první světové války vytrpěly mnohé. Jejich území se sice boje přímo nedotkly, ale nepřímý vliv válečných operací pociťovali obyvatelé každodenně. Ke konci války byly české země již v celkovém hospodářském a společenském rozpadu, zmítané hladem, bídou a roztrpčením. Mnoho českých mužů se z války nevrátilo a ti co její hrůzy přežili, zůstali navždy její krutostí poznamenáni, ať již na těle či na duchu. Obyvatelé českých zemí vstupovali do nové éry, do nového státu vyčerpaní a snad i s nadějí v lepší zítřky. Stát, který vznikl, provázely porodní bolesti a nebyl jistě bez mnoha chyb. V mnohých, především národnostních otázkách, se jeho hlavní představitelé chovali nerozhodně a až do konce první republiky se s nimi nedovedli relevantně vypořádat. Přesto byl jeho vznik neoddiskutovatelným úspěchem obratné diplomacie a politiky čelních představitelů odboje a také zásluhou mnoho statečných mužů a žen, kteří se o ně zasadili ať už zbraní, perem, slovem či statečným činem.

⁵⁶ Michel Bernard, *Smrt dvouhlavého orla*, Praha 1991, s. 206-210.

III. Dějiny tajných služeb do počátku první světové války

Tajné služby jsou stejně staré jako lidstvo samo. Přesněji jsou staré stejně jako první zárodky civilizace, jako první lidská společenství, jako první politická jednání, jako první větší války. Jejich existence vychází z nutkání každého člověka (a vládce tím více) být dostatečně informován o svých rivalech a sousedech, a to nejen z prosté zvědavosti, ale především ze strachu. Hlavním cílem výzvědné činnosti, který se do dnešní doby mnoho nezměnil, bylo získat důvěrné informace o svých protivnících a využít je k získání důležitých výhod v případě vojenského střetnutí. Strach starověkých vládců o vlastní bezpečí a o bezpečí jejich říše tak vedl k budování prvních informačních sítí. O profesionálních institucích ale ještě hovořit nelze. Prvními předchůdci dnešní tajných agentů a špiónů mohli být obyčejní zvědové, obchodníci, vyslanci, potulní žebráci i kněží. Každý z nich mohl pro starověkého vládce vykonávat individuální úkoly a shromažďovat cenné informace, jejich hlavním zdrojem obživy se však tato činnost většinou nestávala.⁵⁷

Samotné počátky špionážní počátky s jistotou doložit nelze. První písemné důkazy o předávání tajných zpráv pochází ze starověkého Egypta datované přibližně do roku 2000 př. Kr., už v této době je předpokládána existence rozsáhlé poštovní sítě, které sloužila nejenom k přepravě zpráv oficiálních, ale i zpráv tajných. Důležitou roli v zajištění dostatečné informovanosti egyptských panovníků také hráli vojenští zvědové a tzv. „vyslanci pána“, což byli v podstatě výběřčí daní, kteří na svých cestách po Egyptě shromažďovali důležité informace o možných nepřátelích Egypta. Podobně hluboké základy měla i fénická informační síť. Jako „přepravci“ informací zde díky své zcestovalosti a mobilitě figurovali feničtí obchodníci a námořníci, kteří se často nechávali najímat do služeb egyptských faraónů. Ve druhé polovině 13. století př. Kr. vzrostl v Malé Asii význam Chetitů, jejichž zájmy se zejména v oblasti Palestiny začaly střetávat se zájmy Egyptů.⁵⁸ Největším úspěchem Chetitů na poli špionáže bylo první doložené užití vědomé desinformace k vlákání protivníka, v tomto případě egyptského faraóna Ramsese II., do léčky u města Kadeše roku 1287 př. Kr. Chetitě k tomuto účelu využili dva své „agenty“, kteří se vydávali za egyptské zvědy a egyptskému panovníku postrčili nepravdivé informace o pozici chetitských vojsk. Na podobném principu fungovaly informační sítě dalších významných mocností v oblasti Mezopotámie:

⁵⁷ J. Hajšman, *O špionáži. Špioni, špiónky, špiclové, lidé podzemní*, Praha 1928, s. 17-20.

⁵⁸ Tamtéž, s. 3-5.

Babylonské, Asyrské říše a Perské říše. Perský král Kýros II. měl například ve svém okruhu skupinu důvěrníků, kteří jsou v pramenech označováni jako jeho „uši a oči“. Ti si z poskytování informací králi udělali výhodné živobytí, neboť král byl znám svou velkorysým odměňováním za poskytnuté služby.⁵⁹

Ani obyvatelé řeckého poloostrova nezůstávali v tomto směru pozadu a zdárně způsoby svých východních a jižních sousedů. První zmínky o využívání zvěďů a informátorů v Řecku se objevují v době řecko-perských válek v 5. století př. Kr. Řeckou specialitou, pocházející od Spartanů, byl tzv. „Skytale“, který se skládal z hladké písemné role a delší tyče. Odesílatel i příjemce museli mít „Skytale“ identické. Role, která jinak obsahovala vcelku bezvýznamný dopis, byla na tyč spirálovitě namotána tak, že se značky na roli a na tyči vzájemně překrývaly. Tajnou zpráva pak bylo možno vyčíst z písmen, která se nacházela v jedné linii tak, jak ji určily výše zmíněné značky.⁶⁰ Alexandr Veliký pak zavedené metody ještě rozšiřoval (pro vojenský průzkum například vyčlenil pouze lehkou jízdu) a mimo jiné také převzal mnoho již existujících informačních sítí na dobytém perském území.⁶¹

Kolébka moderní špionáže však neleží v oblasti antického Středomoří. I přesto, že způsoby jakými starověcí vládci získávali informace a používali je proti svým protivníkům, si byly často velmi podobné, nikdy nedošlo k žádnému oficiálnímu konsensu či vzniku pevně stanovených zásad. Jinak tomu bylo v oblasti dnešní Číny. Zde se již ve druhé polovině 2. tisíciletí př. Kr. postupovalo podle předem stanovených zásad. Jejich vznik a rozšíření byl úzce navázán na rozvoj komplexního systému státních úřadů a poštovní služby. Čína také dala světu pravděpodobně nejvýznamnějšího teoretika válečného umění a tajných služeb nejen období starověku. Byl jím mistr Sun-c', který se do dějin zapsal svými „Třinácti příkázáními“, v nichž se důkladně zabýval nejen vojenskou strategií a taktikou, ale i způsobem jak získávat informace a jak je využívat ve svůj prospěch.⁶² V posledním příkázání mistr Sun mimo jiné praví: „*Nic vyššího ti nesmí být než zvědové, nikdo nebudiž odměňován velkomyslněji a nic nezdržuj v takové tajnosti jako zvědi své.*“⁶³ V tomto kontextu rozděloval mistr Sun zvědy na pět rozdílných druhů: zvědy místní (mezi obyvatelstvem), vnitřní (mezi

⁵⁹ Janusz Piekalkiewicz, *Historie světové špionáže*, Praha 2004, s. 15-33.

⁶⁰ Frank Russel, *Information Gathering in Classical Greece*, Ann Arbor 1999, s. 116-119.

⁶¹ J. Piekalkiewicz, *Historie*, s. 40-44.

⁶² O době jeho života se badatelé dodnes přou. Přesně vymezené roky jeho života nelze pro nedostatek pramenných informací určit, předpokládá se ale, že žil v období mezi roky 700 a 500 př. Kr. nebo mezi léty 400 a 500 př. Kr. V současné době se badatelé přiklánějí spíše k druhé možnosti. Mistr Sun, *O umění válečném*, Praha 2005, s. 92-94.

⁶³ Tamtéž, s. 70.

úředníky a důstojníky nepřítele), obrácené (nepřátelští zrádci), ztracené (k šíření klamných zpráv) a zvědy příležitostné (ti kteří nosí informace). Toto rozdělení platí v obecné špionážní nauce dodnes. Mistr Sun považoval důsledné využívání zvědů a špehů za klíčový aspekt, který rozhodoval o případném úspěchu či neúspěchu vojenského tažení. Dílo mistra Suna bylo v Evropě objeveno až v době osvícenství, velkého ohlasu se ale nedočkalo. I přesto že na vývoj teorie tajných služeb v Evropě neměl nijak zásadní vliv, nelze ho úplně opomíjet. Stále zůstává autorem prvního teoretického ukotvení špionážních praktik vůbec, na jehož myšlenky se moderní teoretici odkazují dodnes.⁶⁴

Zpátky v Evropě se v průběhu 3. a 2. století př. Kr. utvářela zcela nová velmoc, která měla v budoucnu ovládnout celé Středomoří. Byla jí Římská republika, která ve 3. - 2. století př. Kr. zápasila se svým mocenským rivalem o Středomoří Kartágem. Špionážní praktiky, které obě znesvářené strany v tomto konfliktu využívaly, se příliš neodkláněly od zaběhnutého standardu. Změny nastaly s přerodem republiky v císařství a úzce souvisely s celkovou proměnou státní správy a centralizací. Z popudu císaře Oktaviána Augusta (27 př. Kr. - 14 po Kr.) vznikla „*cursus publicus*“, tedy římská státní pošta a jednalo se o předchůdce moderního způsobu předávání zpráv.⁶⁵ Poprvé byly zavedeny odpočinkové stanice pro posly i pro zvířata, které mohly sloužit vyslancům i jako noclehárny. Pro posly a vyslance navíc byly na každé stanici k dispozici vozy se spřežením a čerství koně. Císařství poslové byli známi jako špióni a jejich nadřízenými byli osoby většinou v blízkém kontaktu s císařem. Jim také náležela veškerá cenzura a kontrola úřední korespondence. Císař také zřídil tajnou policii, jejímž úkolem bylo sledování a získávání informací na podezřelé osoby a nepřátele státu. Oktavián Augustus také značně podporoval donášení mezi obyvateli říše tím, že udavače chránil před prozrazením identity a štědře je odměňoval. Udavači také často dostávali malý podíl na zkonfiskovaném majetku udaného. Metody, které Oktavián Augustus nastavil, pak posléze používali a zdokonalovali i jeho následovníci, největšího úspěchu ve zdokonalování těchto metod bylo dosaženo ve Východořímské říši, pozdější Byzanci.⁶⁶

V raném a vrcholném středověku měla nejrozvinutější informační síť, s čestnou výjimkou byzantských císařů, Papežská stolice. Papežští vyslanci a vyjednavací hráli

⁶⁴ J. Piekalkiewicz, *Historie*, s. 28-32.

⁶⁵ J. Hajšman, *O špionáži*, s. 5.

⁶⁶ J. Piekalkiewicz, *Historie*, s., s. 60-71.

významnou roli v tajné diplomacii a získávali hodnotné informace z evropských křesťanských panovnických dvorů. Řádový bratři a mniši sloužící jako misionáři zase přinášeli informace za vzdálených barbarských zemí. Využívání misionářů pro výzvědné služby se rozšířilo zejména s příchodem Mongolů do Evropy. I středověcí panovníci používali k upevnění své moci špiony a vyzvědače. Kupříkladu francouzský král Karel V. (1338-1380) založil jistý druh policejního ozbrojeného sboru, který měl dbát na pořádek a dodržování práv v zemi. Součástí sboru byli i agenti, kteří shromažďovali usvědčující materiály. K dalšímu francouzskému králi Karlu VII. (1403-1461) se vztahuje první použití slova „špion“ v souvislosti s trestním řádem vydaným za jeho vlády.⁶⁷

Pozdní středověk a raný novověk byl dobou rozvoje dvou fenoménů v oblasti špionáže, které spolu byly úzce spojeny. Prvním z nich byl významný kvalitativní posun v oblasti kryptologie. Již koncem vrcholného středověku se v renesanční Itálii začaly rodit první kryptologické příručky. V Benátkách dokonce existovaly úřední pozice „šifrovacích tajemníků“, kteří měli své pracoviště v dóžecím paláci. K zajištění dostatečně školeného personálu byly pořádány kurzy, v nichž zkušenější úředníci vychovávali své následníky.⁶⁸ Pravděpodobně nejvýznamnějším italským kryptologem své doby byl janovský rodák Leon Battista Alberti, známý také jako teoretik umění. L. B. Alberti vydal několik kryptologických poučení, která jsou prvními svého druhu v Evropě. Byl také autorem nové metody šifrování tzv. „šifrovacího kruhu“, kdy vnější část kruhu znázorňuje klasickou abecedu a ve vnitřní se nalézají nepravidelně rozmístěná písmena tajného textu. Znalost nastavení obou kruhů byla nutná a tím tak šlo předejít náhodnému rozluštění tajné zprávy. Mimo Itálii byl významným kryptografem francouzský diplomat Blaise de Vigenère, jehož kódovací systém je i v současnosti jedním z nejpoužívanějších v moderních šifrovacích strojích.⁶⁹

V souvislosti s rozvojem kryptografie lze hovořit o druhém fenoménu, a to o tajné diplomacii. U jejího zrodu, stejně jako u zrodu diplomacie vůbec, stály Benátky. Ty již v polovině 13. století zastupoval v zahraničí určený vyslanec. Poté co se vrátil z diplomatické cesty, měl svým nadřízeným odevzdat jakési resumé své mise. Podobné praktiky fungovaly i u papežských nunciů. Vlivem italského prostoru na formování diplomacie se diplomatickým oficiálním jazykem stala až do 18. století italština. Snaha

⁶⁷ Tamtéž, s. 91-101.

⁶⁸ Tamtéž, s. 101-104.

⁶⁹ Simon Singh, *Kniha kódů a šifer*, Praha 2009, s. 142-158.

o diplomatický kontakt mezi evropskými státy se postupně rozšiřovala a na počátku 16. století byly již diplomaté přítomni na každém větším panovnickém dvoře. Rozvoj diplomatických kontaktů měl za následek vytváření tajných archivů, v nichž byly uchovávány všechny tajné dokumenty, zprávy a hlášení. V tomto směru drží prvenství vatikánské archivy, u nichž došlo ke zdokonalení původního římského systému uchovávání písemností. Přeprava těchto písemností byla velmi nebezpečným podnikem, neboť zadržování pošty, uplácení, krádeže i vraždy byly mlčky akceptovanými metodami získávání utajených zpráv. Centrem pro tvorbu a posílání tajných zpráv se staly zastupitelské úřady v jednotlivých zemích a měly tedy kromě oficiální funkce i funkci tajnou, ilegální. Tato zastupitelství také sloužila jako opěrné body pro vyzvědačskou činnost v dané zemi, často za přímé podpory zmocněného vyslance. Asi nejznámějšími historickými osobnostmi, které se proslavily svým uměním tajné diplomacie, byli francouzští kardinálové Richelieu a Mazarin. Období třicetileté války, ve kterém oba zmínění mužové dosáhli vrcholů své kariéry, lze považovat za vrchol tradiční tajné diplomacie.⁷⁰

Už před začátkem třicetileté války se v mnoha evropských velmocích konstituovaly první zárodky budoucích institucí zabývajících se výhradně špionáží. Nejdále byli v tomto směru Britové, kteří se již na sklonku 16. století mohli pyšnit vlastní profesionální tajnou službou. Britská „Secret service“ byla založena ve druhé polovině 16. století královským sekretářem a poradcem královny Alžběty I. sirem Francisem Walsingham, který ji také z části financoval. Jejím hlavním účelem byla nejen vyzvědná činnost v zahraničí, ale i organizovaná činnost protišpionážní. Zabránila několika spiknutím proti královně a podílela se také na odhalení španělské invaze roku 1588.⁷¹ Tajná služba byla již od počátku koncipována jako instituce národní, sloužící výhradně k obraně národních zájmů, i možná proto přečkala divoké změny 17. století bez větší úhony.⁷²

Počátkem 18. století se vedení tajné služby chopil John Churchill, vévoda z Marlborough. Vévoda značně zvýšil finanční náklady na její provoz, což bylo častým předmětem kritiky z řad jeho oponentů. V tomto kontextu byl dokonce obviněn ze zpronevěry veřejných peněz. Vévoda sice uznal, že část peněz, které byly určeny k jiným účelům, poskytl tajné službě, podle jeho mínění ale tímto použitím pomohl vládě

⁷⁰J. Piekalkiewicz, *Historie*, s. 105-109.

⁷¹John Cooper, *The Queen's Agent: Francis Walsingham at the Court of Elizabeth I.*, London 2011, s. 290-304.

⁷²Oskar Krejčí, *Mezinárodní politika*, Praha 1997, s. 273.

uspořít částku až čtyřnásobně větší. Jeho snahou bylo konfliktům předcházet a tomuto cíli zasvětil i tajnou službu pod svým vedením. Správně předpokládal, že levnější je investovat do vyhnutí se konfliktu, nežli do jeho zbrklého rozdmýchání. Samozřejmě předpokládal možný neúspěch tajné služby a i proto se snažil shromažďovat dostatek informací pro dobu války. Na stejném principu fungují tajné služby dodnes, vévoda z Marlborough byl ale jeden z prvních, který začal tento přístup prosazovat ve větším měřítku a učinil je prioritou tajných služeb.⁷³ Tajná služba se také významně zasadila o porážku francouzského císaře Napoleona Bonaparta v napoleonských válkách, kdy včasné odhalila jeho úmysl táhnout v létě roku 1815 do Belgie.⁷⁴

Jak již bylo řečeno výše, třicetiletá války znamenala významný vývoj v oblasti špionáže. Ten kontinuálně pokračoval i v 18. století, které bylo ve znamení zakládání tajných kabinetů a tajných policejních složek (nejrozsáhlejší byla carská tajná policie). Jedním z průkopníků moderních tajných kabinetů byl francouzský král Ludvík XV., který inicioval založení tajného kabinetu s interním označením „Secret du Roi“ roku 1748. Ten měl za úkol shromažďovat a sdělovat tajné informace přímo panovníkovi, bez vědomí ministerstva zahraničí. Uvnitř organizace samotné existoval ještě samostatný kabinet „Cabinet noir“, který měl za úkol kontrolovat veškerou odeslanou a přijatou diplomatickou korespondenci. Agenti „Secret du Roi“ se velmi rychle stali významnými osobami na královském dvoře i v diplomatických kruzích. Jednalo se v naprosté většině o tzv. špiony - dobrodruhy pocházející ze vznešených kruhů. Jedním z takových byl i známý svůdník a spisovatel Giacomo Casanova. Společnými vlastnostmi těchto mužů byla nadprůměrná inteligence, široký všeobecný rozhled, znalost několika jazyků a schopnost vládnout slovem i zbraní.⁷⁵ Z dalších významných tajných kabinetů lze jmenovat tajný kabinet pruského krále Fridricha II., který dosáhl ve své době značných úspěchů. Jeho hlavní náplní byla ale především vojenská špionáž. Sám Fridricha rozděloval agenty na čtyři druhy, přičemž největší důraz kladl na agenty z řad šlechty.⁷⁶

V průběhu 19. století se tajné kabinety postupně přerodily na profesionální zpravodajské organizace. Tento vývoj souvisel s rozmachem občanské společnosti, nacionalismu a zvýšeným zájmem „prostých“ obyvatel země o její blaho. Hlavními

⁷³J. Piekalkiewicz, *Historie*, s. 159-167.

⁷⁴ Tamtéž, s. 215-216.

⁷⁵ Tamtéž, s. 168-175.

⁷⁶ Petr Claus Hartmann a kol., *Francouzští králové a císaři novověku: od Ludvíka XII. k Napoleonovi III.* (1498 – 1870), Praha 2005, s. 225–256.

agenty se tak již nestávali privilegovaní šlechtici, ale vlastenci z řad střední třídy obyvatelstva (stále se ale jednalo především o vojáky). I přesto však ve vedení zůstávali lidé z vyšších tříd společnosti. Zapojení civilistů do výzvědné činnosti ve větší míře se objevilo mimo Evropu a to ve Spojených státech amerických. Zde se již v průběhu Války za nezávislost vyskytovalo množství vyzvědačů-dobrovolníků nepocházejících z vojenských ani privilegovaných kruhů. Kupříkladu šéf zpravodajské služby George Washingtona Benjamin Tallmadge sloužil svou špionážní sítí téměř ze samých dobrovolníků - civilistů, kterým věřil více než členům armády. Po vítězství ve válce ale byla zpravodajská služba rozpuštěna jako válečný přežitek a zůstala neobnovena na dalších více než 90 let. Mezeru, kterou po sobě zanechala, bylo nutno na počátku občanské války zaplnit. Tohoto úkolu se zhostil muž, jehož jméno se později stalo legendou nejen ve Spojených státech. Byl jím původem Skot Allan Pinkerton, který ve městě Chicagu provazoval detektivní kancelář a jehož hlavním zdrojem obživy bylo shromažďování informací všeho druhu. A. Pinkerton byl zcela jistě skvělý detektiv, ale postrádal jakékoliv zkušenosti z oblasti vojenské špionáže a tajného předávání zpráv. Jeho nezkušenost se posléze projevila v několika tragických selháních, které vedly k smrti několik jeho agentů. I tak však dokázal úspěšně dokončit několik tajných operací, mezi nimi i překazit atentát na prezidenta Abrahama Lincolna roku 1861. A. Pinkerton se také neštítel používat pro výzvědné úkoly ženy. Nevedl ho k tomu nějaký smysl pro emancipaci, ale praktické pohnutky. Ženy byly totiž, vzhledem ke své domnělé křehkosti, mnohem méně intenzivně podrobovány tvrdým výslechovým metodám a i proto byla šance na úspěšné utajení přepravovaných informací větší. Zcela jistě to nebylo nijak průkopnické, zásadní změnou oproti minulosti ale je, že ženy - špionky konečně nezůstaly v ústraní a z období americké občanské války jsou známy mnohé příklady jejich statečnosti.⁷⁷

Ve stejné době, kdy ve Spojených státech probíhala občanská válka, se v Evropě formovala další důležitá tajná služba. Po nezdařeném atentátu na ministerského předsedu Otto von Bismarcka roku 1866 se sám O. von Bismarck rozhodl, že je potřeba založit tajnou policii a těmto situacím předcházet. Úkolem byl pověřen Wilhelm Stieber, který v průběhu několika málo let vytvořil skvěle fungující výzvědnou službu.⁷⁸ Tajná pruská policie nefungovala jen jako výhradně kontrašpionážní organizace, ale měla i velmi úspěšné zahraniční oddělení, které v letech 1870-1871 rozpoutalo první

⁷⁷ J. Piekalkiewicz, *Historie*, s. 219-224.

⁷⁸ J. Hajšman, *O Špionáži*, s. 15-16

skutečnou špionážní psychózu (jejíž obětí se stal německý válečný zpravodaj Theodor Fontane).⁷⁹ Právě prusko - francouzská válka v letech 1870-1871 byla první velkou zkouškou tajné policie, v které obstála na výbornou. W. Stiebert dokonce sestavil instrukci, podle které se měli získávat nový rozvědčící v zahraničí, a rozřadil je do tří kategorií: lidé z nízkých sociálních vrstev, kteří chtějí získat finance, důstojníci toužící po penězích či osobní mstě (těch si cenil nejvíce) a naposledy zmiňoval ty, které lze získat vydíráním. Paradoxem bylo, že ačkoliv je W. Stiebert považován za jednoho z otců moderního sběru informací a modernizátorem vojenského zpravodajství obecně, on sám, vzhledem ke svému zdraví, nikdy v armádě nesloužil a až do konce života zůstal pouhým civilistou, což je vzhledem k militaristické mentalitě tehdejšího Pruska neobyčejně pozoruhodné.⁸⁰

V domovině evropských zpravodajských služeb Velké Británii se zatím roku 1877 zrodila nová vojenská zpravodajská služba MID (Military Intelligence Department), kterou lze považovat za první moderní zpravodajskou agenturu na světě, existující dodnes. Její zakladatel ministr války lord Cardwell ji koncipoval jako instituci vhodnou pro mladé ambiciózní důstojníky na počátku kariéry. Mladí důstojníci pak byli, převlečení za bezelstné turisty, vysíláni po celé Evropě, aby pozorovali a shromažďovali všechny informace, které by mohly být pro MID užitečné. Jedním z těchto ambiciózních důstojníky byl i pozdější zakladatel skautingu Robert Baden-Powel. Roku 1905 vznikly, z původně celistvé MID, dvě oddělené zpravodajské služby známe jako Military Intelligence 6 (MI6) a Military Intelligence 5 (MI5). MI6 se zabývala zahraniční špionáží, zatímco MI5 dostala na starost vnitřní bezpečnost a kontrarozvědku. Pod MI5 ještě spadalo speciální oddělení v rámci Scotland Yardu, tzv. Special Branch, sloužící MI5 jako exekutivní orgán, který prováděl zatýkání podezřelých osob, domovní prohlídky a mnohé další.⁸¹ Ačkoliv měly obě zpravodajské služby v názvu slovo Military (vojenská), byly zcela podřízeny ministerstvu vnitra a v jejich řadách pracovali především civilisté a policisté. Jako účinnější se již brzy ukázala MI5. Pět let po jejím založení totiž v rámci sledování návštěvy německého císaře ve Velké Británii odhalila tajnou buňku německé tajné služby v holičství na rohu Caledonian Road v Londýně. Místo toho aby všechny německé agenty okamžitě zatkl,

⁷⁹ Wilhelm Stieber, *Spion des Kanzlers. Die Enthüllungen von Bismarcks Geheimdienstchef*, Berlin 1986, s. 47–54.

⁸⁰ J. Piekalkiewicz, *Historie*, s. 225-232.

⁸¹ Christopher Andrew, *The Defence of the Realm: The Authorised History of MI5*, London 2009, s. 49–52.

nechal ředitel MI5 Vernon Kell celou buňku další čtyři roky sledovat a zachycovat tajné zprávy. K zatčení německých agentů došlo až 4. srpna 1914 několik hodin před vypuknutím války. Díky mistrovské práci MI5 tak Německo vstoupilo do války bez jakýchkoliv informačních kanálů na britském území.⁸²

Zatímco britská MI5 slavila úspěchy, ve střední Evropě probíhala špionážní aféra, která měla zásadní dopad na fungování rakousko-uherské tajné služby. Hlavní aktérem celé kauzy byl rakousko-uherský plukovník Alfréd Redl, zástupce náčelníka vyzvědačského úřadu - Kundschaftstelle (KS).⁸³ A. Redl byl velmi nadějný, inteligentní a jazykově skvěle vybavený mladý důstojník, měl všechny předpoklady pro velmi slibnou kariéru. Byl však využit ruskou tajnou službou Ochrana a dlouhých 12 let vynášel přísně tajné informace z nejvyšších vojenských struktur státu.⁸⁴ Rusům například předal všechny útočné plány rakousko-uherské armády. K jeho dopadení pomohla nejspíše shoda šťastná náhod, neboť jeho schopnosti na poli špionáže neměly daleko k dokonalosti. Při kontrole dopisů totiž byly objeveny zásilky, ve kterých byly bez vysvětlení větší finanční obnosy. Zásilky byly adresovány na nikomu známé jméno, a tak byla detektivy nastražena past. Na poště bylo umístěno tlačítko pro případ, že by si zásilku přišel někdo vyzvednout. A opravdu si 24. května 1913 někdo zásilky vyzvednout přišel. Osoba, která si zásilky vyzvedla, byla sledována až do hotelu, kde bylo následně zjištěno, že se jedná o A. Redla. Zrada plukovníka A. Redla vedla k celkové destabilizaci rakouského výzvědného a kontrarozvědného systému.⁸⁵ Teprve za pomoci Waltra Nicolaie, náčelníka zpravodajské služby německého generálního štábu, se podařilo částečně obnovit fungování úřadu.⁸⁶

Vývoj tajných služeb neovlivnil jenom politický a společenský pokrok, ale také pokrok technický. S vynálezem telegrafu a telefonu bylo nutno vytvořit nové technologie a postupy k jejich sledování. S rozmachem železnice a později automobilismu se přesun informací výrazně zrychlil. I přes znatelný technický rozvoj ale zůstávaly zpravodajské služby často ovlivněny konzervatismem státu, v němž fungovaly. Nejvíce inovovali Britové, nejméně pak národy střední a východní Evropy. Až první světová válka dala zpravodajským službám nový impuls. Došlo k celkovému

⁸² J. Piekalkiewicz, *Historie*, s. 248-252.

⁸³ Redlovu aféru dopodrobna rekonstruoval novinář Egon Erwin Kisch.

⁸⁴ J. Hajšman, *O špionáži*, s. 22-24.

⁸⁵ Hannes Leidinger, *The Case of Alfred Redl and the Situation of Austro-Hungarian Military Intelligence on the Eve of World War I*, in: Gunter Bischof - Ferdinand Karhofer - Samuel R. Williamson (edd.), *Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I*, New Orleans-Innsbruck 2014, s. 37-43.

⁸⁶ J. Piekalkiewicz, *Historie*, 255-260, s. 252-254.

zdokonalení stávajících systému a rozvoji systémů zcela nových. První světová válka také ukázala, jak zásadní se zpravodajské služby staly pro moderní válečnictví. Bez jejich podpory by si již ve 20. století nikdo netroufl vést jakoukoliv válku. První světová válka tak mohla být jakýmsi tavicím kotlem, ve kterém byly zpravodajské služby přetaveny do dnešní podoby, a díky které získaly současný punc nepostradatelnosti.⁸⁷

⁸⁷ O. Krejčí, *Mezinárodní politika*, s. 273.

IV. Anabáze československého odboje za první světové války

První československý odboj nevznikl pouhou náhodou. Nevznikl ale ani z dlouhodobého jednoznačného programu, na který by souvisle navazoval po vypuknutí válečného běsnění. Pozdější hlavní představitelé odboje Tomáš Garrigue Masaryk a Edvard Beneš již před válkou, na rozdíl od některých svých kolegů na politické scéně, o rozvratu Rakousko-Uherska a vzniku nového Československého státu neuvažovali. Samotný T. G. Masaryk byl až do počátku války zastáncem reformního proudu a chtěl Rakousko-Uhersko spíše přetvořit než ho rozbít.⁸⁸ E. Beneš byl ve svých názorech poněkud radikálnější, což korespondovalo s jeho působením v České straně národně socialistické⁸⁹ a účastí v redakci politického časopisu *Klín*.⁹⁰ Ačkoliv byly názory na otázku české samostatnosti v rámci monarchie značně diferenciované, až na několik málo horlivých vlastenců⁹¹, zastávala většina politické veřejnosti umírněnější stanovisko. To se ale mělo již brzo změnit. Počátek války a první mobilizace sice ještě žádné radikální změny v českém politickém myšlení nenaznačovaly, ale první zatýkání a cenzura začaly stanovisko českých politiků rychle měnit. Nejprve se však protirakouské hnutí objevilo tam, kde mohly být jeho myšlenky svobodně vyjadřovány.

IV. 1. Vznik československého zahraničního odboje

Mezi českými a slovenskými krajaný ve Francii, Rusku a Spojených státech amerických se vzedmula vlna nevole a protestů proti perzekucím doma a válce obecně.⁹² Zpočátku zastávala nejdůležitější roli nejmladší generace krajanů, kteří emigrovali v předválečných letech a stále ještě zůstávali rakousko-uherskými občany. Sami také byli o současné situaci Čechů a Slováků v monarchii nejlépe informováni. Vlna nevole mezi krajaný v cizině vedla k zakládání dobrovolnických vojenských jednotek. V carském Rusku byla místními krajaný založena vojenská jednotka Česká družina, do níž se přihlásilo více než 700 Čechů a Slováků. Hlavním úkolem České družiny v rámci ruské armády byl primárně bojový průzkum a sběr informací přímo na bojišti. Družníci se tak

⁸⁸ T. G. Masaryk, *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození*, Praha 1908, s. 1, 57-61.

⁸⁹ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 30-32.

⁹⁰ Jindřich Dejmek, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata I.*, Praha 2006, s. 86-88.

⁹¹ Radikálně se k otázce české samostatnosti vyjadřoval například básník a člen Státoprávní pokrokové strany Viktor Dyk.

⁹² Podle hrubých odhadů žilo v Rusku na začátku války okolo 100 000 krajanů, krajanů ve Spojených státech amerických bylo skoro 800 000. V zemích západní Evropy byli čeští a slovenští krajané méně početní a více roztroušení. Nejsilnější enklávy českých a slovenských krajanů se nacházely v Paříži a Londýně.

díky své znalosti jazyků a poměrů v rakousko-uherské armádě uplatnili především jako průzkumníci, rozvědčící a diverzanti. Ve Francii vznikla koncem srpna 1914 jako součást francouzské cizinecké legie rota Nazdar!⁹³, která se později účastnila počátečních bojů na severu Francie.⁹⁴

Ve Spojených státech amerických byla situace poněkud odlišná. Spojená státy americké nebyly přímým účastníkem války a ze strany jeho občanů české a slovenské národnosti se tedy nedala očekávat žádná vojenská pomoc. Pomoci se českému odboji dostalo z trochu jiné strany. Na začátku května dorazil do Prahy, po 20 letech pobytu ve Spojených státech amerických, Čechoameričan, místopředseda a pokladník Svazu žurnalistů v New Yorku Emanuel Voska. Účel Voskovy cesty bylo zřízení evropské zpravodajské služby pro výše zmíněný spolek. Při návštěvě Prahy se E. Voska několikrát setkal s profesorem T. G. Masarykem, kterému předal informace získané na americkém konsulátu v Praze.⁹⁵

Ty se od zpráv z oficiální rakouských zdrojů značně lišily.⁹⁶ Před svým odjezdem koncem srpna 1914 byl E. Voska T. G. Masarykem požádán, aby pro něj doručil několik tajných vzkazů. Nejdůležitější z nich byly vzkazy řediteli zahraničního oddělení britských *The Times* Henrimu Wickhamu Steedovi a jeho prostřednictvím pak také zprávu historikovi Robertu Willamu Seton-Watsonovi.⁹⁷ Zprávy zaslané Masarykem obsahovaly především číselné informace vojenské a finanční a informace o stavu Rakousko-Uherska, zbytek sdělení byl pouze ústní. Spolupráce E. Vosky a T. G. Masaryka pak měla trvat po celou válku, první krok však byl udělán zde. T. G. Masaryk si velmi záhy začal vytvářet vlastní zpravodajskou síť v monarchii, špěhové mu dodávali zprávy z armády, zemských úřadů i přímo z Vídně. Intenzivně se také zajímal o odhad doby, po kterou bude válka ještě probíhat. Jakmile nabyl díky informacím z dohodového tábora dojmu, že potrvá ještě řadu let, bylo mu jasné, že pokud chce český národ ve svých snahách o samostatnost uspět, musí mít své představitele a zástupce u vlád států Dohody. Tím také dospěl k rozhodnutí o nutnosti mít v zahraničí zdatného organizátora, který by zahraniční odboj vedl a jeho akce koordinoval.⁹⁸

⁹³ Podle sokolského časopisu *Nazdar*.

⁹⁴ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 64-69.

⁹⁵ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 56-57.

⁹⁶ M. Paulová, *Dějiny I.*, s. 160.

⁹⁷ Se Steedem se Masaryk seznámil v Londýně roku 1907, se Seton-Watsonem o tři léta později. D. Hájková, *Emanuel*, s. 45.

⁹⁸ M. Paulová, *Dějiny*, s. 162.

Na základě obdržených informací a z nich plynoucího rozhodnutí odjel T. G. Masaryk ve druhé polovině září 1914 do Rotterdamu, odkud odeslal několik dopisů svým zahraničním přátelům - H. Steedovi, R. W. Seton-Watsonovi a francouzskému historiku Ernstu Denisovi. K setkání se H. Steedem, ve které T. G. Masaryk doufal, ale nakonec nedošlo a byl proto nucen se vrátit zpátky do Čech. Po svém návratu svolal pravděpodobně první schůzi svých důvěrných politických přátel, mezi nimi byli kupříkladu Edvard Beneš a budoucí vůdce domácí odboje Přemysl Šámal. Z prvotně pouze informačních schůzí se záhy staly schůze ryze konspirační, na nichž byla intenzivně probírána současná situace na evropských bojištích i vyhlídky do budoucna pro odboj a český a slovenský národ.⁹⁹

Schůzky byly klíčové pro pozdější konsolidaci zahraničního a domácí odboje. V polovině října téhož roku se T. G. Masaryk chystal na druhou cestu do Nizozemí, kde se uskutečnila osobní schůzka mezi ním a R. Seton-Watsonem, jemuž podrobně vylíčil situaci v Rakousko-Uhersku. R. Seton-Watson pak na tomto základě sepsal obsáhlé memorandum dohodovým vládám. V něm mimo jiné nastínil všechny pozitiva ale i úskalí Masarykových úvah a plánů a které následně doručil H. Steedovi.¹⁰⁰ Před návratem do Čech ještě T. G. Masaryk znovu zkontaktoval E. Vosku a spolu s instrukcemi mu zaslal i poděkování za 3 000 amerických dolarů, které pro něj a jeho věc E. Voska získal od amerických krajanů.¹⁰¹ Zpátky doma pokračoval T. G. Masaryk v již zavedeném schůzování a v jednání s vůdci českých politických stran. Nejdůležitější jednání však proběhlo mimo hlavní politické spektrum, se starostou České obce sokolské Josefem Scheinerem. T. G. Masaryk považoval účast Sokolů na odboji za zásadní, neboť v nich viděl budoucí základ pro příští české vojsko, jakož i další možný zdroj financí pro odboj.¹⁰² T. G. Masaryk J. Scheinera informoval o připravovaných perzekucích Sokolstva ze strany rakouských úřadů a požádal ho o navázání kontaktu a spolupráce s Karlem Kramářem.¹⁰³ Nedlouho po jednání se starostou České obce sokolské musel T. G. Masaryk znovu odcestovat do zahraničí. Do Čech se měl vrátit již jako prezident nově vzniklého státu.

⁹⁹ Tamtéž, s. 162-164.

¹⁰⁰ Masaryk v této době ještě pracoval s myšlenkou samostatného Českého království, pod vládou některého ze západoevropských monarchů. K. Pichlík, *Bez legend*, s. 89-90. M. Paulová, *Dějiny I.*, s. 176-180.

¹⁰¹ D. Hájková, Emanuel, s. 78-80.

¹⁰² Sokolská organizace mělo na počátku války asi 800 000 rakouských korun v hotovosti a v bankách. M. Paulová, *Dějiny I.*, s. 180-181.

¹⁰³ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 92-93.

Jeho první kroky vedly do Říma, kam dorazil 22. prosince 1914, kde jednal s několika ruskými žurnalisty a zpravodajci, a také s několika jihoslovanskými emigranty, s nimiž chtěl domluvit užší spolupráci ve prospěch odboje. Jedním z Rusů byl i žurnalista a zpravodaj Svatkovskij, jehož poslové se ukázali být důležitou spojnicí mezi tvořícím se domácím a zahraničním odbojem.¹⁰⁴ Z Říma odjel 11. ledna 1915 a o pět dní později přicestoval do Ženevy, kde se měl setkat se Lvem Sychravou, který již tou dobu ve Švýcarsku vykonával propagandistickou činnost ve prospěch odboje.¹⁰⁵ Krátce po příjezdu ho zde zastihla zpráva od E. Beneše, z níž se dozvěděl, že je již po něm pátráno, jak v Rakousku, tak přímo v Římě, odkud právě dorazil. Beneš ve zprávě T. G. Masarykovi důrazně radil, aby se již zpátky domů nevracel a raději již nadobro zůstal ve Švýcarsku.¹⁰⁶ Sám E. Beneš se také chystal na brzký odjezd z Čech, a jak psal T. G. Masarykovi, chtěl dorazit do Curychu na počátku února. Vzhledem k okolnostem, kdy již zcela jistě hrozilo zatčení T. G. Masaryka, pokud by snad překročil hranice, se snažil svou cestu do Švýcarska co nejvíce urychlit.¹⁰⁷ V Curychu se sešli v prvních únorových dnech.

Podle historika a člena Maffie Jaroslava Werstadta bylo toto setkání tím, které dalo s konečnou platností vzniknout Maffii a tajnému revolučnímu výboru v Praze, který měl být v kontaktu se zahraničním odbojem.¹⁰⁸ Jeho součástí měli být všechny české politické strany, vyjma stran klerikálních.¹⁰⁹ Na jeho přesném personálním složení se měl E. Beneš domluvit s J. Scheinerem, T. G. Masaryk si pouze přál, aby významnou pozici zastával realistický politik P. Šámal. V návaznosti na uskutečněné jednání E. Beneše požádal, aby o jeho výsledcích informoval zastánce věci doma a přesvědčil další politiky a novináře k opuštění země. Především chtěl, aby byl k emigraci přesvědčen agrárník K. Kramář. Ten na pozdější schůzce v Šámalově bytě s vytvořením domácího odboje souhlasil, ale emigrovat nehodlal, neboť stále věřil v úspěch ruských vojsk a jejich brzkému příchodu do Čech.¹¹⁰ T. G. Masaryk se také na základě zpráv od E. Beneše nadobro rozhodl zůstat v zahraničí a do Čech se nevracet.

¹⁰⁴ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 45-46.

¹⁰⁵ M. Paulová, *Dějiny I.*, s. 305-307.

¹⁰⁶ Zprávu doručil student Josef Lavička, který byl ve Švýcarsku na studiích. Tamtéž, s. 306-308. Jan Rychlík (ed.), *Korespondence T. G. Masaryk - slovenští veřejní činitelé (do r. 1918)*, Praha 2008, s. 108.

¹⁰⁷ M. Paulová, *Dějiny I.*, s. 313.

¹⁰⁸ Jaroslav Werstadt, *Politické plány české Maffie v prvním roce války*, in: *Naše revoluce*, roč. 6, Praha 1929-1930, s. 413.

¹⁰⁹ Což nebyla v té době úplně pravda.

¹¹⁰ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 100.

V době po návratu E. Beneše do Čech a prvních jednání o založení tajného revolučního výboru se T. G. Masaryk intenzivně zabýval plány na veřejné vystoupení a zahájení široké tiskové kampaně. Předně rozmýšlel budoucí politické zřízení samostatných Čech, kdy uvažoval o dvou možných scénářích - omezené samostatnosti (spolu se Slovenskem a závislým na Rusku) nebo samostatnosti úplné s podporou Francie a Velké Británie (k tomu se přikláněl i Masaryk). O republice však v této chvíli ještě neuvažoval a stejně jako většina jeho spolupracovníků viděl budoucnost spíše v konstituční monarchii britského typu. Mimo promýšlení nového politického programu se také zabýval nutností více informovat a ovlivňovat české a slovenské krajanské hnutí v zahraničí. Ve Švýcarsku se zúčastnil pouze jedné krajanské schůze spolku Beseda, na které byl ihned v úvodu prohlášen za budoucí českého prezidenta. T. G. Masaryk ale jakékoliv solitérní akce a spolupráci odmítl a zdůraznil, že hodlá postupovat pouze v souladu s domácím odbojem v Praze. Za svůj však přijal jiný návrh francouzského historika a bohemistu E. Denise, který chtěl působit především na Čechy v zahraničí skrze časopis psaný česky a vydávaný v zahraničí. Hlavním cílem Denisova propagandistického časopisu měli být hlavně krajané ve Spojených státech amerických. Masaryk sám se následně ve dvou dopisech obrátil na E. Vosku, v nichž Denisův plán podpořil a žádal ho, aby učinil taktéž. T. G. Masaryk pokládal časopis za nutný „předně proto, že budou vycházet listy jiné a od lidí neodpovědných“... „a za druhé je listu třeba, aby Čechové v cizině měli věrohodné zprávy a aby byla dána direktiva“.¹¹¹ T. G. Masaryk také doufal, že se odboji podaří získat sympatie a vzbudit zájem ve Francii, Velké Británii a Spojených státech, neboť se stále více přikláněl myšlence směřovat odbojové hnutí spíše směrem na západ nežli na východ do Ruska.¹¹²

Nakonec za tímto záměrem začaly postupně vycházet dva časopisy. Prvním bylo Denisovo francouzské revue *La Nation tchéque*, jehož první číslo vyšlo 1. května 1915¹¹³, druhým pak byl časopis *Československá samostatnost*, psaný česky, který začal vycházet ve Švýcarsku koncem srpna téhož roku. *La Nation tchéque* měl směřovat především do řad států Dohody a provádět osvětu v otázce československé samostatnosti a sloužit jako hlavní tiskový orgán zahraničního odboje. Revue *La Nation tchéque* pak bylo spolu s memorandem *Independent Bohemia*, které T. G. Masaryk v dubnu předložil svým podporovatelům a přátelům v Londýně, základním stavebním

¹¹¹ Tamtéž, s. 101. D. Hájková, *Emanuel*, s. 178.

¹¹² V tom se rozcházel s domácím odbojem, kde stále ještě panovaly především proruské nálady. Tamtéž, s. 102.

¹¹³ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 107.

pilířem, na kterém mohl zahraniční odboj dále budovat své postavení a rozvíjet svou činnost.¹¹⁴ *Československá samostatnost* měla oproti tomu sloužit jako informační orgán pro krajany v zahraničí,¹¹⁵ proto i jejím hlavním komunikačním jazykem byla čeština, neboť značná část Čechů a Slováků v zahraničí francouzsky příliš neuměla.¹¹⁶

Květnový obrat na východní frontě a porážka Rusů u Gorlice a Přemysli znamenal i obrat ve směřování zahraničního odboje. Jak již bylo řečeno, T. G. Masaryk kladl důraz hlavně na domácí odboj a revoluční aktivitu přímo v Čechách, s tím že největší úsilí mělo být vyvíjeno právě tam. To se ale s ústupem Rusů začalo jevit jako zcela nemožné, neboť to byl právě ústup ruských vojsk, který vyburcoval rakouské policejní orgány k rázné akci proti spiklencům. V noci na 22. května bylo zatčeno několik hlavních představitelů domácího odboje v čele s K. Kramářem a J. Scheinerem. K odhalení Maffie však nedošlo a jejich zatčení souviselo s jejich proruským vystupováním. Ačkoliv nedošlo k úplnému ochromení domácí konspirační sítě, zatýkání mezi vysokými politickými činiteli vyvolalo na politické scéně oprávněný strach.¹¹⁷ Schůzky, které měl E. Beneš naplánovány s představiteli několika politických stran, se nekonaly. Politici, kteří měli vycestovat za hranice, ze strachu odmítli. I když T. G. Masaryk volal, aby národ nepropadal zmaru z porážky Rusů a vyšel do ulic demonstrovat, a aby byly zřízeny tiskárny pro tisk propagandistických letáků v Praze a Brně, volal marně.¹¹⁸ Nadšení z příchodu Rusů vystřídal v Čechách strach ze zatčení a perzekuce.¹¹⁹

T. G. Masarykovi bylo jasné, že je nutno hledat pomoci jinde. S prosbou o pomoc se obrátil na krajanské organizace v zahraničí. To se ale ukázalo být jako ne zcela jednoduché, protože T. G. Masaryk měl styky pouze s jednotlivci a reálný vliv na krajanská hnutí neměl. Ve Francii dokonce ani nebylo oficiálně známo, že je v emigraci a sídlí ve Švýcarsku. Tato „neznámost“ širší veřejností byla důsledkem neustálého odkládání veřejného vystoupení. Díky tomu pak T. G. Masaryk na představitele krajanských hnutí působil jako solitér bez širší podpory a zázemí. Teprve počátkem srpna se mu podařilo upevnit své postavení v krajanském hnutí natolik, aby mohl již naplno počítat s jejich podporou. Té se mu dostalo záhy, když postupně obdržel tři

¹¹⁴ Tamtéž, s. 109-112.

¹¹⁵ „*Samostatnost byla vlastními orgánem politické emigrace (tak podtitul) a oficiálním mluvčím ústředí a vedení celé zahraniční akce.*“ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 58-59.

¹¹⁶ D. Hájková, *Emanuel*, s. 179-180. D. Hájková - I. Šedivý (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk - Edvard Beneš 1914-1918*, Praha 2004, s. 38-39.

¹¹⁷ J. Hajšman, *Česká Mafie*, s. 90-93.

¹¹⁸ M. Paulová, *Dějiny I.*, s. 522-524.

¹¹⁹ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 115-120.

peněžní dary z Chicaga v celkové hodnotě 6 000 amerických dolarů. Nermalou zásluhu na tomto příspěvku měl i E. Voska.¹²⁰ S nově obdrženými a již dříve ušetřenými financemi se mohl pustit do realizace vydání výše zmíněného časopisu *Československá samostatnost*. Když 22. srpna 1915 vyšlo ve francouzském městě Annemasse jeho první číslo, stálo v něm: „*Přijde jistě doba, kdy i český lid v českých zemích bude moci odpovědět. Zatím nutno mluvit za hranicemi*“. Masarykova představa, že se stane pouze mluvčím revoluce, která se bude odehrávat primárně doma, se ukázala jako nerealizovatelná. Tlakem událostí a s ohledem na okolnosti se chystal veřejně vystoupit i bez podpory z domova. Neboť jak sám psal E. Benešovi „*bez vystoupení nebyla česká akce vůbec možná*“.¹²¹

V době, kdy byli v emigraci pouze dva oficiální politikové, kromě T. G. Masaryka to byl ještě agrárník Josef Dürich¹²², bylo potřeba vytvořit jednotný politický orgán zahraničního odboje. V něm se měla spojit organizace a vedení krajanských spolků a emigrace. Měl se jím stát Český zahraniční komitét. T. G. Masaryk o rozhodnutí vystoupit v zahraničí jménem komitétu ještě stihl v polovině srpna informovat dopisem E. Beneše, na nějž E. Beneš reagoval dopisem, kde popisoval nesoulad mezi maffiány v otázce veřejného vystoupení. Byl posledním, který z Prahy poslal. Když byl 1. září 1915 zatčen redaktor *Národních listů* Vincenc Červinka, rozhodl se, že jeho další setrvání by pravděpodobně skončilo pouze jeho zatčením a uvězněním. U Aše na falešný pas překročil hranice s Německem, 3. září se nalodil na parník plující přes Bodamské jezero a ještě téhož dne večer se v Ženevě setkal s T. G. Masarykem.¹²³ Útěk E. Beneše ukončil jednu etapu domácího odboje, aby začal novou etapu odboje zahraničního.¹²⁴

¹²⁰ D. Hájková, *Emanuel*, s. 180-187.

¹²¹ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 125-127.

¹²² Josef Dürich (1847-1927) byl český politik. Pocházel z Boskovic u Uherského Hradiště z rodiny mlynáře. Mimo svou politickou kariéru se zabýval slovanským těsnopisem, o němž vydal i jednu knihu. Roku 1884 se stal říšským poslancem. Mandát obhájil o rok později a v říšském sněmu zůstal až do konce jeho funkčního období roku 1891. Vystupoval zde jako politik staročeské strany. Do sněmu se vrátil znovu v roce 1907, už jako agrárník. V roce 1915 byl agrární stranou vyslán do Švýcarska za T. G. Masarykem, kde se připojil k zahraničnímu odboji. Po jeho vyloučení z Československé národní rady se stáhl do ústraní a do vlasti se vrátil až na sklonku roku 1919. politického života se již prakticky neúčastnil, pouze ve snaze se ospravedlnit své minulé jednání vydal knihu pamětí V českých službách. Viz. Josef Durich, *V českých službách. Vypsání mého pobytu za hranicemi 1915-1918*, Klášter nad Jizerou 1921.

¹²³ D. Hájková, *Dějiny I.*, s. 632-633.

¹²⁴ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 81-82.

IV. 2. Krok z neznáma a československý program

Konečně 14. listopadu 1915 vyšlo po dlouhých odkladech a jednáních Prohlášení Českého komitétu zahraničního, pod nímž byli podepsáni jako hlavní iniciátoři poslanci T. G. Masaryk a J. Dürich, ale i mnoho předsedů a zástupců krajanských spolků. Mezi nimi byl i E. Voska za České národní sdružení ve Spojených státech amerických. Prohlášení proklamovalo mj. odpor Čechů k válce, jejich neúčast na jejím vyvolání, který měl za následek nesmírný útlak Čechů a jejich politických reprezentantů. V Prohlášení také stálo, že se všechny (sic!) české strany doposud domáhaly samostatnosti v rámci Rakousko-Uherska a přes mnohá příkoří se jí budou domáhat stále a to i bez ohledu na Rakousko-Uhersko samotné - usilují tedy o samostatný Československý stát. Prohlášení Českého komitétu zahraničního se tak stalo programovým prohlášením československého odboje usilující o samostatné Československo a odmítající habsburské mocnářství.¹²⁵

Odboj s tímto prohlášením vystoupil v období, kdy byly státy Dohody v těžké vojenské situaci. Ústřední mocnosti na přelomu roku 1915/1916 dosáhly několika zásadních vojenských i diplomatických úspěchů, jakým bylo kupříkladu připojení Bulharska do tábora Ústředních mocností nebo rakouské a především německé územní zisky na východní i západní frontě. Avšak z dlouhodobějšího hlediska byly státy Dohody, alespoň co se týkalo Francie a Velké Británie, materiálně a lidsky připravenější. Státy Dohody byly připraveny vést válku proti Německu až do jeho absolutní porážky, ať by trvala jakkoliv dlouho. Pokračování konfliktu bylo také stěžejní pro další úspěšné pokračování programu československého zahraničního odboje, neboť právě teď mohli odbojáři konečně otevřeně jednat s představiteli států Dohody o vlastním oficiálním uznání a jejich budoucí podpoře.¹²⁶

Situace byla komplikována i díky absenci významnějšího vlivu zahraničního odboje na domácí politickou scénu i jakéhokoliv významnějšího komunikačního kanálu. První zprávu zahraničního odboje domů do Čech se podařilo E. Benešovi odeslat až v lednu roku 1916. Poslem nesoucí tajnou zprávu se stala Hana Fillová manželka významného českého malíře Emila Filly. Obsahem jinak rozsáhlé zprávy¹²⁷ byly především instrukce domácímu odboji, aby bylo za každou cenu zabráněno loajální prorakouským projevům české politiky, které by zajisté mohly zahraniční akci značně

¹²⁵ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 137-139.

¹²⁶ R. Kvaček, *První světová válka*, s. 83-87.

¹²⁷ Zprávu se Hana Fillová musela naučit celou nazpaměť.

zdiskreditovat. Představitelé zahraničního odboje totiž stále ještě tvrdili, že jednají za všechny politické strany doma. Později se ale ukázalo, že vliv členů domácího odboje není takový, aby dokázal v houstnoucí atmosféře sledování a perzekucí takovému prohlášení zabránit. V listopadu 1916, kdy se s napjetím očekávalo svolání parlamentu novu Koerberovou vládou, došlo k vytvoření společného poslaneckého klubu nazvaného Český svaz, spolu s ním byl vytvořen také Národní výbor. První veřejné prohlášení těchto dvou politických orgánů, bylo současně také prvním prohlášením prorakouským. V prohlášení stálo, že čeští politici plní vůli celého národa a současně jednají v zájmu Habsburské monarchie, který spočívá v nedílnosti jejich království a zemí a rovnoprávnosti jejich národů.¹²⁸ Vznikl tak naprostý politický rozpor mezi domácí politickou scénou a zahraničním odbojem, který musel nadále spoléhat pouze a jen na sebe.¹²⁹

Ani po vydání prohlášení Českého zahraničního komitétu se ze dne na den nevytvořila pevná organizace zahraničního odboje a hlavní iniciativa stále zůstávala na jedincích roztroušených po světě. Schopnými organizátory a vyjednavací se ukázaly být T. G. Masaryk a E. Beneš, působící v Londýně a Paříži. Významný příspěvek k jejich snažení přidal několikrát zmíněný americký krajan E. Voska, který zatím ve Spojených státech vybudoval rozsáhlou zpravodajskou síť, která mohla mít koncem roku 1916 až 84 „důvěrníků“ po celých státech.¹³⁰ E. Voska v průběhu roku 1916 předal britským tajným službám značný počet německých a rakouských agentů působících ve Spojených státech. Jeho činnost nezůstala bez odezvy a vzbudila pozornost v britských vojenských kruzích. Když se T. G. Masaryk koncem roku 1915 v Londýně znovu sešel se R. Seton-Watsonem, byl mile překvapen, jaký dojem na Brity E. Voska udělal. V dopise E. Voskovi se o této skutečnosti pochvalně vyjadřoval a také ho informoval o tom, že Britové se rozhodli jeho zpravodajskou činnost finančně podpořit.

Hlavním zdrojem Voskových informací byl úředník rakousko-uherského konzulátu v New Yorku František Kopecký, kterému dal E. Voska krycí jméno Xaver. F. Kopecký E. Voskovi poskytoval informace o opatřeních rakousko-uherských úřadů proti slovanským osvobozovacím hnutím, o lidech působících v propagandě, o přípravě sabotáží a o cestách kurýrů s tajnou úřední korespondencí. Také ničil řadu kompromitujících materiálů, které mohly uškodit lidem v Rakousko-Uhersku, a část

¹²⁸ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 88-91.

¹²⁹ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 143-149.

¹³⁰ O její rozsáhlosti a účinnosti panovaly určité pochyby, neboť jediné informace o ní pocházely pouze přímo od Vosky. D. Hájková, *Emanuel*, s. 196-197.

dokumentů také vynášel E. Voskovi.¹³¹ Mezi Voskovi informátory patřil také britský vojenský atašé Guy Gaunt, který ho informoval o skutečnosti, že se rakousko-uhersí vojáci snaží dostat zpátky do Evropy na falešné pasy. Mimo to si také vytvořil síť méně informovaných důvěrníků ve všech Dohodových zemích.¹³² Často také k získávání informací používal různé námezdní dělníky, služby, číšníky atd. V svých pamětech jmenuje například jistého Františka Bezecného, který byl obsluhou výtahu v domě Evanse Charlese Hughese, podezřelého ze sabotáže lodí.¹³³ Mezi Voskovi spolupracovníky patřil i bratr E. Beneše Vojtěch. E. Voska také spolupracoval, stejně jako E. Beneš a T. G. Masaryk, s editorem časopisu *Times* W. Steedem.¹³⁴ Po válce se E. Voska aktivně účastnil politického života v Československu a stal se výraznou osobností v Československé sociálně demokratické straně dělnické. Něktými svými spolupracovníky, především F. Kopeckým, však byl kritizován, že si sám pro sebe přivlastnil velkou část jejich úspěchů.

Kromě záležitostí s E. Voskou bylo Masarykovou náplní počátkem roku 1916 především obnovování a navazování nových známostí ve vysokých politických a vojenských kruzích. I Benešova náplň v Paříži byla podobná. Zásadní pro zahraniční odboj bylo navázání spolupráce s důstojníkem francouzské armády Slovákem Milanem Rastislavem Štefánikem, navrátilým se ze Srbska. M. R. Štefánik ochotně nabídl své široké politické a společenské styky do služeb odboje a zajistil tak E. Benešovi nová pole působnosti. Koncem ledna 1916 do Paříže přicestoval také T. G. Masaryk, aby přednesl několik přednášek a setkal se s několika francouzskými politiky a veřejně činnými osobami.¹³⁵ Vyjednávání s vysokými politickými a vojenskými činiteli pokračovala v podobném tónu až do jara roku 1916. Stejně také pokračovaly jednání s krajanskými spolky o jejich úloze v kontextu zahraničního odboje - zda mají být pouze pomocníky emigrantů nebo se mají z části podílet na výkonné moci v odboji.¹³⁶

IV. 3. Otázka československých zahraničních jednotek

Z jara roku 1916 se konečně mezi světovými velmocemi začal objevovat zájem o československé zahraniční hnutí. Aktuální cílem zahraničního odboje bylo vytvoření samostatných československých jednotek, které se měly stát základem boje za

¹³¹ D. Hájková, *Emanuel*, s. 119-120.

¹³² Emanuel Voska - William H. Irwin, *Spy and Counterspy*, New York 1941, s. 122-126.

¹³³ D. Hájková, *Emanuel*, s. 124-125.

¹³⁴ Tamtéž, s. 127-129.

¹³⁵ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 149-158.

¹³⁶ Tamtéž, s. 163-164.

samostatný československý stát. Největší příležitost vytvořit takové jednotky byla v Rusku. Zde se již na počátku války objevily zárodky v podobě České družiny, která byla v lednu 1916 přejmenována na Československý střelecký pluk. Svou velikost ale nijak podstatně nezvětšila. Příjem nových dobrovolníků narážel zejména na nedůvěru ruských úřadů. Na přelomu dubna a května roku 1916 se v Rusku konal sjezd Svazu československých spolků na Rusi, z jehož jednání také vyplynula myšlenka utvořit samostatnou československou jednotku. Vedení Svazu v tomto směru očekávalo Masarykovu podporu a úzkou spolupráci. V rámci Svazu existovaly dvě znepřátelené skupiny, mimo ně pak fungovalo několik menších samostatných spolků. Mezi jednotlivými skupinami se okamžitě rozhořely spory o způsob vzniku vojenské jednotky v Rusku a o její vlastní ideovou podstatu. Situace se rychle stala velmi nepřehlednou. Koncem června se do Ruska vypravil poslanec J. Dürich, kterému ale E. Beneš, vzhledem k jeho postrannímu jednání s francouzskými a ruskými vládními činiteli, příliš nevěřil. Snažil se proto přesvědčit T. G. Masaryka, aby do Ruska také neprodleně odjel.¹³⁷ T. G. Masaryk ale jednáním v Rusku zatím nepřikládal velkou důležitost a odjet odmítal.¹³⁸

Ještě před Dürichovým odjezdem dosáhl Beneš vydání dohody o rozdělení funkcí v Československém zahraničním výboru (založeným v dubnu 1916). Předsedou se stal T. G. Masaryk, místopředsedy J. Dürich a M. R. Štefánik, místo tajemníka zastával E. Beneš. Jako hlavní sídlo výboru byla označena Paříž. Když pak časopis *Čechoslovan* použil překladu původního francouzského názvu ve tvaru Československá národní rada, uchytil se tento název natrvalo.¹³⁹ Nakonec do Ruska odjel pouze M. R. Štefánik a to 28. července.¹⁴⁰ Štefánikovo ruské vyjednávání nebylo vůbec lehké. Prosazoval totiž myšlenku, že naverbovaní dobrovolníci měli sloužit výlučně na západní frontě. To odsuzoval nejen J. Dürich, ale i značná část krajanských spolků a českých vojáků sloužících v ruské armádě. Štefánikovy se ale obratně povedlo vyjednat kompromis, kterým byl tzv. „kyjevský zápis“. Krajanské organizace se v něm zavazovaly přijmout Československou národní radu jako hlavní organizační a výkonnou instituci, na níž bude v budoucnu padat veškerá zodpovědnost v dalších jednáních.

¹³⁷ „Navrhoval jsem Dürichovi, aby počkal s definitivním rozhodnutím o odjezdu, až toto vše Vám vypíše a jak byste se rozhodl Vy. Myslil jsem, aby Dürich nejel dříve než Vy a čekal na Vás. On sám k tomu chutí nemá mnoho a říká, že jeho Sazanov přímo volá, to že jiná věc atd.“ D. Hájková - I. Šedivý (edd.), *Korespondence*, s. 82.

¹³⁸ J. Kovtun, *Masarykův triumf*, s. 71-78.

¹³⁹ Tamtéž, s. 170-177.

¹⁴⁰ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 90.

Reprezentující osobou Československé národní rady v Rusku se stal poslanec J. Dürich.¹⁴¹ Mimo Rusko plánoval E. Beneš kroky, které měly i ve Francii a Itálii připravit půdu pro založení samostatných vojenských jednotek. Především ho zajímalo více než 10 000 českých zajatců v Itálii, v jejichž prospěch chtěl u italských úřadů zasáhnout. U nich však narazil na čistě odmítavé postoje. E. Beneš se proto osobně chystal do Itálie, aby otázku zajatých Čechů vyřešil. Do Říma dorazil na začátku roku 1917, kýžených výsledků ale nedosáhl. Klíčové události, které ovlivnily vytvoření československých zahraničních jednotek, měly teprve nastat.¹⁴²

IV. 4. Krize Československé národní rady a vznik československých zahraničních vojsk

Spory, které panovaly mezi poslancem a místopředsedou Československé národní rady J. Dürichem a jeho kolegy, především E. Benešem a M. R. Štefánikem, dosáhly svého vrcholu na přelomu roku 1916/1917. Již předtím se M. R. Štefánik s J. Dürichem několikrát politicky a názorově střetli. J. Dürich kupříkladu intrikoval proti M. R. Štefánikovi na ruském ministerstvu zahraničí s cílem podlomit jeho pozici, což se mu také záhy povedlo a M. R. Štefánik byl dokonce po vládních zásazích postaven pod policejní dozor. J. Dürich se snažil ruské vládě podsunout myšlenku, že zahraničního odboje a Československé národní rady je neslovanská a protiruská, což se mu v prvopočátku jeho snažení opravdu povedlo. J. Dürich se také distancoval od „kyjevského zápisu“, ačkoliv s ním nejprve souhlasil. Otevřeně se postavil proti Československé národní radě a jejím představitelům, zcela se přiklonil k myšlence carismu a byl naplno ovládán ruským ministerstvem zahraničí. Události posléze dospěly do bodu, kdy byla J. Dürichem založena Národní rada československá na Rusi jako vzdor-organizace Československé národní radě řízené z Paříže. Členové rady byly jmenování ministerstvem vnitra a ministerstvem zahraničí a války a byla tedy zcela pod kontrolou ruských úřadů.¹⁴³ Až poté se T. G. Masaryk rozhodl na dění v Rusku reagovat a vydal prohlášení, které Dürichovo počínání, skrze finanční aspekt, nepřímo odsuzovalo. Středobodem odsouzení byla prohlášení, že česká politická akce je

¹⁴¹ J. Rychlík (ed.), *Korespondence*, s. 109-111.

¹⁴² Tamtéž, s. 189-194.

¹⁴³ „Za takových okolností triumfoval Dürich. Dnes opravdu nevím, zda je pouze hloupě citžádostivý, či nečestně prohnaný.“ J. Rychlík (ed.), *Korespondence*, s. 123-124.

finančně nezávislá a kdokoliv by její nezávislost porušoval, protivil by se tak jejím základním principům.¹⁴⁴

Současně se do protiútoků pustil i M. R. Štefánik a dojednal podporu u ruského náčelníka generálního štábu. Posléze vystoupil na sjezdu všech československých organizací v Rusku, kde agitoval proti J. Dürichovi. Ten se v polovině února 1917 obrátil rozhořčeně přímo na T. G. Masaryka a žádal Štefánikovo odvolání. Odpovědí se mu místo toho dostalo doporučení od T. G. Masaryka, aby se sám vzdal místa místopředsedy v Československé národní radě a dál ji nediskreditoval. J. Dürich kontroval prohlášením, že byl do Ruska poslán přímo od národa a žádné organizaci mimo Rusko se zodpovídat nemusí. Zatím došlo ke schválení Dürichova vyloučení z Československé národní rady, což také hned E. Beneš telegrafoval M. R. Štefánikovi, aby to dal hned na vědomí. Bohužel M. R. Štefánik již v této chvíli nic nezmohl, neboť Svaz československých spolků na Rusi se pod tlakem ruských úřadů rozhodl podpořit J. Düricha.¹⁴⁵ Vše nasvědčovalo potupné porážce zahraničního odboje, avšak vývojem událostí nastal pravý opak. Dne 13. března 1917 přestala vláda, která J. Düricha podporovala, existovat.¹⁴⁶

V následujících dnech započal M. R. Štefánik boj o přízeň nové vlády. Zásadním pro budoucí úspěch Štefánikova snažení byla rostoucí politická aktivita organizací zajatců, jejichž členů bylo přes 20 000. Velmi kriticky se vyjadřovaly k dosavadní činnosti J. Düricha a Svazu československých spolků na Rusi a otevřeně se hlásily k Československé národní radě a osobě T. G. Masaryka. Mimo jiné také podporovaly ruské revoluční hnutí, které přirovnávaly k hnutí vlastnímu - demokratickému a národ osvobozujícímu. Stejně v tomto směru smýšlel zpočátku i T. G. Masaryk. K odjezdu do Ruska se rozhodl téměř ihned po vypuknutí revoluce, ale vzhledem k mnoha komplikacím a překážkám dorazil do Petrohradu až 16. května.¹⁴⁷ V období od vypuknutí revoluce do příjezdu T. G. Masaryka do Ruska se také odehrála zásadní událost, která znamenala konečné vítězství okruhu lidí kolem T. G. Masaryka nad J. Dürichem. Touto událostí byl kyjevský sjezd Svazu československých spolků na Rusi, na kterém bylo deklarováno, že Československá národní rada v čele s T. G. Masarykem jest nejvyšším orgánem československého boje za svobodu

¹⁴⁴ V sepsání prohlášení ho podpořila odpověď Dohody na Wilsonovu nótu, v níž byl článek o osvobození Čechoslováků. J. Kovtun, *Masarykův triumf*, s. 80-83.

¹⁴⁵ D. Hájková - I. Šedivý, *Korespondence*, s. 212-213.

¹⁴⁶ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 196-206.

¹⁴⁷ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 150-151.

a samostatnost a jako takové mají všichni Češi a Slováci následovat jejích příkazů.¹⁴⁸ Dne 31. května 1917 pronesl T. G. Masaryk svůj první historický projev k ruským krajanům a zdůraznil v něm dva prioritní cíle do budoucna. Prvním bylo urychleně vytvořit československé vojsko a ukázat, že odboj proti Rakousku-Uhersku nestojí jen na slovech, ale i na činech.¹⁴⁹ Druhým pak bylo se nekompromisně stranit ruských záležitostí a nijak se do nich nemíchat. Jak se později ukázalo v divokém víru události ruské revoluce, to dost dobře možné nebylo.

Československá armáda v roce 1917 v Rusku prakticky neexistovala. Výše zmíněné Československé jednotky byly totiž složeny výhradně z ruských občanů české nebo slovenské národnosti, pokud se chtěl do jejich řad přidat cizinec, žádal tím automaticky o ruské občanství. Ani nově vzniklá Prozatímní vláda nebyla příliš nakloněná vzniku samostatných československých jednotek mimo její kontrolu. Opačného názoru byl ale ruský generální štáb, který vytváření československých jednotek aktivně podporoval. Avšak s další reorganizací Prozatímní vlády se do jejího čela dostal Alexandr Fjodorovič Kerenskij, který věci nakloněn nebyl a československé hnutí označoval na přehnaně nacionální, nerevoluční a procarské. Znovu to již po několikáté vypadalo na krach dalších jednání. Zlom ve vývoji události nastal až ve druhé polovině června. Pod tlakem západních spojenců a ve snaze upevnit svou pozici se Prozatímní vláda rozhodla uvést do pohybu novu ofenzívu na východní frontě. Ofenzivy se měly účastnit i Československé jednotky v síle asi 3 500 mužů, které byly přiděleny k 11. armádě na úseku fronty poblíž městečka Zborov. Zde se spolu s ruskými oddíly účastnily 2. července útoku na Rakousko-Uherské pozice, které úspěšně prolomily a zajaly značné množství vojáků i vojenského materiálu. Ačkoliv Kerenského ofenziva jako celek kompletně ztroskotala, úspěch československých vojáků ruské velení dosti překvapilo. Důsledkem až heroického výkonu československých vojáků na bitevním poli pak bylo uvolnění kvót na další rozšiřování československých jednotek. Bitva u Zborova byl nejen úspěchem vojenským, ale i úspěchem politickým. Pozvedla zahraniční odboj na vážnosti mezi dohodovými mocnostmi a ten tak mohl být začít brán jako relevantní politická síla, za kterou stála úspěšná a rychle se rozrůstající armáda.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 206-209.

¹⁴⁹ „Mně šlo o to, abychom měli v Rusku svou armádu samostatnou, již bychom disponovali my. Nebylo dost, aby byla součástí armády ruské; v tom případě by nám ji mohli rozstrkat po částech ohromně dlouhé fronty a armáda jako celek by se nebyla uplatnila. Dále šlo o to, abychom měli armádu co největší, armádu opravdu vojenskou, nikoliv politickou.“ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 188.

¹⁵⁰ *Zborov: památník k třicátému výročí bitvy u Zborova 2. července 1917*, Praha 1947, s. 15-16, 84-102

Po úspěchu v Rusku se snahy odbojářů o vytvoření československých jednotek zaměřily i na další válečné fronty - na Francii a Itálii.¹⁵¹ Ve Francii byl, na rozdíl od Itálie, počet českých a slovenských zajatců příliš malý. K vytvoření československých jednotek ve Francii tak bylo zapotřebí transportu zajatců z Itálie a Ruska, kteří měli být doplněni dobrovolníky ze Spojených států amerických. Již koncem dubna vydal Československý národní výbor „Prohlášení k československým zajatcům ve Francii a Itálii“, s cílem příznivě působit na zajatce v obou zemích. S cílem získat dobrovolníky ve Spojených státech připlul 15. června do New Yorku i M. R. Štefánik. Do československého vojska ve Francii chtěl získat až 30 000 dobrovolníků. Tyto představy byly ale značně přehnané a do listopadu se mu podařilo pro budoucí československé jednotky ve Francii sehnat pouze 100 dobrovolníků. Ani v Itálii se vytvoření vlastních jednotek příliš nedařilo. Zde sice byla velká touha zajatců připojit se k zahraničnímu odboji, narážela ale na neústupnost italských úřadů. Do října 1917 bylo dosaženo pouze vytvoření pracovních oddílů. Neúspěchy M. R. Štefánika ve Spojených státech a E. Beneše v Itálii znovu ukázaly, že největší možnosti budování československé armády leží v Rusku.¹⁵²

Vývoj v Rusku se však stával velmi nepřehledným a revoluce „požírala“ sama sebe. V září 1917 zaslal Masaryk zprávu velitelům obou československých divizí, aby se za žádných okolností neangažovaly ve vnitropolitických bojích. T. G. Masaryk také vyvíjel jednání s diplomatickými zástupci Dohody o transportu části československých vojáků do Francie. V zapojení československých vojáků do bojů na západní frontě viděl T. G. Masaryk stále hlavní prioritu. Jednal také o případném nasazení československého vojska v Rumunsku, pokud by došlo k úplnému zhroucení východní fronty.¹⁵³ Zlom na západě nastal v listopadu 1917. Nová francouzská vláda George Clemenceau předstoupila s myšlenkou neomezené války proti Ústředním mocnostem a to všemi dostupnými prostředky. Dne 12. listopadu dorazil do Francie první transport československých vojáků z Ruska a posléze i ze Srbska. V průběhu listopadu a začátku prosince dorazily do Francie postupně tři transporty dobrovolníků ze Spojených států. O necelý týden později po posledním transportu, 16. prosince 1917, byl vyhlášen dekret

¹⁵¹ D. Hájková - I. Šedivý, *Korespondence*, s. 239-241

¹⁵² K. Pichlík, *Bez legend*, s. 227-234.

¹⁵³ Po návštěvě Rumunska však shledal nerozumnost tohoto řešení, neboť by československé vojsko, v případě porážky Rumunska, zůstalo zcela odříznuto do dalších spojenců. „Z toho co jsem poznával a co jsem vyslechl, dospěl jsem k názoru, že naše armáda na rumunskou frontu jít nemůže. Zdálo se mi, že zásobování je již hodně obtížné a pochyboval jsem, že by Rumunsko přírůstek 50 000 mužů snadno sneslo; ale hlavně jsem měl dojem, že Rumunsko neudrží ve svém odporu k nepříteli.“ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 214.

prezidenta francouzské republiky, v jehož prvním článku bylo s konečnou platností zformováno československé zahraniční vojsko ve Francii. Politické řízení těchto jednotek připadlo Československé národní radě, jak to bylo jejími představiteli míněno od začátku. Obrat v italském postoji přišel po průlomu rakousko-uherských vojsk v bitvě u Caporetta, která probíhala mezi 24. říjnem a 18. listopadem 1917.¹⁵⁴ Díky Štefánikově diplomacii a tragické situaci italské armády bylo konečně československým zajatcům povoleno formovat vlastní vojenské jednotky.¹⁵⁵

Události říjnové revoluce v Rusku postavily československé hnutí v Rusku před nové výzvy. Cílem nastupující vlády bolševiků bylo válku s Ústředními mocnostmi co nejdříve ukončit, naopak cílem zahraničního odboje bylo ve válce po boku spojenců dále pokračovat. Jelikož již v Rusku nebylo možno plnit základní cíle československého zahraničního vojska, tj. boj proti Německu a Rakousko-Uhersku, byl naplánován jejich přesun na západní frontu. Měla to být cesta dlouhá a pro většinu z nich neúspěšná. K prvnímu menšímu konfliktu mezi československými vojáky a bolševiky došlo již v listopadu 1917 v Kyjevě, kde českoslovenští vojáci potlačili vzrůstající nepokoje. Velmi rychle ale došlo k jejich stažení, vzhledem k Masarykovým instrukcím ohledně nevměšování se do vnitřních ruských sporů.¹⁵⁶

V prosinci 1917 došlo na Ukrajině k vyhlášení jednotné ukrajinské fronty, jejíž ukrajinští velitelé nepodporovali bolševické snahy o mír a byli rozhodnuti ve válce pokračovat i nadále. O měsíc později 24. ledna byla vyhlášena nezávislost Ukrajiny, přičemž její představitelé vyhlásili ochotu vystoupit proti bolševikům s pomocí síly. S novou ukrajinskou vládou jednal i T. G. Masaryk o zajištění bezpečného odchodu československých zahraničních vojsk. Jednání ale nikam nevedly. T. G. Masaryk zklamán vývojem událostí odjel 21. února 1918 do Moskvy, kdy dojednal s francouzským vojenským atašé převoz československých vojsk do Francie. V Moskvě také, 27. února, pronesl svůj poslední veřejný projev na ruském území, ve kterém znovu potvrdil záměr přesunout československé vojsko na západní frontu po transsibiřské magistrále. Další setrvání v československých vojsk v Rusku již podle něj nebylo možné. Několik dní po Masarykově posledním projevu byly sovětskou vládou podepsány tvrdé mírové podmínky s Ústředními mocnostmi a uzavřen separátní mír,

¹⁵⁴ J. Kovtun, *Masarykův triumf*, s. 208-211. H. H. Herwig, *The First World War*, s. 385-397.

¹⁵⁵ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 236-240. „V Itálii Milan je už 6 neděl. Měl tam značné úspěchy v jednání s vládou, prosadil vcelku naše stanovisko. Armáda je zřízena dle téhož vzoru jako v Paříži.“ D. Hájková - I. Šedivý, *Korespondence*, s. 254.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 260-262.

který do historie vstoupil jako mír Brestlitevský. Potvrdil tak vítězství Ústředních mocností na východní frontě. Jedním z mírových požadavků sovětskou vládu zavazoval, aby na svém území netrpěla vojenské jednotky nepřátelské Ústředním mocnostem. Mezi ně patřily i oddíly československého zahraničního vojska. Pro československé vojáky v Rusku nastalo těžké období, které se později začalo označovat jako Sibiřská anabáze.¹⁵⁷ T. G. Masaryk se jí už ale neúčastnil, 7. března 1918 odjel z Moskvy vlakem po transsibiřské magistrále do Vladivostoku, kam dorazil 1. dubna. Odtud odplul lodí do Japonska, z nějž 19. dubna vyrazil do Spojených států amerických na závěrečnou etapu vyjednávání o existenci samostatného československého státu.¹⁵⁸

IV. 5. Uznání československého odboje a vznik Prozatímní vlády

K odjezdu do Spojených států T. G. Masaryka přiměly nejen události v Rusku, ale především vyhlášení války Spojenými státy americkými Rakousko-Uhersku 7. prosince 1917.¹⁵⁹ T. G. Masaryk to považoval za historický přelom a v návaznosti na to napsal poselství osobně americkému prezidentovi Woodrow Wilsonovi. Ještě před Masarykovým příjezdem do Států byl konečně (jako jedno z posledních) vytvořeno americké křídlo Československé národní rady s hlavní kanceláří ve Washingtonu. Stranou jednotícího procesu českých a slovanských krajanů zůstaly pouze malé skupiny socialistů.¹⁶⁰ Celkovou jednotu československého hnutí pak dobře demonstrovalo Masarykovo přivítání v Chicagu 5. května 1918, jehož se v ulicích města účastnilo více než 200 000 Čechů a Slováků.¹⁶¹ Masarykova cesta po Spojených státech začala vpravdě triumfálně. Během května objel T. G. Masaryk několik významných amerických měst, jmenovitě New York, Boston, Washington, Cleveland a Pittsburgh. V posledně jmenovaném se 30. května účastnil podepsání tzv. „pittsburské dohody“ mezi zástupci Slovenské ligy v Americe, Českého národního sdružení a Svazu českých katolíků. Jejím obsahem bylo spojení Čechů a Slováků v samostatném státě.¹⁶²

Hlavním účelem Masarykovy cesty, ale byly dvě jiné zásadní otázky. Zaprvé zajistit transport československých vojáků z Ruska do Francie a hlavně docílit uznání

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 290-300.

¹⁵⁸ D. Hájková, *Emanuel*, s. 340-346.

¹⁵⁹ Německu válku Spojené státy vyhlásily již 6. dubna 1917.

¹⁶⁰ Neznamenal to ovšem, že by se proti československému hnutí přímo postavily. Pouze se vymezily vůči jeho politickému programu.

¹⁶¹ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 252.

¹⁶² Slovensku měla zaručovat samostatnou státní správu, soudnictví, parlament a slovenštinu jako úřední a vyučovací jazyk.

Československé národní rady a její armády jako zástupců budoucího samostatného československého státu.¹⁶³ V případě uznání se T. G. Masarykovi, a nejen jemu, podařilo docílit značných úspěchů.¹⁶⁴ Nezávisle na jeho cestě po Spojených státech, se v květnu 1918 začal měnit postoj americké vlády k otázce zachování Rakousko-Uherska a osvobozeneckému národnímu hnutí ve střední Evropě. Tyto proměny byly reakcí na římský kongres, který se otázkou osamostatnění slovanských národů v rámci Rakousko-Uherska zabýval. Americký velvyslanec Page ve své zprávě z 3. května 1918 věrně popsal průběh kongresu a zdůraznil význam československých jednotek bojujících na italské straně. Ke své zprávě připojil doporučení, aby československé hnutí bylo ve Spojených státech veřejně podpořeno a uznáno.¹⁶⁵

O necelé dva měsíce později, 26. června 1918, se T. G. Masaryk s E. Benešem obrátily na americkou a francouzskou vládu s memorandy, s jasným požadavkem o upřímné prohlášení k otázce československé samostatnosti. Vláda Spojených států amerických se vyjádřila jednoznačně o tři dny později v prohlášení vztahující se k národním požadavkům slovanských národů v Rakousko-Uhersku. V něm prohlásila, že cílem vlády Spojených států amerických je, aby všichni členové slovanské rasy byly plně osvobozeny od jha rakouského. Následujícího dne obdržel E. Beneš od francouzské vlády oficiální dopis, ve kterém uznávala právo československého národa na samostatnost a Československou národní radu jako nejvyšší orgán a základ pro příští československou vládu.¹⁶⁶ K uznání Československé národní rady se 3. září připojili Britové, 9. září Japonci a počátkem října i Italové. V polovině října (14.) byla E. Benešem v Paříži oficiálně ustanovena¹⁶⁷ Prozatímní vláda v čele s T. G. Masarykem.¹⁶⁸ O čtyři dny později, 18. října, byla v Paříži vydána Washingtonská deklarace, jejíž autorství je připisováno právě T. G. Masarykovi. Znamenala vyhlášení

¹⁶³ J. Kovtun, *Masarykův triumf*, s. 133-135.

¹⁶⁴ „Uznání Národní rady jako vrchní vojenské autority zahrnovalo v sobě uznání jednoty celé armády, to jest všech částí ve všech spojeneckých zemích.“ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 328.

¹⁶⁵ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 337-340.

¹⁶⁶ Rozhodnutí států Dohody vyplynulo nejen z diplomatického úsilí československého zahraničního hnutí, ale i z aktuální vojenské situace. Německá jarní ofenzíva na západní frontě mezi 21. březnem až začátkem dubna byla neúspěšnou a znamenala pro Německou armádu definitivní porážku. Stejně dopadla i rakouská ofenzíva na řece Piavě z poloviny června 1918. I. Heřtová, *Zákopová válka*, s. 348 - 354.

¹⁶⁷ S Benešovým návrhem ustanovit Prozatímní vládu souhlasil Masaryk už v telegramu z 26. září. K. Pichlík, *Bez legend*, s. 384-393.

¹⁶⁸ „Abychom Vídeň předešli, prohlásili jsme Národní radu za Zatímní vládu; o tom jsme jednali s drem Benešem několikrát, abychom právě byli připraveni, když doba dozraje. Teď dožrála; dr. Beneš mi podal 13. září zprávu o situaci v Paříži a návrh na toto přetvoření Národní rady; dne 26. září dostal můj plný souhlas. Po předchozích jednáních s vládami, abychom dosáhli jejich uznání, dr. Beneš oficiálně oznámil dne 14. října zřízení naší Zatímní vlády se sídlem v Paříži vládám spojeneckým. Já byl předsedou Zatímní vlády a ministerské rady, také ministrem financí; dr. Beneš ministrem vnitra a zahraničních věcí, Štefánik ministrem války.“ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 361-362.

samostatného československého státu nezávislého na Rakousko-Uhersku.¹⁶⁹ Zahraniční odboj tím splnil nejen hlavní cíl roku 1918 a dostál i svému elementárnímu smyslu - získání samostatnosti pro český a slovenský národ, v jednom nezávislém státě a mimo vliv Habsburské monarchie. Rakousko-Uhersko bylo v troskách, jeho hlavní spojenc Německo na kolenou, vydáno napospas vítězům. Pro zahraniční odboj bylo dobojováno, hlavní kolbiště se pomalu přesouvalo zpátky do vlasti, aby zde bylo rozhodnuto o novém státu. A tak se 28. října 1918 sen českých a slovenských odbojářů stal skutečností - byl zřízen samostatný československý stát.¹⁷⁰

Revoluční národní shromáždění pak 14. listopadu 1918 jeho prezidentem zvolilo T. G. Masaryka.¹⁷¹ V té době byl T. G. Masaryk ještě ve Spojených státech. Když 20. listopadu odjížděl na lodi „Carmania“ zpět do Evropy dostalo se mu vojenských poct, jaké náležely jen hlavě svrchovaného státu: „*Při odchodu z hotelu byl jsem překvapen prvou vojenskou poctou, které se mně jako presidentu dostalo (část námořníků očekávala mě při odchodu z hotelu)-ty vojenské pocty, vzdávané při každém příchodu a odchodu, při každé návštěvě, všude mě upozorňovaly stále a stále na to, že přestávám být člověkem soukromým...*“¹⁷²

¹⁶⁹ V. Berghahn, *Der erste Weltkrieg*, s. 110-114.

¹⁷⁰ „Mně při tom všem zajímaly události domácí hlavně převrat 28. října; první zprávy byly zmatené; o schůzi delegace Národního výboru s drem Benešem v Ženevě jsem měl s počátku zprávy taktéž neúplné a dokonce znepokojující. Austrofilové se utěšovali, že se Habsburkové ještě udrží, první zpráva dra Beneše (ze dne 5. listopadu) věc poněkud objasnila, a dokonce pak abdikace Karlova dala naší zahraniční politice i v očích austrofilů za pravdu.“ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 382.

¹⁷¹ J. Kovtun, *Masarykův triumf*, s. 463-466.

¹⁷² T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 384.

V. Informační síť hlavního představitele protirakouského odboje T. G. Masaryka v době první světové války

K tématu československého domácí a zahraničního odboje bylo z hlediska politického dopadu, z hlediska autobiografie hlavních osobností i z hlediska jeho prostého průběhu napsáno mnoho rozsáhlých prací. Téma odbojových informačních sítí, konspiračních praktik a prostředků však zůstává spíše na okraji pozornosti badatelů. Následující řádky si kladou za cíl poskytnout čtenáři základní uvedení do dané problematiky.

V prvopočátku je nutno se zamyslet, kdo byli tito odbojáři v kontextu světové špionáže za první světové války a lze je vůbec považovat za její součást? Špionáží se rozumí činnost směřující k získávání tajných informací a jejich vyhodnocování v zájmových oblastech dané země. Špionáž provádí pověřené osoby - špioni. Špioni mohou být profesionální či amatérští, mohou svou činnost provádět z vlastního přesvědčení nebo za úplatu, popř. z obou uvedených důvodů. Součástí špionáže bývají často i sabotáže nepřátelských správních a průmyslových středisek, verbování nepřátelských špionů či jejich definitivní zneškodnění. Špionážní činnost zastřešovaly v jednotlivých státech zpravodajské služby, vojenské či civilní, financované a zřizované státem. Mimo zpravodajské služby mohly špionážní činnost vykonávat soukromé organizace či soukromé osoby pro vlastní nebo cizí potřebu. Splnili by čeští odbojáři tuto definici? Člen Maffie Jan Hajšman čtenářům svých pamětí, kteří hledají trochu špionské historie, doporučuje dobrou detektivku nebo knihu posledního ředitele Evidenzburea (Evidenční kanceláře) Maxmilian Rongeho. Oni sami se prý špionážní činnosti v pravém slova smyslu nevěnovali.¹⁷³

Hlavní činností členů odboje byl po celou dobu války pouze (a to je zcela jisté) sběr a distribuce rozličných informací dovnitř i vně území Rakousko-Uherska. To měli s klasickým zpravodajství společné, ale jejich celková organizovanost, metody, profesionální ukotvení, i konečný dopad jejich činnosti na válečné události byl nesrovnatelně nižší, než tomu bylo u jakékoliv profesionální zpravodajské služby. Není se čemu divit, vždyť po celou dobu války se informační síť československého odboje skládala, s čestnými výjimkami Emanuela Vosky a Františka Kopeckého, výhradně ze samých nadšených amatérů. Jejich zpravodajská činnost sice vykazovala jisté atributy

¹⁷³ J. Hajšman, *Česká Maffie*, s. 117 - 118. To mu ale nebránilo úspěchy československého odboje právě na poli špionáže dosti přeceňovat. Viz. J. Hajšman, *O Špionáži*, s. 170.

špionáže, jakými jsou například tajné posílání šifrovaných zpráv, používání falšovaných dokumentů a totožností, sběr informací z prostředků vlastního pozorování nebo skrze důvěrníky. Ale kupříkladu u domácího odboje se jejich činnost majoritně soustředila především na analytickou práci s tiskem.¹⁷⁴ Takto získané informace pak byly poskytovány „zdarma“ dohodovým mocnostem.¹⁷⁵

Tyto informace však pro dohodové zpravodajské služby měly pouze okrajové využití a sloužily spíše pro vlastní reprezentaci československého odbojového hnutí, nežli jako stěžejní zpravodajský materiál. Zpravodajské služby Dohodových států disponovaly mnohem účinnějšími prostředky k jejich získání a sami si tak mohly potřebné informace obstarat sami. Dokazuje to množství oběžníků a hlášení o chycených nepřátelských agentech pocházejících z Oddělení obranného zpravodajství Pražského policejního ředitelství. Někteří odhalené agenti často disponovali financemi a prostředky, které byly československému odboji těžko dosažitelné.¹⁷⁶ Hlavní devizou informací získaných odbojáři nebyl tedy přímo jejich obsah, ale měly spíše reprezentační charakter a sloužily k navázání kontaktů s představiteli Dohodových států.¹⁷⁷ Za nejbližší „pravým“ špionům tak lze s čistým svědomím považovat pouze zpravodajskou činnost E. Vosky a F. Kopeckého na území Spojených států amerických. Zde ale hrálo roli jejich úzké napojení a aktivní spolupráce s americkými a britskými tajnými službami. E. Voska byl také jediný, který za svou zpravodajskou činnost v rámci odboje inkasoval finanční odměnu.¹⁷⁸

V. 1. Poslové a kurýrní služba

Vzhledem k tomu, že nejdůležitější činností československého odboje bylo právě shromažďování informací a jejich následný transfer z místa získání, bylo nutné k tomuto účelu vytvořit fungující kurýrní síť. Tento fakt reflektoval i J. Hajšman, když ve své knize *O špionáži* stanovil tři hlavní body činnosti československého odboje: „1. Zprávy doma a za hranicemi sbírat. 2. Doma sebrané správy bezpečně a rychle dopravit za hranice. 3. Míti za hranicemi organizaci, která by zprávy přijímala, třídila, upravovala tak, aby byly ztravitelny pro toho, komu byly určeny, a dodávala na místo

¹⁷⁴ E. Kubů - J. Šouša, *T. G. Masaryk*, s. 147-148.

¹⁷⁵ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 78-80.

¹⁷⁶ Kupříkladu nejmenovaný ruský agent odhalený v červnu roku 1916 vlastnil peněžité obnos v hodnotě 25 000 rakouských korun, jež měl využít k uplácení vysokých rakouských úředníků a armádních důstojníků. NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 28, sign. 9.

¹⁷⁷ Možná právě proto je nikdo blíže nespecifikuje. E. Kubů - J. Šouša, *T. G. Masaryk*, s. 149.

¹⁷⁸ D. Hájková, *Emanuel*, s. 141-146.

určení, domů pak aby posílala dispoice, pokyny a udržovala, pokud by bylo lze, nejčilejší styk s domovem.“¹⁷⁹ Sám T. G. Masaryk pak chápal důležitost vybudování a udržení funkční kurýrní sítě: „Prvým a naléhavým úkolem pro naši akci byla organisace práce podzemní - vysílání a přijímání posílů do Prahy a z Prahy.“¹⁸⁰

V. 1. 1. Tajné zprávy

Na začátku války, kde ještě cenzura nedosáhla svého vrcholu, byly tajné zprávy posílány „oficiální“ poštovní cestou. Dopisy a telegramy, které neměly politický podtext, docházely bez komplikací. V nich šlo používat různá přirovnání, přísloví, naznačování a další jazykové prostředky k sdělení informací otevřeně nevyřčených. Mimo to se také používaly malé lístečky, jejichž popsaná strana byla skrytě vlepena do jinak nezávadné korespondence.¹⁸¹ Nejen českoslovenští odbojáři pak používali inzeráty v denním tisku, jako způsob informování svých spolupracovníků. Příkladem takového inzerátu je i inzerát z 30. září 1916 uveřejněný v Národních listech. Jeho znění je následující: *Čtyři int. ml. dívky rády by si dopis. int. pány. Znač. „Vlnami žití“, „Ryzí charakter“, „Pastime“ a „Friendshep“.*¹⁸²

Samotný inzerát, ač je jeho znění přinejmenším podivné, ještě s určitostí nedokazuje špionážní podtext. Ale už použití anglických výrazů bez dalšího kontextu muselo vzbudit oprávněné podezření. Až jeho následné vyšetřování policejními orgány odhalilo jeho konspirační charakter.¹⁸³ Bylo zjištěno, že inzerentkou byla jistá Marie Müllerová, Němka dělnické profese, bydlící v Královských Vinohradech.¹⁸⁴ Po dotázání proč ve svém inzerátu použila anglických slov a zda rozumí anglicky, odpověděla, že anglicky nerozumí a že za podání inzerátu jí bylo neznámou ženou zapláceno. Bohužel se v záznamech Policejního ředitelství neobjevují informace o dalším průběhu vyšetřování. I tak lze ale říci, že utajené informování skrze inzeráty fungovalo i v pozdější fázi války. Dělo se to, jak tomu bylo i v tomto případě, většinou skrze prostředníky.¹⁸⁵ Iniciátory podání zmíněného inzerátu ale s největší pravděpodobností

¹⁷⁹ J. Hajšman, *O špionáži*, s. 171.

¹⁸⁰ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 54.

¹⁸¹ To se později ukázalo jako velmi neúčinné. Edvard Beneš, *Světová válka a naše revoluce*, s. 47-49.

¹⁸² NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 30, sign. 16.

¹⁸³ Vyšetřování vedl policejní agent Václav Palička.

¹⁸⁴ Dnešní pražská čtvrť Vinohrady. Zde ještě uvedeny jako Královské viniční hory.

¹⁸⁵ V několika dalších zprávách pocházejících z Pražského policejního ředitelství jsou uvedeny další zmínky o podezřelých inzerátech v Národních listech a v Prager Tagblatt. Bohužel inkriminované inzeráty se u těchto zpráv nenalézají. *NA Praha, Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 30, sign. 16.

nebyly členové československého odboje, kteří by i vzhledem k nedostatku spolupracovníku někoho tak lehce neobětovali.

Dalším způsobem jak utajit informace obsažené ve zprávách bylo užití šifer a tajného inkoustu. V tomto směru jsou důležitým pramenem konspirační dopisy mezi továrníkem Josefem Janem Fričem a jeho zaměstnancem Zdeňkem Rohlou. Výjimečné na této korespondenci také je, že byla zpočátku vedena pro soukromé účely a vlastní náklady J. Friče a nebyla spojena s žádnou politickou stranou ani politickým směrem.¹⁸⁶ Z. Rohla byl u J. Friče zaměstnán jako obchodní zástupce a na podzim roku 1914 byl J. Fričem vyslán na obchodní cestu do Itálie. Obchodní cesta ale byla pouze záminkou a Z. Rohla se měl mimo obchodní činnosti věnovat především sběru informací o politických náladách v Itálii a informovat místní příznivé kruhy o českém politickém snažení a o atmosféře v Rakousko-Uhersku. Po vstupu Itálie do války musel odcestovat do Švýcarska, kde zůstal až do roku 1919.

J. Frič s Z. Rohlem používali několik způsobů jak zabezpečit svá tajná sdělení proti možnému odhalení rakousko-uherskými policejními orgány. První linií obrany bylo samotné umístění tajných zpráv. Z. Rohla vytvářel k tomu určené vlastní dvojité obálky. Ve větší obálce nesoucí „oficiální“ zprávu byla vlepená další obálka ve tvaru malé kapsy, do níž byla vložena tajná zpráva. Vyrobil dvojitou obálku pokud měla dostatečně plnit svůj účel, nebylo nic lehkého. V jednom z dopisů J. Fričovi si Z. Rohla stěžoval, jak mu vytvoření ideální dvojité obálky zabralo několik týdnů.¹⁸⁷ Mimo dvojité obálky používal Z. Rohla kartonové role, v nichž posílal J. Fričovy technické nákresy. Tajná zpráva pak byla vlepena uvnitř role, popř. byly použity role dvojité a zpráva byla vlepena mezi nimi.¹⁸⁸ Druhou linií obrany bylo používání tajného inkoustu, třetí pak samotné šifrování inkriminovaného textu.

Tajného inkoustu existuje mnoho druhů, pro potřeby našeho výkladu si jej lze rozdělit na tři základní typy. Prvním je inkoust v podobě organické kapaliny, jako jsou citronová šťáva, ocet, cibulová šťáva nebo moč. Text napsaný tímto druhem inkoustu lze zviditelnit zahřáním papíru, přičemž rozpadem organických látek obsažených (např. cukru) v kapalině dochází k typickému zbarvení výsledného textu do hněda. Druhým typem je inkoust na bázi látek anorganického původu, jehož zviditelnění probíhá

¹⁸⁶ J. Frič byl navíc k Masarykovu snažení dlouho dobu dosti přezíravý a příliš mu nedůvěřoval. V jednom z dopisů Zdeňku Rohlovi z 12. května 1915 píše: „Ženeva je jistě plná cizinců, které hlídají rakouští špiclové. Masarykovi nedůvěřují. Ryzí národní cit neměl nikdy, proto pozor.“ M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 124.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 58-59, 67.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 134, 76-77.

stejným způsobem jako u typu prvního a to zahřátí papíru, zde již bez typického zhnědnutí textu. Nejpoužívanější chemickou látkou u tohoto typu inkoustu je nasycený roztok dusičnanu sodného, který na papíře zanechává malé bílé krystalky. Po jeho zahřátí dojde k procesu velmi podobnému spalování a písmo se do papíru tzv. vypálí. Jiné látky jako kupříkladu chlorid kobalnatý nebo chlorid měďnatý zase vytvoří písmo různých zabarvení, v tomto případě písmo modré a žluté. Poslední skupinou jsou tajné inkousty pracující na principu vzájemných chemických reakcí mezi dvěma použitými chemickými látkami. Látka, kterou je text psán by měla být bezbarvá, naopak látka určená k odkrytí textu by měla být barevně výrazná. Vzájemnou reakcí obou látek pak dojde k požadovanému účinku. Tato metoda je ale již výrazně náročnější než metody předchozí, neboť vyžaduje přístup k většímu množství chemikálií a širší znalosti jejich vzájemných reakcí.¹⁸⁹ Nevýhodou je také nutnost obstarat identické chemické látky jak na straně odesílatele, tak na straně příjemce.

Z textu dopisů mezi J. Fričem a Z. Rohlou vyplývá, že velmi pravděpodobně využívaly první dva druhy inkoustu. Z. Rohla v jednom se svých dopisů z Itálie píše, že má problém s předčasným žloutnutím míst okolo textu tajné zprávy, což naznačuje špatné použití některé organické látky užívané k tomuto účelu.¹⁹⁰ J. Frič pak v jednom z prvních dopisů Z. Rohlovi vyčínil, že použil příliš slabý roztok a text pak nebylo možné řádně vyvolat.¹⁹¹ To může zase ukazovat na anorganické látky, které se pro účely špionáže ředí s vodou a vzniklý roztok se poté používá k samotnému psaní tajného textu. Pokud je roztok příliš slabý (tj. rozředěný vodou) napsaný text se správně nezobrazí.¹⁹² Jeden z kurýrů Ladislav Fáček také vzpomínal, že na začátku své kurýrské kariéry obdržel od T. G. Masaryka tajný list napsaný pouze citronovou šťávou.¹⁹³ Jinak jsou ale prameny na informace o použití tajného inkoustu spíše skoupé. Přesto je více než pravděpodobné, že k používání tajného inkoustu v rámci československého odboje pravidelně docházelo a byl jedním z důležitých prostředků, kterým bylo bráněno odhalení obsahu tajné zprávy.¹⁹⁴

Šifrování bylo další možností jak zkomplikovat rozluštění tajné zprávy. Zde je hodnotným pramenem znovu konspirační korespondence J. Fričem a Z. Rohly.

¹⁸⁹ Pavel Vondruška, *Kryptologie, šifrování a tajná písma*, Praha 2006, s. 234-238.

¹⁹⁰ M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 73.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 117.

¹⁹² P. Vondruška, *Kryptologie*, s. 237.

¹⁹³ *Mezi Prahou a Švýcarsy. I. Ladislav Fáček*, in: *Naše Revoluce*, roč. 5, sv. 44, Praha 1927-1928, s. 371.

¹⁹⁴ Pravděpodobně ale mohlo jít spíše o první dva typy, pokud tedy odboj nevyužíval služby několika zkušných chemiků.

V dopise ze 14. prosince 1914 J. Frič uvádí: „Všechna slova, která by mohla vést k vypátrání původu, musí být vyjádřena číselně podle známého klíče; Místo evidenčních čísel uvádíme následující označení a sice místo 1.2.3.4.5.6.7.8.9 píšeme A.B.C.D.E.F.G.H.I. atd. Nula se rovná O, takže např. 17 - A.G. a 40 - D.O.“¹⁹⁵

V dalších zprávách se navíc zmiňuje o několika změnách používané abecedy (ale pouze jedné) určené k šifrování.¹⁹⁶ Z. Rohla se ve dvou ze svých tajných zpráv z 1. března¹⁹⁷ a 15. března¹⁹⁸ 1915 zmiňuje o používání šifrového klíče. S velkou pravděpodobností se jedná o monoalfabetickou substituční šifru. Napovídá tomu jak používání pouze jedné abecedy¹⁹⁹, tak používání šifrovacích klíčů, kterých se u tohoto druhu šifry užívá. Monoalfabetická substituční šifra je nejjednodušší typ šifry, jejímž principem je záměna (substituce) písmem v textovém poli za jiná písmena nebo čísla podle daného klíče, čímž dojde ke vzniku šifrovaného textu. Díky své přístupnosti a jednoduchosti se stala značně oblíbenou mezi širokou veřejností a byla notně využívána i v soukromé korespondenci. Její všestranné využití dokazuje například šifrovaný dopis zadržený v Pardubicích. Po jeho rozšifrování bylo zjištěno, že jde o milostné psaní kaplana Jana Adamce z nedalekých Sezemic, který vedl šifrovanou korespondenci se svou dlouholetou milenkou, učitelkou Emilií Kauerovou. Činil tak, protože měl žárlivou hospodyní.²⁰⁰ Pro soukromé potřeby byla zcela adekvátní, avšak pro profesionální využití v tajných službách se od objevu frekvenční analýzy ve druhé polovině 15. století stala zcela nedostačující.²⁰¹ Pomocí frekvenční analýzy lze díky využití skutečnosti, že přirozené jazyky mají různorodou četnost písmen nebo jejich kombinací, rozšifrovat zašifrovaný text pomocí monoalfabetické substituční šifry bez znalosti šifrovacího klíče.²⁰²

Ještě jedna zmínka v korespondenci J. Friče nahrává používání právě této šifry. V jedné z krátkých šifrovaných zpráv v nadpisu stojí: „XII nomenklatura²⁰³ prodaných

¹⁹⁵ M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 118.

¹⁹⁶ Jak přesně tyto změny proběhly, se nezmiňuje. Tamtéž, s. 126-127.

¹⁹⁷ „Nové určení chápu tak, že u každého klíče je prvních devět písmen bez významu, začínám ihned u Deutschland VI, uprostřed ve slově einer.“ Tamtéž, s. 79.

¹⁹⁸ „Rád bych zničil první list klíče hispanujo (Španělsko v esperantu, pozn. autora), protože tam jsou zaznamenána čísla inkoustem.“ Tamtéž, s. 81.

¹⁹⁹ Nejednalo by se tak o polyalfabetickou šifru, např. Vigenerovu.

²⁰⁰ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 29, sign. 15.

²⁰¹ Nahradila ji homofonní substituční šifra, v níž má každé písmeno více reprezentací. V monoalfabetické substituční šifře je to pouze jeden reprezentant. S. Singh, *Kniha*, s. 39-41

²⁰² Tamtéž, s. 23-24

²⁰³ Jinak také ve významu názvosloví, terminologie nebo jmenovitého seznamu.

dvojitých trubek 1914“.²⁰⁴ Jistě může jít pouze o obyčejné obchodní sdělení, proč by ale bylo zašifrováno, když ostatní obchodní sdělení zašifrována nebyla. V krátkém sdělení navíc stojí, že se jedná o důležitou zprávu, kterou bude následovat další důležitá zpráva stejného charakteru. Mohlo by se tedy jednat o nomenklátor což je kódovací systém vycházející z šifrové abecedy, je však ještě doplněn o seznam kódových slov.²⁰⁵ J. Frič se Z. Rohlem tak mohli používat vylepšenou formu jinak docela běžné monoalfabetické substituční šifry. Jaké šifry se používaly v odboji celkově? Pravděpodobně nikdy nepřekročily hranici výše zmíněné základní šifry. Miroslav Plesinger-Božinov například v dopise z ledna 1916 T. G. Masarykovi píše: „Metoda, již jsme užívali a dosud užíváme ke korespondenci s domovem, je naprosto primitivní. Existuje matematický počet,²⁰⁶ jímž se ty neobvyklé čáry máry rozřeší dost hravě (v našem případě za tři hodiny počítání).“²⁰⁷ Nakonec i E. Beneš přiznal, že jejich metoda šifrování nebyla dokonalá: „Byl zachycen jeden dvojitý lístek, který byl rozšifrován a sloužil pak jako corpus delicti v procesu Hájek - Dušek.“²⁰⁸

Cesta odbojářů ke znalosti této šifry byla nejspíše stejná jako jakéhokoliv jiného zájemce o tuto problematiku - skrze odbornou a populární literaturu. Pomocníkem v úspěšném šifrování mohla být kupříkladu kniha „Die Geheimschrift, die sicherste Methode für geheimen schriftlichen Verkehr“ vydané Albertem Ottou Paulem v Nakladatelství pro umění a vědu v Lipsku. Jak stojí ve zprávě Oddělení obranného zpravodajství Pražského policejního ředitelství, kniha byla mezi čtenáři v Německu a Rakousko-Uhersku velmi oblíbená. Rakousko-uherské policejní orgány všechny podobné tiskoviny bedlivě sledovaly a na jejich tisk a rozmnožování vydaly přísné embargo. Rovněž zcela zakázaly jejich prodej a nařídily stažení a likvidaci zbylých kusů v knihkupectvích. Jejich osobní držení pak mělo být vedeno jako přestupek, končící zabavením dané publikace a peněžitou pokutou. Vydané restriktce a nařízení měly vést k omezení a prevenci špionáže na území Rakousko-Uherska. Avšak pisatel zprávy k jejímu konci konstatuje, že černý trh je zmíněnou literaturou zaplaven. Stažení z prodeje tak paradoxně vyvolalo zvýšení zájmu o publikace zabývající se šifrováním.²⁰⁹

²⁰⁴ M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 114.

²⁰⁵ S. Singh, *Knihy*, s. 26-27.

²⁰⁶ Nejspíše se jedná o frekvenční analýzu.

²⁰⁷ E. Kubů - J. Šouša, *T. G. Masaryk*, s. 156.

²⁰⁸ Edvard Beneš, *Světová válka*, s. 50.

²⁰⁹ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 30, sign. 16.

Z. Rohl při svém pobytu v Itálii a Švýcarsku používal jako krytí svou obchodní činnost. V Itálii pro J. Friče oficiálně vykonával pozici obchodního zástupce. Ve Švýcarsku, kam se uchýlil po vstupu Itálie do války, vykonával obchodní zastoupení pro sklářskou firmu Kavalier, která byla ve vlastnictví bratrance J. Friče.²¹⁰ Jeho pozice obchodního zástupce byla důležitá především proto, že mu v praxi umožňovala pobývat v cizině se svolením rakouských úřadů a nemusel se tak uchýlovat do exilu, což by mu jeho konspirační činnost dosti komplikovalo. Díky svému zaměstnání také využíval obchodní korespondenci ke skrytí tajných zpráv, neboť obchodní korespondence nebyla pod tak přísným dohledem rakousko-uherských úřadů.²¹¹

Využívání obchodní korespondence pro ukrytí a přepravu tajných zpráv, ale nebylo záležitostí pouze Z. Rohla a J. Friče. Podle rakousko-uherských policejních úřadů se jistý kodaňský tiskař jménem Rudolf Bohm zabýval tiskem záhlaví obchodních dopisů. Na této skutečnosti by nebylo nic zvláštního, kdyby zmíněný tiskař v červenci 1916 neodprodal 25 kusů záhlaví obchodních dopisů a 25 malých razítek s nápisem Maschinenbauanstalt Wittenberg - Memel²¹² pro neexistující firmu německého občana Hanse Feldzmana. Podle německého a rakouského vyšetřování putovaly inkriminované předměty do Německa a Rakousko-Uherska, kde měly být používány pro špionáž a to dvojnásobem. Jednak měly sloužit, stejně jako u J. Friče a Z. Rohly, jako krytí pro tajnou korespondenci sloužící ke styku s neutrální cizinou a také pro získání povolení na vycestování do zahraničí. Doložení obchodní korespondence bylo totiž pro obchodníky, chtějící vycestovat do zahraničí, stěžejní položkou pro získání výjezdního povolení. Kodaňský tiskař R. Bohm ale nebyl jediný, kdo si touto činností přivydělával. Rakousko-uherské úřady evidovaly další dva potvrzené případy v Nizozemí a jeden v Norsku. Podle všeho to byl pouze vrchol ledovce.²¹³

V. 1. 2. Metody a prostředky přepravy tajných zpráv

Metody přepravy tajných zpráv a prostředky k tomu užívané byly v době první světové války velmi variabilní. Často byly k tomuto účelu využívány předměty denní potřeby přetvořené pro využití v přepravě tajných zpráv. Někdy se však tajní poslové, pokud hrozilo nebezpečí, musely uchýlit i ke značně nekonvenčním metodám. V přístupu k přepravě tajných zpráv lze nalézt dvě základní metody. První je metoda

²¹⁰ M. Kučera (ed.), *Zprávy*, 43.

²¹¹ Tamtéž, s. 41.

²¹² Litevské město Klaipėda.

²¹³ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 28, sign. 11.

kořespondenční, tedy přeprava tajných zpráv prostřednictvím pořtovní sítě a telegrafní sítě. Druhou je metoda osobní přepravy s využitím tajných poslů, kteří absolvují cestu k adresátovi spolu se zprávou. Vzhledem k omezeným možnostem jak zprávu utajit při jejím zasílání pořtou byla využívanější metoda druhá, a to i když bylo její realizování časově i materiálně nesrovnatelně náročnější než je tomu u metody první.

O způsobu přepravy tajných zpráv pomocí pošty toho bylo řečeno mnoho již v předchozí kapitole. V krátkosti tedy byly přepravovány pomocí dvojitych obálek nebo vlepených lístečků, někdy se také používalo kartonových trubek nebo krabic, do kterých byly tajné zprávy vleповány. K jejich utajení se také používal tajný inkoust a šifrování textu. Jako krytí bylo účinnější použití obchodní kořespondence nežli kořespondence soukromé. Způsob přepravy tajných zpráv pomocí poslů byl sice časově i materiálně náročnější, zato možnosti ukrytí tajné zprávy byly značně široké. Z. Rohla uvedl, že dopisy od J. Friče docházely do Itálie nejdéle do 7 dnů, krátké zprávy pak zpravidla do dnů čtyřech.²¹⁴ Cesta tajné zprávy kurýrní cestou mohla trvat v rozmezí několika týdnů až jednoho měsíce.²¹⁵

Tradiční ale dosti spekulativní metodou z hlediska bezpečnosti bylo zařívání tajných zpráv do různých částí oděvů. Realizování samotného aktu ukrytí tajné zprávy bylo celkem snadné i pro naprostého laika, ale při důslednější policejní kontrole mohlo dojít k rychlému odhalení tajného posla. E. Voska vezl při své první cestě z Čech tajnou zprávu ukrytou v podrážce své boty²¹⁶ a další zprávu omotal kolem kostic šněrovačky své dcery Villy, která se pak celou cestu bála převléknout.²¹⁷ Jeden z ruských špionů dopadený na Nádraží císaře Františka Josefa v Praze měl několik dopisů zařitých v kabátě a ve vázance. Další špion, neznámo odkud, měl několik dopisů zařitých v opasku.²¹⁸ K uschování tajné zprávy tak mohl být při dostatečné zručnosti využit skoro jakýkoliv druh oděvu.

Další možností jak bezpečně přepravit tajnou zprávu byl způsob zcela prostý, a to naučit se jí nazpaměť. Podstatnou část tajné zprávy tak tímto způsobem vezl E. Voska při své první cestě z Čech.²¹⁹ Hana Fillová pak vezla do Prahy několikastránkovou zprávu pro několik různých členů domácího odboje. Pro co největší

²¹⁴ M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 58.

²¹⁵ E. Kubů - J. Šouša, *T. G. Masaryk*, s. 146.

²¹⁶ Nechal si ji rozříznot u obuvníka Diviše.

²¹⁷ D. Hájková, *Emanuel*, s. 47.

²¹⁸ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 26, sign. 3.

²¹⁹ E. Hájková, *Emanuel*, s. 47-48.

zabezpečení se jí naučila nazpaměť celou.²²⁰ Metoda přepravy zprávy pouze v paměti posla je často opomíjena a brána jako samozřejmost. Přitom se jedná o vůbec nejstarší možnou metodu přepravy tajných zpráv, která je navíc velmi bezpečná jak pro posla, tak pro samotný obsah tajného sdělení. Jestliže u sebe posel nemá cokoliv, co by ho mohlo kompromitovat, a pokud svou osobu dokáže udržet mimo podezření, lze tajné poselství přepravit velmi účinně a bez komplikací. Nevýhodou zůstávají pouze vyšší nároky na paměťové dovednosti a vyšší duševní úroveň vybrané osoby.

Stejně jako byly pro přepravu tajných zpráv využívány různorodé svršky, byly k tomuto účelu využívány i rozličné předměty každodenní potřeby. Zde dosáhli českoslovenští odbojáři, a nejen oni, vskutku pozoruhodných výsledků. Mezi předměty užívanými k přepravě tajných zpráv lze nalézt kupříkladu různé druhy psacích potřeb - zprávy se umísťovaly do vnitřků plnicích per nebo do středu barevných tužek.²²¹ Krátké zprávy se umísťovaly dovnitř cigaret, jejichž vršek byl kvůli nenápadnosti znovu překryt tabákem.²²² Jako úkryt sloužily i kapesní a náramkové hodinky, kde byly zprávy ukryty místo strojku nebo se jím mohly stát i příruční hole, v jejíž rukojeti mohlo být ukryto až několik menších zpráv.²²³ Zprávy byly také ukládány do držáků u deštníků, do držadel cestovních tašek nebo vlepené do knižních desek.²²⁴ Student přírodovědné fakulty v Ženevě Josef Lavička zase vezl svou zprávu ukrytou v cigaretové špičce.²²⁵ Již jednou zmíněný posel L. Fáček byl při své první cestě s tajnou zprávou od T. G. Masaryka tak vyveden z míry její nedokonalostí, že ji ve snaze co nejlépe ukryt použil jako obal pro obložené chlebičky, které zakoupil v nádražním bufetu.²²⁶

Velkou devizou pro odboj byl truhlářský tovaryš Václav Henyš žijící v Curychu. Pro odboj vyráběl speciální kufry, do nichž mezi dvě stěny vkládal zprávy. Stěny kufrů byly dostatečně tlusté, aby se do nich zprávy vešly a přitom byly zpracované tak sofistikovaně, že nevydávaly žádný dutý zvuk.²²⁷ Kufry tak nepotřebovaly klasické dvojité dno, které bylo jinak rakousko-uherským zpravodajským službám dobře známé. Mimo kufry vyráběl také speciální toaletní kartáče, dřevěné píšťaly, různé hole, pouzdra

²²⁰ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 146-147.

²²¹ E. Kubů - J. Šouša, *T. G. Masaryk*, s. 152.

²²² NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 26, sign. 1.

²²³ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 26, sign. 2.

²²⁴ E. Kubů - J. Šouša, *T. G. Masaryk*, s. 153.

²²⁵ *Mezi Prahou a Švýcarsy. II. Josef Lavička*, in: *Naše Revoluce*, roč. 5, sv. 44, Praha 1927-1928, s. 377-378.

²²⁶ *Mezi Prahou a Švýcarsy. I. Ladislav Fáček*, in: *Naše Revoluce*, roč. 5, sv. 44, Praha 1927-1928, s. 369-370.

²²⁷ M. Paulová, *Dějiny Maffie II.*, s. 22-23.

na cigarety nebo malířské stojany. Většinu zmíněných předmětů dokonce opatřil dávkou patiny a vytvořil tak iluzi častého používání. Snad jedinou nevýhodou jeho výrobků byla nutnost jejich destrukce při snaze vyjmout z nich ukryté zprávy.²²⁸

V. 1. 3. Tajní poslové

Poslové byli pro československý odboj nesmírně důležití, ale zároveň také byli největší původcem krajně stresujících a činnost odboje ohrožujících situací. Vždyť jen se štěstím odvrácené odhalení domácího odboje při Knoflíkové aféře bylo zásluhou zmatení jednoho z poslů. Práce posla byla nebezpečná, finančně a psychicky náročná. Zato výsledky byly značně nejisté. T. G. Masaryk ve své *Světové revoluci* popsal, jak by měl vypadat správný posel: „Každý posel musil být podle svých schopností, vzdělání atd. instruován, aby dovedl postupovat ve všech situacích, do nichž upadl. Na možné situace musil být připraven. Také se mu podle schopností a vzdělání musily vybrat úkoly. Častou překážkou při této práci, že se poslové nedrží instrukcí, improvizují bez rozvahy a dopouštějí se tím neopatrností.“²²⁹ Faktem je, že sestava poslů československého odboje nebyla přímo ideální. Byli mezi nimi lidé sice oddaní věci a osobně stateční, ale také lidé jednoduší, nepřizpůsobiví, nevzdělaní.²³⁰ Další komplikací byla značná finanční náročnost²³¹, která byla o to horší, protože odboj především ve svých počátcích nebyl zrovna finančně zajištěn.²³² Ačkoliv by si to T. G. Masaryk přál, pro mnoho lidí ani nezbyval čas na řádné proškolení, které by je alespoň z části učinilo kvalifikovanými. Neustálá hrozba zatčení a tvrdých trestů, pokud by byl posel odhalen, už byla samozřejmostí.²³³

Kurýrní síť začala vznikat hned po příjezdu T. G. Masaryka do Švýcarska v lednu 1915, aby nahradila stále se zhoršující poštovní spojení s domovem. Na krátkou dobu se opravdu povedlo vytvořit dostatečně kvalitní spojení, ale již v průběhu roku 1915 došlo k razantnímu zpřísnění kontrol na vnější hranici Rakouska-Uherska a značnému zhoršení její průchodnosti. Rakouské úřady také přestaly vydávat pasy a to i osobám cestujících za příbuznými. Každý žadatel byl podroben vyšetřování na rakousko-uherské státní policie, místodržitelství a nakonec i na ministerstvu války. Na

²²⁸ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 54 - 55. Z *podzemí naší revoluce. VIII. Václav Henyš: Mé řemeslo ve službě podzemního spojení mezi Švýcarskem a Prahou*, in: *Naše Revoluce*, roč. 7, sv. 3, Praha 1931, s. 207-210.

²²⁹ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 55.

²³⁰ Což se navzájem nevylučuje.

²³¹ Jedna cesta mohla stát kolem 200-300 švýcarských franků.

²³² K tomu více D. Hájková, *Emanuel*, s. 101 - 111.

²³³ E. Kubů - J. Šouša, *T. G. Masaryk*, s. 151.

hranicích byl cestující zastaven a telefonicky mu byla ověřena platnost pasu. Pokud na cestovatele padl stín podezření, byl podroben důkladné kontrole, zkontrolována mu byla veškerá zavazadla a oděv. Často byli podezřelý svlékáni do naha a na jejich kůži byly hledány známky tajných zpráv.²³⁴ V jedné z instrukcí Pražského policejního ředitelství policistům a agentům umístěným na kontrolních stanovištích u hranic stojí, aby věnovali zvýšenou pozornost tetováním na těle kontrolovaných. Především pak měli bedlivě prohlížet tetování obsahující souvislý text či řadu číslic. Zvýšenou pozornost měli také věnovat neobvyklým a složitým kresbám a ornamentům, které v sobě mohly obsahovat tajné sdělení.²³⁵ Vycestování na vlastní pas a identitu se v průběhu roku 1916 stalo velice komplikovaným i pro řadového občana Rakousko-Uherska. Pro člověka, který byl v hledáčku rakousko-uherské policie a úřadů, se to stalo takřka nemožným.

Jak tedy probíhala cesta tajného posla? Z. Rohla a Miroslav Plesinger-Božinov o tom podávají zajímavé svědectví. Na jejich příkladě lze ukázat, jak obrovský byl rozdíl mezi cestováním na počátku války a v jejím průběhu. Z. Rohla sice roli posla primárně nezastával, ale při jeho cestě do Itálie sebou vezl kompromitující materiály, jejichž odhalení pro něj mohlo být minimálně dosti nepříjemné. Když počátkem října 1914 odjížděl do Itálie, neměl nejmenší problém s vydáním a prodloužením svého pasu. Den po jeho vyzvednutí vyrazil do Itálie. I když podle svých slov očekával na nádražích „*kordony celníků a četníků a důkladný výslech, kam jedu a za jakým účelem*“²³⁶ dostalo se mu pouze liduprázdné nádraží, kde si cestujících nikdo nevšiml. Druhý den absolvoval cestu z Norimberku do Stuttgartu a ani zde nebyl nikterak kontrolován. Až třetího den, kdy se chystal překročit hranice mezi Německem a Švýcarskem pojal z rozhovorů svých spolucestujících podezření, že prohlídky na německé straně jsou velmi přísné a dochází i k osobním prohlídkám. Jelikož sebou vezl několik protirakouských a protigermánských spisů rozhodl se jich, ve strachu z odhalení, urychleně zbavit.²³⁷

Kompromitující spisy roztrhal a vyhodil oknem z vlaku, jeden zapomenutý lísteček pak roztrhal také a hodil ho pod lavici ve vagoně. K popisu dalších událostí se nejlépe hodí přímo slova Z. Rohly: „*Přiznám se hned a bez hanby, že v následujících chvílích se na mně osvědčilo přísloví, že strach má velké oči. Viděl jsem v duchu, jak ty z okna vyhozené, roztrhané kousky papíru nejdříve poletují ve vzduchu, pak klidně dopadají na trať, řadí se jeden vedle druhého, tak jak k sobě patří, aby upoutaly*

²³⁴ Tamtéž, s. 156 - 157.

²³⁵ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 26, sign. 5.

²³⁶ M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 23.

²³⁷ Kupříkladu dvě básně Josefa Václava Friče strýce Josefa Jana Friče.

*pozornost právě na obhlídku po trati jdoucího železničáře. Jak tento muž ihned spěchá podati udání na pohraniční stráž, kde se již chystají mne zadržeti, neboť vědí, že básně jsem vezl já.*²³⁸ Nic z toho se ale nestalo, a i když byla kontrola dokladů německými pohraničníky přísná, Z. Rohla prošel bez komplikací, nasedl na parník plující přes Bodamské jezero a po krátké plavbě dorazil do Švýcarska. Odtud pak pokračoval do Itálie. Cestovní příhoda Z. Rohla ukazuje, že na počátku války cestujícího nečekaly žádné nepřekonatelné překážky a ke zpříšňování hraničních kontrol docházelo spíše postupně než nárazově. Největším nepřítelem Z. Rohla na jeho cestě tak paradoxně nebyly rakousko-uherské a německé úřady, ale jeho vlastní strach, který jediný ho mohl uvést v neštěstí.

Druhé svědectví pochází od M. Plesinger-Božinova a je přibližně o tři čtvrtiny roku starší. M. Plesinger-Božinov měl již za sebou zkušenosti s přepravou tajných zpráv, nastávající cesta však pro něj měla být zcela novou výzvou. Mělo jít o cestu do Švýcarska, kde se měl přidat k zahraničnímu odboji. Jelikož byl touto dobou rakousko-uherských úřadům dobře znám, nepřipadalo v úvahu, aby vycestoval na své vlastní jméno. Nebylo tedy jiné možnosti než využít cizí identity. V tajných službách se často používá identity zcela smyšlené, která slouží především jednorázovým účelům a má vytvořenou pouze základní osobní historii. To ale nebyl případ M. Plesinger-Božinova. Ten za svou krycí identitu rozhodl pojmout identitu reálné žijící osoby, bulharského studenta Vasila Atanase Božinova, který z Bulharska uprchl do Prahy a odtud do Ruska, kde se přidal k československým legiím. Za přípravu, kterou on a jeho spolupracovníci věnovali tomu, aby se z něj opravdu stal bulharský občan Božinov, by se nemuseli stydět ani profesionální špioni. M. Plesinger-Božinov sice bulharsky neuměl, ale dokázal si osvojit několik základních frází a především se pak pomocí literatury naučil mluvit německy s bulharsko/ruským přízvukem a osvojil si některé časté chyby, které bulharští mluvčí v němčině dělali. Podrobně se také připravil po stránce faktografické a zjistil si mnoho základních informací nejen o Bulharsku samotném, ale i rodišti pravého V. A. Božinova městu Staré Zaragoze. Podrobně se také naučil rodinné poměry, místní bulharské zvyky, náboženské odlišnosti, dokonce se naučil několik modliteb v bulharštině. Informačně byl M. Plesinger-Božinov vybaven dostatečně.²³⁹

Se vzhledem to bylo složitější. Bulharský student byl černých vlasů a tmavých očí, se snědou až bronzovou pletí. M. Plesinger-Božinov byl oproti tomu vzhledově

²³⁸ M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 24-25.

²³⁹ M. Plesinger-Božinov, *Vzpomínky*, s. 33-34.

skoro pravý opak. Byl spíše bledý, plavých vlasů a modrý očí. Se svým zevnějškem nemohl udělat příliš mnoho, rozhodl se proto místo sám sebe zfalšovat doklady. Na cestovní doklady které obdržel, použil chemického vyčištění a části kde byl popisován vzhled jejich majitele, pozměnil k obrazu svému. Jak málo mohl učinit pro změnu svého fyziologického vzezření, o to více učinil pro to, aby byl oblečen jako rodilý Bulhar. Do jeho oděvů byly všity štítky a monogramy v cyrilici, do klobouku a obleku mu byl všity štítky sofijského krejčího. Dokonce i poutka na boty měl původní z Bulharska. Cestovní kufr byl vyroben u bulharské firmy, vezl sebou také několik knih v bulharštině. Jak sám napsal: „Zkrátka každou maličkost bylo nutno promyslit a opatřit, aby se nevyplnilo, že jen drábkem uváz a již byl chycen celý.“²⁴⁰

První test funkčnosti jeho převleku ho čekal ještě ve vlasti, neboť si musel opatřit vízum na švýcarském konzulátu. Napoprvé ale nebyl úspěšný, neboť ve svém pase neměl fotografii, kterou si musel opatřit. Tu poté orazítkoval razítkem bulharského velvyslanectví, jehož kopii vlastnil. Napodruhé již vše proběhlo v pořádku a vízum mu bylo obratem vydáno. Pouze jednoho z úředníků udivil jeho vzhled, byl prý první blondatý Bulhar, kterého v životě viděl. Jeho další kroky vedly na německý konzulát a to z důvodu cesty přes Německo, kterou musel absolvovat, kvůli vstupu Itálie do války. V ní by byl jako občan nepřátelské mocnosti, ať už té pravé či falešné, velmi pravděpodobně ihned internován. Na německém konzulátu už byla situace naprosto odlišná. Ihned po svém příchodu byl intenzivně vyslýchán, přičemž po ukončení výslechu mu byl zabaven pas a nakázáno počkat, než bude zavolán. Čekání se nakonec protáhlo na skoro celý den a byl to den plný nejistoty a strachu. Nakonec mu ale bylo povolení ke vstupu vydáno. Měl se ještě vydat pro potvrzení na Pražské policejní ředitelství, které bylo nutné k opuštění Rakousko-Uherska. To už si ale obstarat nehodlal a odevzdán do rukou osudu, vyrazil na cestu do Švýcarska.²⁴¹

Jak se na hranicích ukázalo, rakouský policejní úředník, který ho kontroloval, ani důkladně neznal předpisy svého státu a potvrzení si od něj nevyžádal. Rakouské hranice tak překročil bez komplikací. Samotná cesta skrze Německo také probíhala bez větších problémů. Žádné namátkové kontroly se nedočkal a cestu ve vlaku strávil skoro celou o samotě. Zlom nastal, jakmile dorazil k hranicím se Švýcarskem. Kde se chtěl přeplavit přes Bodamské jezero. Tato cesta do Švýcarska byla tradiční, využil ji kromě M. Plesinger-Božinova i již zmíněný Z. Rohla nebo E. Beneš při svém útěku z Čech.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 34.

²⁴¹ Tamtéž, s. 35-36.

Zde se ale dozvěděl, že hranice je zavřena a má proto počkat na její otevření v hotelu. To ale vzhledem k hrozícímu odhalení, pokud by zůstal na stejném místě delší dobu, nechtěl riskovat a raději odjel vlakem směrem na západ do Friedrichshafenu. Odtud chtěl odcestovat přes jezero do Kostnice a z ní snad pěšky nebo na kradeném člunu do Švýcarska. Dočkal se ale toho čeho se při své cestě tolik obával Z. Rohla, německého policejního výslechu. Ještě ve Friedrichshafenu ho zastavil místní policista a na místě ho podrobil krátkému výslechu. M. Plesinger-Božinov mu ale předložil německé vízum, které rozhodlo, že pro tuto chvíli mohl pokračovat dál do Kostnice.²⁴²

Ještě ale nebylo dobojováno a po příjezdu do Kostnice na něj kousek od mola čekali dva vojáci, kteří ho odvedli na místní policejní oddělení k výslechu. Místní policie, jak se dozvěděl, už byla od svých kolegů z protějšího břehu informována a dobře se na něj připravila. Na policejní služebně byl podroben důkladné osobní prohlídce. Jeho zavazadla byla otevřena a jeho osobní věci jednotlivě zkontrolovány. Byl vysvlečen pouze do spodního prádla a jeho oděv byl také důkladně prozkoumán. O všech jednotlivých předmětech ve svém vlastnictví musel podat vysvětlení. Zde se více než kdy jindy vyplatila předchozí důkladná příprava. To co M. Plesinger-Božinova zachránilo před dalšími výslechy a pravděpodobným uvězněním, které by jistě následovalo odhalení jeho pravé totožnosti, byl nález bulharského vojenského listu. Nález sám o sobě ho před dalšími nesnázi nezachránil, ale byla to jeho duchapřítomnost, která mu z nesnází pomohla. V souvislosti s vojenským listem měl totiž nacvičené vyprávění o příhodách, které zažil na balkánské frontě. Svým vyprávěním si německé vojáky a policisty tak získal, že od výslechu odcházel jako spolubojovník-kamarád a místo vězení obdržel pouze několik rad ohledně další cesty do Švýcarska. K této události M. Plesinger-Božinov napsal: „ *V mé nebezpečné situaci nebyla by mě byla spasila jen chladná hlava, tady jsem musil napsouti všechny podvědomé síly tajemství života. Jen tím bylo možno, že jsem svoji transvestii Bulhara skutečně prožíval, nikoliv pouze hrál, když jsem neměl být polapen.*“²⁴³ Zdá se to až neuvěřitelné, ale byla to Plesinger-Božinova výmluvnost, která ho v konečném důsledku uchránila před odhalením. Kdyby při výslechu jen ustrašeně mlčel, mohl lehce skončit odhalen a zatčen.

M. Plesinger-Božinov se po odchodu L. Sychravi stal hlavní postavou zahraničního odboje ve Švýcarsku a udržoval stále styky s E. Benešem a T. G.

²⁴² Tamtéž, s. 37.

²⁴³ Tamtéž, s. 38-39.

Masarykem a účastnil se důležitých politických jednání.²⁴⁴ V roce 1916 se stal spojkou mezi E. Benešem a italskými Čechy Karlem Veselým a malířem Otakarem Brázdou. V průběhu let 1916/1917 si v Itálii vybudoval silnou pozici a byl proto jako první reprezentant Československé národní rady účasten kontrol v zajateckých táborech u českých zajatců.²⁴⁵ Byl také v kontaktu s americkým diplomatem Georgem Herronem. V roce 1918 byl povolán do Paříže a podílel se na koordinaci československých legií na západní frontě. Po válce působil jako diplomat a vyslanec v Nizozemí.

Z. Rohla při svém pobytu ve Švýcarsku nadále udržoval písemný styk s J. Fričem, přičemž všechny přijaté zprávy odesílal pod krycím jménem V. Houkal E. Benešovi do Paříže. Po celý rok 1917 byl kanál mezi ním a J. Fričem jediným, ze kterého mohla Maffie čerpat relevantní zprávy. Koncem roku 1918 odmítla ženevská kancelář Národní rady československé uznat Rohlovu zpravodajskou činnost. Stalo se tak až po přímlově E. Beneše. Z. Rohla se po válce pokusil neúspěšně získat pozici na ministerstvu zahraničních věcí, aby nakonec od roku 1919 začal znovu pracovat pro J. Friče jako ředitel nově založené filiálky Fričova podniku v Bratislavě.²⁴⁶

Na porovnání obou příkladů lze jasně vidět, jaký rozdíl byl mezi cestováním na počátku války a cestováním ani ne o rok později. Oba absolvovali stejnou cestu. Z. Rohla ji však projel bez sebemenších problémů a na vlastní doklady a identitu. Největším nepřítelem mu v jeho případě byla pouze strachem podněcovaná představitost. Kontroly, které absolvoval, byly v porovnání s pozdější dobou směšné. Zatímco M. Plesinger-Božinov musel pro úspěch své cesty vynaložit obrovské úsilí, vše do detailů promyslet a naplánovat. Faktorů jeho úspěchů bylo několik od kvalitní přípravy, po dobrou výmluvnost až po velký díl štěstí a náhody. Cesta poslu v době války se tak musí jevit jako nesmírně nebezpečný podnik, který stejnou měrou závisel jak na dokonalé přípravě a tak na štěstí a náhodě. Šlo o nejistý podnik, který vyžadoval celého člověka, člověka statečného a inteligentního, člověka chladných nervů a rozumného uvažování, i tak však byl jeho výsledek často nejistý.

²⁴⁴ E. Beneš, *Světová válka*, s. 116.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 376-378.

²⁴⁶ M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 12-14.

V. 2. Každodenní nebezpečí a konspirační činnost československého odboje

Lze pojmout fungování a činnost československého odboje jako celek? Činnost československého odboje byla rozsáhlá a zahrnovala kromě zpravodajské činnosti i propagandu a sebe-prezentaci, finanční záležitosti, diplomatickou agendu a mnohé další. Následující kapitola si neklade za úkol pojmout všechny prvky činnosti zahraničního a domácího odboje, ale na místo toho si klade za cíl poukázat pouze na určité aspekty každodenního fungování odboje týkající se jeho konspirační a zpravodajské činnosti. Zejména se jedná o aspekt nebezpečí ze strany rakousko-uherských policejních orgánů a zpravodajských služeb, které členům československého zahraničního a domácího odboje hrozilo. Dalším ze zájmů následujících řádků jsou pak konspirační byty a místa setkávání československých odbojářů.

V. 2. 1. Nebezpečí od rakouských úřadů a zpravodajských služeb

Jaké nebezpečí od rakouských úřadů a zpravodajských služeb hrozilo členům československého odboje a jak bylo intenzivní? Pro členy zahraničního odboje byla míra a forma nebezpečí od rakousko-uherských úřadů přímo odvozena od jejich oficiální nebo neoficiálního postavení v cizině v očích rakousko-uherských úřadů. Pokud člen odboje v cizině pobýval oficiálně, potýkal se s odlišnými problémy než člen odboje, který v cizině pobýval neoficiálně. Příkladem budiž znovu Z. Rohla. Ten v Itálii a později ve Švýcarsku pobýval oficiálně. Avšak ani oficialita jeho pobytu ho nechránila před značnou pozorností rakousko-uherských úřadů. Předně se velmi obával odvodu do armády a to nejen z přirozeného odporu k probíhající válce, ale i vzhledem k tomu, že by mu byla znemožněna jeho tajná činnost. J. Fričovi o tom napsal: „*Nebylo by dobře přijíti zde do přímého styku s konzulátem, není-li to nutno*“²⁴⁷; „*Nejsem doposud rozhodnut, jak bych to nejlépe provedl s tím odvodem. Snad nebude jiného východiska, než abych se přece zde tak někdy ve druhé polovici prosince stavěl, snad budu mít štěstí a nevezmou mne.*“²⁴⁸ „*U odvodu jsem nebyl; abych zde dostal „permis de séjour“*“²⁴⁹, „*musel jsem prolongovat pas. Ptali se mne na konzulátě*“²⁵⁰, „*byl-li jsem již u odvodu, a když jsem řekl, že v prosinci v Janově, prodloužili mi pas na další rok, aniž by se zmínili, že se mám znovu stavět. Když tedy oni nic, tak sám se o to prosit*

²⁴⁷ Z 1. listopadu 1914 v Janově. M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 53.

²⁴⁸ Z 18. listopadu 1914 v Janově. Tamtéž, s. 60-61.

²⁴⁹ Povolení k pobytu.

²⁵⁰ Konzulátu rakousko-uherském.

nebudu.“²⁵¹ Rohlova taktika tak byla jasná. Pokud to bylo možné odvodům se vyhýbat a když už se dostal do kontaktu s rakousko-uherskými úřady, prostě se uchýlit ke lži. V jeho snahách se odvodu vyhnout mu notně pomáhali i samotní úředníci rakousko-uherského konzulátu. Již nikdy ho totiž znovu nepředvolali a Z. Rohla se tak do situace, kdy by mu přímo hrozil odvod, znovu nedostal. I přesto u něj strach z odvodu přetrvával skoro až do konce války.²⁵²

V omnoho lepší situaci byli v tomto případě členové odboje, kteří v zahraničí pobývali neoficiálně. Jelikož neměli k rakouskému zastoupení v zemích pobytu oficiálního postavení, nemuseli se ani hlásit na rakousko-uherských konzulátech k odvodu. Jejich neoficiální postavení jim ale komplikovalo život z jiného hlediska. Ve Švýcarsku, kde se odehrávala značná část činnosti československého odboje v průběhu celé války a kam většina jeho členů na svých cestách mířila, fungoval přidělový systém. Navíc se švýcarské úřady k cizincům s neplatnými nebo neúplnými doklady nechovaly zvláště přívětivě. Tomu kdo neměl v pořádku doklady, nebyly vydány přidělové lístky, pokud se tedy s švýcarskými úřady nedohodl a nezaplatil kauci ve výši 1 000 franků.²⁵³ Za tohoto nešťastníka se také musel zaručit některý z vlivných švýcarských občanů a každý měsíc se musel hlásit na úřadu místní policie. Bez svolení úřadů nesměl cestovat mimo vyhrazený kanton, mohl být libovolně přesídlován a v nejhorším případě dokonce internován v táboře pro nepohodlné cizince.²⁵⁴

Obstarat si platné doklady tak bylo pro kohokoliv, kdo se chtěl ve Švýcarsku svobodně pohybovat a bez překážek vykonávat svou konspirační činnost naprosto klíčové. Po příjezdu do Švýcarska potřeboval platné dokumenty i M. Plesinger-Božinov. Skoro rok se dokázal švýcarským úřadům elegantně vyhýbat. Každé tři měsíce odjel ze Ženevy do jiného kantonu, kde strávil několik dní. Poté se do Ženevy opět vrátil a znovu se zde přihlásil k přechodnému pobytu. Tak to podle něj zpočátku činila i většina ruských emigrantů. Toto řešení se ale díky postupnému zpřísnování přístupu švýcarských úřadů stalo nedostatečným a nakonec si i on musel platné doklady opatřit. S pomocí T. G. Masaryka mu byl nakonec srbským konzulátem vystaven řádný pas a z něj se stal srbský občan M. Plesinger-Božinov.²⁵⁵ Podobnou cestou musela postupovat velká část těch, kteří se chtěli ve Švýcarsku svobodně pohybovat a nebyli zde s

²⁵¹ 18. ledna 1915 v Ženevě. M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 85.

²⁵² Tamtéž, s. 96.

²⁵³ Což byla dosti značná suma. Z. Rohl například ve svém prvním zaměstnání ve Švýcarsku pobíral plat 200 franků měsíčně a podle jeho slov šlo o velmi slušný příjem. Tamtéž, s. 40.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 42-43.

²⁵⁵ M. Plesinger-Božinov, *Vzpomínky*, s. 45.

oficiálním povolením rakousko-uherských úřadů. Další možností pak bylo používání falešných nebo kradených pasů. Například E. Voska zajišťoval pro členy odboje americké pasy.²⁵⁶ Tuto skutečnost reflektovaly i rakouské úřady. Zpráva Pražského policejního ředitelství z února 1916 se zmiňuje o českých nacionalistech vydávajících se za Američany, cestujících po Evropě a zdržujících se ve Švýcarsku na zfalšované americké pasy.²⁵⁷

Téma odvodu bylo aktuální především pro členy domácího odboje. Vyhybat se odvodu po vzoru Z. Rohla nebylo dost dobře možné, neboť rakousko-uherské policejní orgány vedly po osobách nedorazivších k odvodu cílené a intenzivní pátrání.²⁵⁸ Odvod byl pro členy odboje nebezpečným hned z několika důvodů, pokud tedy pomineme hledisko morální, tj. účast na válce, se kterou se osobně neztotožňovali. Odvod vedl ke dlouhodobé ztrátě aktivního člena odboje, což bylo při neustálém nedostatku spolupracovníků dosti znatelné. Opomíjet také nelze finanční stránku věci. V domácím odboji fungovala kolegiálnost mezi jeho členy, a pokud byl jeden z nich odveden, ostatní členové měli za úkol zabezpečit základní životní potřeby jeho rodiny nebo osob, které vyživoval.²⁵⁹ To sebou samozřejmě neslo jisté finanční zatížení, a ačkoliv se obecně nemuselo jednat o horentní sumy, mohly při špatné finanční situaci domácího odboje hrát značnou roli. Finanční situaci domácího odboje dosti důkladně popsal ve svých vzpomínkách J. Hajšman, neboť sám měl část této agendy na starost. Z jeho zápisků vyplývá, že zpočátku peníze získával z nedoplatených předplatných časopisu *Čas* a z prodeje jeho starých čísel a zásoby vydaných knih. Jednalo se o částku přibližně okolo 80 000 korun.²⁶⁰ Vybrané peníze vystačily přibližně na rok fungování. Finanční prostředky domácího odboje pak byly také doplňovány především z různých půjček a členové odboje dokonce prodávali i různé cennosti. I tak však byla finanční situace domácího odboje povážlivá a získané peníze stěží pokryly jeho základní potřeby.²⁶¹

²⁵⁶ D. Hájková, *Emanuel*, s. 133.

²⁵⁷ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 32, sign. 20.

²⁵⁸ M. Paulová, *Dějiny Maffie II.*, s. 8-11.

²⁵⁹ „A peněz třeba bylo, zvláště když zůstalo tolik nemajetných rodin bez živičelů ve veliké, nevypsátelné bídě, a když policie bránila, aby lidé dostali zaměstnání. Dojímalo mne, jak lidsky vřele dr. Šámal mi kladl na srdce, že rodiny persekovaných nesmějí trpěti bídou, jak později přišel dr. Štěpánek ze schůzky s dr. Benešem a mně osobně ukládal, že musím o postižené pečovat.“ J. Hajšman, *Česká Maffie*, s. 118.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 80 - 81.

²⁶¹ Tamtéž, s. 118.

Na začátku války se mnoho budoucích členů odboje radovalo z toho, že mají tzv. bílé knížky a tedy do armády nemusejí, později jim to však příliš platné nebylo.²⁶² Povolání k odvodu se dočkal i J. Hajšman, vyřešil to, jak sám napsal, po svém: „*Před vánoce mi spadly z beder nejtěžší starosti. V druhé polovině prosince jsem byl u odvodu a vyvázl jsem. Pomohl jsem si sám. Čtrnáct dní před odvodem jsem nejedl a nespál, celé noci proseděl u knížek, kouřil cigaretu za cigaretou a pil černou kávu, ne kavárenské šálky obarvené vody, ale domácí hrnce silné, skutečné kávy. Několik dní před odvodem jsem se ploužil jako mátoha a nebyl jsem schopn sebrat myšlenky. Divoká touha jíst, živočišný hlad ztravoval duševní sílu a energii do poslední kapky, ale vydržel jsem. Útěchu jsem našel v knihách a do konce války jsem se od nich neodtrhl, knihy našich dějin a našeho života zůstaly mi nevyčerpatelným zdrojem útěchy a pevné víry v budoucnost. V knihách jsem zapomněl na hlad, na starosti a na přítomnost.*“²⁶³ Pevná vůle a „bílá knížka“ spolu se špatným zdravotním stavem J. Hajšmana před odvodem zachránily. Mnoho jeho přátel a kolegů však podobnou vůli, čas na přípravu či prostě jen trochu štěstí nemělo.

Nezanedbatelným a ve všech směrech největším nebezpečím pro členy československého odboje byly rakousko-uherské tajné služby a policejní orgány. Členové zahraničního odboje čelili skoro výhradně nebezpečí nepřímému a neviditelnému - tj. nebezpečí od rakousko-uherských zpravodajských služeb. Činnost československého zahraničního odboje sledovalo několik rakousko-uherských zpravodajských služeb, hlavně to však byla vojenská rozvědka a posléze i rakousko-uherská státní policie. Výsledky sledování obou organizací byly následně zpracovávány na vyšší instanci ve Vídni, obvykle v Evidenční kanceláři (*Evidenzbureau*) nebo ve Válečném dohlédacím ústavu. Přímo ve Švýcarsku na činnost odboje dohlíželo velvyslanectví v Bernu a vojenský atašé.²⁶⁴ Především ve Švýcarsku pak vytvořily rakouské zpravodajské služby rozsáhlou síť konfidentů a informátorů. Jednomu z nich se dokonce v létě 1915 povedlo dostat do nejužší blízkosti T. G. Masaryka a pořídit několik fotografií důvěrných dokumentů, jeho jméno bohužel zůstalo neznámé.²⁶⁵

Ne všichni vyzvědači nasazení na T. G. Masaryka byli tak úspěšní. Sám T. G. Masaryk dokládá jedno až humorné setkání z roku 1915 s rakouským vyzvědačem

²⁶² „Redaktoři buď nebyli vojáky, nebo, Dušek a Schmitt, měli bílé knížky jako já, bili superarbitrování; spadl mi poslední kus balvanu pochybností z prsou, oba prohlásili se smíchem, že je samozřejmo, že nikam nepůjdou.“ Později však byli oba odvedeni J. Tamtíž, s. 21.

²⁶³ Tamtíž, s. 45.

²⁶⁴ E. Kubů - J. Šouša, *T. G. Masaryk*, s. 207.

²⁶⁵ Jaroslav Kunz, *Náš odboj v zrcadle rakouské justice*, Praha 1930, s. 33-34.

Pavlíkem: „*Rakouští špiclové nám všude byli v patách. Jeden přijel z Prahy přímo do mého hotelu; jenže mně byl avizován a já si ho hned druhý den pozval k sobě a jakoby nic jsem se vyptával na Prahu a na policii.*“²⁶⁶ Ten kdo T. G. Masaryka dopisem z Prahy informoval, byl E. Beneš: „*Druhý Pavlík, je silný, obtloustlý, blond, s odulými tvářemi, přistřiženým anglickým knírkem, nápadně podobný prof. Kuklovi.*“²⁶⁷ T. G. Masaryk se také zmiňuje o tom, že mu byl možná podán jed: „*Z jara mnoho týdnů jsem měl potíže s rukou; na rameně se mi objevily divné vřídky, doktor myslel z otravy; naši mysleli, že se to Němci o mne pokoušejí prádlem. Nezmiňoval bych se o tom, kdyby se mi nebylo stalo totéž v Anglii, kde lékař podával stejnou diagnosu otravy. Já jsem věc připisoval nedostatku pohybu na čerstvém vzduchu, a proto jsem se dal do ježdění na koni; na koni prý se dostane do plic dvakrát tolik vzduchu než procházkou.*“²⁶⁸

T. G. Masaryk sice možnost otravy bral na lehkou váhu, ale úplně nereálné to nebylo. Ve zprávě z Oddělení obranného zpravodajství Pražského policejního ředitelství, přeposlané od Evidenční kanceláře z ledna 1917 je zmínka o dvou špionech ruské tajné služby, kteří měli aktivně odhalovat a získávat na svou stranu rakouské agenty. V dokumentu také stojí, že pokud nebude dosaženo v nejbližší době ukončení této činnosti, bude nutno použít „*jistých prostředků*“ k definitivní vyřešení daného problému.²⁶⁹ Pravdou je že vyjádření v zprávě je značně tajemné a o použití vražedných prostředků se tedy jednat vůbec nemusí, stejně jako se o jejich použití nemuselo jednat v případě T. G. Masaryka. Likvidace politických oponentů sice nebyla běžnou praxí rakousko-uherských zpravodajských služeb, jedná se ale o tak závažný akt, že i kdyby v jejich praxi byla, jen těžko by se zprávy o ní do dnešní doby dochovaly.²⁷⁰

Velkou zásobárnou konfidentů a vyzvědačů nasazovaných proti československému zahraničnímu odboji byly krajanské organizace. Všichni členové krajanských organizací nemohli být zastánci Masarykovy věci, ačkoliv se to T. G. Masaryk i jiní snažili tvrdit.²⁷¹ Mezi krajany v cizině byl jistě určitý počet těch, kteří s Masarykovými snahami nesympatizovali nebo k nim dokonce měli odpor a byli loajálními rakousko-uherskými vlastenci. Z jejich řad se pak rekrutovala část vyzvědačů. Zpravodajské služby také krajanské spolky přímo infiltrovaly vlastními agenty, kterým na cestu dávaly značné finanční částky, aby si za ně zmínění agenti

²⁶⁶ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 77.

²⁶⁷ E. Beneš, *Světová válka*, s. 40-41.

²⁶⁸ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 78.

²⁶⁹ Např. NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 31, sign. 17.

²⁷⁰ E. Kubů - J. Šouša, *T. G. Masaryk*, s. 212-213.

²⁷¹ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 56-57.

mohli v krajanských spolcích vytvořit pevnou pozici a využívat ji k získávání informací.²⁷² To že byly krajanské spolky pod dohledem rakousko-uherských zpravodajských služeb, bylo u členů odboje dobře známo. Z. Rohla i M. Plesinger-Božinov dostávali od svých spolupracovníků varování, aby se co nejvíce vyvarovali kontaktu s krajanskými spolky a s neprověřenými krajany.²⁷³ M. Plesinger-Božinov tento fakt reflektoval ve svých pamětech: „*Měl jsem totiž pokud možno nejdéle zůstatí ochráněn před slídivými zraky, abych mohl bezpečněji provádět konspirační úkoly, které mi případnou. Z těchto důvodů mně doporučil i v Praze dr. Alois Rašín, abych se vyhýbal přímému styku s krajany ve Švýcarech, zejména ve spolcích, neboť správně předpokládal, že podléhají zostřenému dohledu rakouských agentů.*“²⁷⁴

Členové domácího odboje oproti svým kolegům ze zahraničního odboje čelili dohledu jak rakousko-uherských zpravodajských služeb, tak především rakouské státní policie. Pro členy domácího odboje bylo hlavním protivníkem Pražské policejní ředitelství. Pro ty co působili mimo Prahu, to pak byly krajská a okresní policejní ředitelství nebo policejní komisariáty. Mimo policejní složky byli členové domácího odboje také pod dohledem výše zmíněných zpravodajských služeb, ty se ale zaměřovali zejména na zahraničí. Výjimkou bylo Oddělení obranného zpravodajství Pražského policejního ředitelství, jehož činnost byla zaměřena na domácí i zahraniční problematiku. Budoucí členové domácího odboje se octli v hledáčku státní policie ještě před jeho samotnou konsolidací. Značná část členů odboje se rekrutovala z řad novinářů zaměřených proti Rakousko-Uhersku, např. z časopisu Čas nebo z Národních listů, jejich redakce tak byly jedny z prvních, na které perzekuce a policejní sledování dolehlo.²⁷⁵

J. Hajšman ve svých pamětech popsal, že sledování, perzekuce a zatýkání byly na denním pořádku a jakou atmosféru to mezi odbojáři vytvořilo: „*Z večerních schůzek lidí ubývalo, hlavy se skláněly nad stoly, hlasy už jen šeptaly, uši zdvojeného počtu detektivů cpaly se nám až k ústům. Čas byl strážěn. Člověk měl dojem, že je zavšiven, ale nebylo pomoci;*“²⁷⁶ „*Každou chvíli přicházeli pod všelijakými hloupými záminkami neznámí lidé, navazovali rozhovory, vyptávali se, každou chvíli anonymové varovali*

²⁷² E. Kubů - J. Šouša, *T. G. Masaryk*, s. 208.

²⁷³ M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 125-127.

²⁷⁴ M. Plesinger-Božinov, *Vzpomínky*, s. 40.

²⁷⁵ „*Vládní orgánové chovali se k českým novinám s počátku s netajenou nedůvěrou a odporem, za několik dní zaujali k českému tisku stanovisku příkře nepřátelské.*“ J. Hajšman, *Česká Maffie*, s. 30. „*Redakce byla strážena, ruch, život prvých dnů války přešel; nyní pozdě na podzim, bylo třeba již velké opatrnosti na všech stranách.*“ Tamtéž, s. 43.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 66.

telefonem.“²⁷⁷ V atmosféře, kde každý mohl být tajným policistou nebo najatým vyzvědačem si mohli být členové odboje jisti pouze kolektivem svých nejbližších přátel a spolupracovníků.

Běžnou formou policejní činnosti proti odbojářům byly různorodé formy provokací. Policejní orgány soudily, že jde o zcela legitimní způsob, jak odhalit různé konfidenty, rusofily a vlastizrádce. „Bylo ovšem třeba největší opatrnosti, nejen před lidmi cizími - denně přišel zkoušet nějaký provokatér - nýbrž i před lidmi dobře známými. Každá zpráva, každá hloupost letěla od úst k ústům úžasnou rychlostí. Za hodinu už byla taková zpráva majetkem veřejnosti a věděli ji na policii.“²⁷⁸ Kromě provokatérů byly nejčastější formou provokace různorodé manifesty a letáky. Pouze samotný zájem o takový i třeba podvržený materiál na člověka automaticky vrhal stín podezření a často končil i jeho zatčením a uvězním. Podle úřadů se loajální rakousko-uherský občan takových věcí přísně střežil, a proto se nemusel ničeho obávat.²⁷⁹ S jedním z falešných manifestů rozšířených státní policií se setkal i J. Hajšman: „Jednoho dne ráno našel jsem na svém stole v redakci obálku Času bez adresy a v ní oklepek manifestu velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče. Nejspíše nějaký redaktor mi papír položil na stůl. Celé půldne jsem provolání rozmnožoval; poptávka byla ohromná, oklepky nestačily a každý manifest opisoval dále. Cyjetiša mne však upozornil, že četl manifest jiný, že jsou různé texty, že je to s manifesty nějak divné. Přesto kolovala sta, tisíce manifestů: Nikolaje Nikolajeviče, Radka Dimitrijeva, docela i carových.“²⁸⁰ A opravdu několik dnů nato následovala vlna zatýkání na Moravě i v Praze, manifest, na který se nejprve nechal J. Hajšman nacytat, byl falešný. A nebyl jediný, v průběhu války se jich objevily stovky, největší účinek však měly hlavně na počátku války, kdy dopadly na málo obezřetné čtenářstvo.

V. 2. 2. Konspirační místa

Konspirační místa byla důležitým střediskem pro plánování a praktikování konspirační činnosti československého odboje. Zásadní roli hrály především pro odboj domácí, u odboje zahraničního tomu tak nebylo z několika důvodů. Činnost zahraničního odboje

²⁷⁷ Tamtéž, s. 81.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 39-40.

²⁷⁹ Např. NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 26, sign. 6.

²⁸⁰ Po Praze dokonce na toto téma kolovalo několik vtipů. Jeden z nich zněl: „Dva tajní přinesli balík tiskopisů, položili je za dveře domu a za rohem číhali, až někdo balík zvedne. Z domu se vyhrabal domovník, balík okukoval, ale vida za rohem dvě nápadné hlavy, které čekají, zvedne-li balík, došel pro tajné a řekl jim: „Odneste si to, nenechávejte mi to tady!“ Jeden balík vzal, ale druhý povídá: „Spočítaj to, jestli přece nákej nechybí!“ J. Hajšman, *Česká Maffie*, s. 35-36.

byla úzce navázána na jeho hlavní představitele: T. G. Masaryka, E. Beneše a M. R. Štefánika. Vzhledem k tomu, že se T. G. Masaryk a M. R. Štefánik během svého působení v odboji skoro neustále přesouvali z místa na místo, byla konspirační centra spojena spíše s jejich osobami nežli s některými konkrétními místy. Za hlavní a jediné stabilní konspirační centrum lze v tomto směru považovat E. Beneše a Československou národní radu v Paříži. Právě zde E. Beneš přijímal většinu zpráv, které byly posílány z Prahy, dál je zpracovával a posílal k T. G. Masarykovi nebo M. R. Štefánikovi.²⁸¹

Odbojáři většinou bydleli po různých hotelích, což byl případ i T. G. Masaryka. E. Voska měl například pro tajné posly, kteří k němu dorazili, připraven pokoj ve vlastním bytě.²⁸² Z. Rohla si při svém pobytu v Itálii a ve Švýcarsku pronajímal vzhledem k nedostatku financí samostatné pokoje na privátech. Za hotel, kde bydlel několik týdnů po příjezdu do Itálie, utratil skoro všechny našetřené peníze.²⁸³ M. Plesinger-Božinov zase ve Švýcarsku hledal „vhodný byt, uspokojující skromnou cenou a spolehlivým úkrytem“.²⁸⁴ Nakonec našel útočiště v penzionu na Růžovém poli v jedné zapadlé ženevské uličce. Ubytování sdílel asi se dvěma desítkami ruských i jiných emigrantů a revolucionářů. Jak sám poznamenal, podobných penzionů a privátů byly po celé Ženevě desítky. Bezpečných jich ale bylo o poznání méně.²⁸⁵

Mnohem důležitější roli hrála konspirační místa pro členy domácího odboje. Právě konspirační místa byla středobodem, kde se odbojáři scházeli a kde plánovali další postup své činnosti. Byla to ale také místa, která nebyla rakouským policejním složkám a úřadům neznámá a nalézala se pod jejich důslednou kontrolou. Jedním z takových míst byla na začátku války redakce časopisu Čas. Do zrušení časopisu v roce 1915 působil svým způsobem jako informační středisko pro zájemce o propagandu nezatížené zprávy z fronty.²⁸⁶ Avšak hlavním prostorem pro schůze odbojářů se posléze staly pražské kavárny. Pokud bychom hledali jednu věc typickou pro domácí odboj, byly by jí právě kavárny. V kavárnách se nescházeli pouze členové odboje a jejich sympatizanti, ale i lidé, kteří s odbojem nic společného neměli, a jejich jedinou touhou bylo dozvědět se nové zprávy z bojišť první světové války. V tomto ohledu byla nejvíce

²⁸¹ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 143-146. T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 88-89.

²⁸² D. Hájková, *Emanuel*, s. 220-221.

²⁸³ M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 52, 62-63.

²⁸⁴ M. Plesinger-Božinov, *Vzpomínky*, s. 40.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 42-44.

²⁸⁶ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, s. 14-15.

rušnou kavárna u Husy a Akademická kavárna Karlovy univerzity.²⁸⁷ V průběhu války se k nim přidala i Pařížská kavárna státoprávních pokrokářů v Žitné ulici a kavárna Deminka na Vinohradech.²⁸⁸ „Z kroužků se vyvinul ohníček, ke kterému se člověk spěchal ohřát;“²⁸⁹ „V nejistých nebezpečných dobách byly takové kroužky jedinými projevy života a styků, jimi se šířilo veřejné mínění. V těch dobách, kdy byl denní tisk němý, schůzky nahrazovaly noviny. Sbíhaly se v nich podrobné zprávy o politice, o zákulisních akcích. Dovíдали jsme se tím způsobem, jak vláda měnila život a lidi, jaké je obecné mínění, jaké situace, jak postupuje Rakousko proti nám.“²⁹⁰ Takto popsal význam kaváren pro domácí odboj ve svých vzpomínkách J. Hajšman.

Kavárny by se tak daly přirovnat k římským fóřům, kam lidé chodili pro informace a diskutovali o aktuálních tématech. Právě ale díky tomu byly pod přísným dohledem policejních orgánů. V kavárnách sice šlo u stolu potají diskutovat, rozhodně to ale nebyly místa, kde by se daly bezpečně řešit nejintimnější záležitosti týkající se konspirační činnosti. Pokud chtěli odbojáři přímo v kavárně řešit záležitosti konspiračního charakteru, využívali místa, která se k tomuto účelu mohla zdát krajně neobvyklá. Byly jimi toaletní zařízení kaváren a nejen ta. J. Hajšman například na toaletě kavárny u Husy četl tajný dopis ze Švýcarska.²⁹¹ Na toaletě redakce Času se zase těsně před policejní kontrolou zbavoval zakázaných výstřížků z novin.²⁹² Že nešlo o žádnou raritu, ukazuje i jedna zpráva a jedna instrukce z Pražského policejního ředitelství. Instrukce z dubna 1916 nabádá policejní vyšetřovatele provádějící domovní prohlídku, aby věnovali zvýšenou pozornost „*toaletnímu zařízení*“, které může sloužit jako úkryt kompromitujících materiálů nebo jako prostředek k jejich zničení.²⁹³ Přibližně o půl roku mladší zpráva se pak zmiňuje o ruském špionovi, který v úkrytu pod toaletou uchovával šifrovací kolečko.²⁹⁴ Spoustu důvěrných rozhovorů, ale řešili odbojáři prostou procházkou po městě. P. Šámal se kupříkladu rád procházel večer po pražských parcích, protože tam podle něj nebylo příliš „*zvědavých uší*“.²⁹⁵

²⁸⁷ „Denně jsme se scházeli v kavárně, v poledne, často i večer u Husy, později jsme přenesli večerní schůzky do Akademické“. J. Hajšman, *Česká Mafie*, s. 53.

²⁸⁸ „U Husy byly nyní schůzky večer co večer a nestačil stůl, u kterého se dříve krčivala hrstka spiklenců.“ J. Hajšman, *Mafie v rozmachu*, Praha 1933, s. 42-43.

²⁸⁹ Myšlena je skupina redaktorů a příznivců okolo časopisu Čas. J. Hajšman, *Česká Mafie*, s. 53.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 54.

²⁹¹ J. Hajšman, *Mafie*, s. 148-149.

²⁹² J. Hajšman, *Česká Mafie*, s. 191.

²⁹³ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 27, sign. 7.

²⁹⁴ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 30, sign. 16.

²⁹⁵ M. Paulová, *Dějiny II.*, s. 371-372.

Velmi důležité pro činnost odboje byly také konspirační byty. Nejednalo se o byty k tomu přímo upravené, nato prostředky odbojářů nestačily, ale šlo většinou o byty významnější představitelů domácího odboje. Konspiračním bytem se mohl v principu stát jakýkoliv byt člena odboje, ve kterém probíhala konspirační činnost. Byty byly také využívány k ubytování poslů, kteří dorazili z ciziny. V praxi ale šlo o to, že člen odboje jednoduše posla na dobu jeho pobytu ubytoval u sebe v bytě. Hlavní konspiračním bytem byl byt P. Šámala, který sloužil i jako improvizovaná centrála domácího odboje. A ani jeho byt nebyl úplně prototypem konspiračního „doupěte“: *„Ani spiklenecké hnízdo Šámalovo pranic neodpovídalo představám o takových doupatech. Každou chvíli volal klerikální tisk v Brně a v Praze na pražské spiklenecké brlohy, doupata a kavárenské konventikle c. k. policii, protože prý z nich pramení otravný vzduch. Dra Šámala brloh, doupě, to byl vkusně vyzdobený salon jemného estéta, vybavený krásnými starožitnostmi, nejvíc hodinami, mnohými, přemnohými, rozmanitými. Tikotu, cinkotu melodií starodávných zvonečkových her byl plný salon.“*²⁹⁶ Byt P. Šámala byl dlouhodobě sledován státní policií, ta ale postrádala dnešní moderní odposlouchávací zařízení, tudíž neměla příliš šancí zjistit, o čem se spiklenci v bytě bavili. Dnes by byly takové konspirační byty nedostatečné, ale v době první světové války to byla jedna z mála možností, jak si mezi sebou mohli spiklenci v klidu a vcelku bezpečně pohovořit.

Samotný P. Šámal byl pro domácí odboj nesmírně důležitou osobností. Již na začátku války byl jednou z hlavních postav, která se účastnila spolu s E. Benešem organizování domácí odbojové organizace Maffie. Po událostech Knoflíkové aféry se stal jeho nejmenovaným vůdce a jemu také Maffie z velké části vděčí za to, že nebyla až do konce války odhalena. Mimo to byl také velmi schopný v udržování a organizaci konspiračních sítí. Jednou z nich byla i konspirační síť J. Friče, kterou již několikrát zmíněný J. Frič podřídl vedení Maffie roku 1917. Mezi členy Fričovy zpravodajské skupiny patřili např. spisovatel Karel Mašek a jeho bratr astronom Bohuslav Mašek, profesor České vysoké školy technické František Nušl nebo muzikolog Richard Veselý a mnozí další. Spojkou mezi J. Fričem a P. Šámalem byla Fričova sestra a hudebnice Božena Fričová. Na Fričovu skupinu navazovala skupina pražského magistrátu, kterou vedl mlynář a pivovarník Václav Štěpánek.²⁹⁷

²⁹⁶ J. Hajšman, *Česká Maffie*, s. 112-113.

²⁹⁷ M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 14-15.

P. Šámala neudržoval spojení jen s J. Fričem. Mezi jeho spolupracovníky a informátory patřili např. již zmíněný J. Hajšman, budoucí profesor brněnské právnické fakulty Jaroslav Stránský, poslanec Gustav Habrmann, historikové Jan Herben a Jaroslav Werstadt a mnozí další.²⁹⁸ Spojení mezi Maffii a Paříží zajišťovali pro P. Šámala a E. Beneše kupříkladu výše zmíněný Ladislav Fáček, libretista Jaroslav Kvapil nebo student Josef Lavička.²⁹⁹

V. 3. Československý odboj ve světle oběžníků Pražského policejního ředitelství

Jedním z úkolů Pražského policejního ředitelství a speciálně jeho Oddělení obranného zpravodajství bylo shromažďovat a ověřovat informace o různorodých formách nepřátelských aktivit, které mohly ohrozit zájmy a stabilitu Rakousko-Uherska. Informace byly většinou získávány skrze vlastní agenty, placené důvěrníky nebo zrádce v řadách nepřátel. Pokud bylo v rámci vyšetřování dosaženo znatelného pokroku nebo zásadního výsledku, informovalo o tom Pražské policejní ředitelství pomocí oběžníku. Oběžníky nesloužily pouze k internímu informování na Pražském policejním ředitelství, ale i k šíření informací do dalších důležitých rakousko-uherských úřadů. Mezi nimi bylo například Policejní komisařství v Plzni, magistrát města Liberce, vojenské velitelství v Praze, Litoměřicích a Teplicích nebo také Presidium císařské pošty a Telegrafní ředitelství v Praze. Následující řádky se alespoň částečně pokusí nastínit, jakou roli hrál v těchto oběžnicích československý odboj a jak ho tyto oběžníky reflektovaly.³⁰⁰

Nicméně na začátek je nutno poznamenat, že hlavním tématem oběžníků bylo nebezpečí vnější nikoliv nebezpečí vnitřní. Oběžníky se většinou zabývaly pouze problematikou, která neměla své kořeny přímo na území monarchie, ale pocházela vně jeho území. V oběžnicích se tedy objevují zprávy z vyšetřování výhradně zahraničního odboje. Domácí odboj zůstal mimo zájem těchto oběžníků, zcela jistě však nezůstal mimo zájem rakousko-uherských policejních orgánů. Zprávy z vyšetřování členů domácího odboje se v rámci dokumentů Oddělení obranného zpravodajství Pražského policejního ředitelství vyskytují, oběžníky z jejich výsledků však vytvořeny nebyly. Bylo tomu pravděpodobně pro jejich méně významný a lokální charakter, oproti problematice, která se v oběžnicích běžně vyskytovala. Lze usuzovat také z toho, že oběžníky byly zasílány dalším rakousko-uherským úřadům a tudíž v nich byly zejména

²⁹⁸ J. Hajšman, *Česká Mafie*, s. 242-243.

²⁹⁹ M. Paulová, *Dějiny Maffie II.*, s. 22-23.

³⁰⁰ Např. NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 29, sign. 15. NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 30, sign. 16.

výsledky vyšetřování, které se jich mohly přímo dotýkat a měly dopad na širší území monarchie.³⁰¹

Dochované oběžníky, které se týkají československého odboje, začínají až rokem 1915. V tomto roce byly hlavním předmětem zájmu dezerce českých vojáků z rakousko-uherské armády a jejich začleňování do jednotek armády ruské. První z oběžníků těží z výpovědí ruských zajatců, kteří policejní úřady informovali o rozrůstání České družiny, do níž se dobrovolně přidávali rakouští Češi. Podle výpovědí zajatců se tomu notně dělo na území Bosny a Hercegoviny, jeden český regiment měl být také podle oběžníku zařazen do ruské armády ležící v okolí polského města Nisko.³⁰² Podle výpovědí neměl mít české velení, ale měl celý spadat pod velení ruské.³⁰³ I další oběžník řešil podobné téma. Tentokrát obsahoval výpovědi třech ruských zajatců, z nichž dva vypověděli, že se v jejich regimentu nacházeli dobrovolníci z řad rakouských Čechů. Další pak vypovídal o tom, že se v sousedství Krakova setkal se dvěma dobrovolnickými regimenty složenými z Čechů. Podle informací důvěrníka u ruského generálního štábu, které tento oběžník také obsahoval, se ale tyto regimenty měly skládat z občanů Ruska české a slovenské národnosti a to ještě ne zcela.³⁰⁴

Obsahově nejzajímavější oběžník roku 1915 pochází z 25. února a vychází ze zprávy tajné rakouského agenta nasazeného mezi české vojáky v ruské armádě. Ten ve svém hlášení podal informaci o tom, že byli mezi Čechy v ruské armádě verbováni agenti pro účely špionáže na území Rakousko-Uherska. Ruští velitelé prý měli nechat své vojáky české národnosti nastoupit a ti co uměli plyně německy, měli posléze z řady vystoupit. Na ně se pak neznámí mužové v civilu obrátili s nabídkou možnosti návratu do vlasti, kde měli pro ruské tajné služby získávat cenné informace.³⁰⁵ Nabídku podle tajného agenta přijalo 24 mužů, kterým byly dány civilní šaty a blíže nespecifikovaná finanční hotovost. Rakousko-uherské policejní orgány tuto informaci nebraly na lehkou váhu a nabádaly příslušně úřady, aby zachovaly obezřetnost a pokud možno prověřily všechny své zaměstnance přijaté v posledních šesti měsících. Mimo jiné také kladly důraz na důsledný výběr a kontrolu dobrovolného zdravotnického personálu v nemocnicích pro zraněné. Mezi ním měla být největší koncentrace

³⁰¹ V celkovém objemu zkoumaných a dochovaných oběžníků Oddělení obranného zpravodajství Pražského policejního ředitelství, tvořily oběžníky dotýkající se československého odboje pouze velmi malou část.

³⁰² Bohužel oběžník neuvádí, jaké jsou počty mužstva tohoto regimentu.

³⁰³ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 27, sign. 7.

³⁰⁴ Tamtéž.

³⁰⁵ Pravděpodobně se mohlo jednat o členy ruské tajné služby Oddělení pro ochranu pořádku a veřejné bezpečnosti - tzv. Ochrany.

nepřátelských agentů, kteří podle oběžníku využívali indisponovaného stavu pacientů, zejména důstojníku, se kterými se sblížovali a získávali od nich důvěrné informace.

V oběžníku se dokonce objevuje zpráva o nepřátelském agentovi, který na sebe vzal totožnost zemřelého důstojníka, se kterým se v nemocnici seznámil a za kterého se pak několik měsíců vydával, než byl policejními orgány odhalen.³⁰⁶ Oběžníky v roce 1915 v kontextu československého odboje reflektovaly pouze události týkající se vojáků české národnosti bojujících v ruské armádě.³⁰⁷ Zaobíraly se tak třeba rozšiřováním České družiny, hlavním tématem pro ně ale bylo používání Čechů jako ruských agentů. Zahraniční akci pod vedení T. G. Masaryka a E. Beneše oběžníky nesledovaly vůbec. I pro odboj vcelku významné události jako bylo vydání časopisů *La nation tchéque* a *Československá samostatnost*³⁰⁸ zůstaly mimo zájem těchto oběžníků.

Následující roky 1916 a 1917 byly na oběžníky týkající se československého odboje poměrně skoupé. Skoro bezvýhradně se zaměřovaly na zprávy ze sledování korespondence mezi neutrální cizinou, dohodovými zeměmi a samotným Rakousko-Uherskem. V jednom oběžníku z poloviny roku 1916 lze kupříkladu nalézt zprávu o monitorované korespondenci z Francie repatriované rakouské občanky Kateřiny Haubnerové, která žila v Mariánských lázních pod jménem své matky. Pod ní také udržovala korespondenci s jistým Jindřichem Příbylem z Curichu, což bylo pouze krycí jméno jejího manžela Františka Haubnera.³⁰⁹ Další dopis z 28. listopadu 1916 pochází od rakouské občanky žijící v Ženevě Heleny Jelínkové, která se v dopise své sestře do Prahy měla zmínit o propagandistické činnosti E. Beneše.³¹⁰ Pouze oběžník z 11. března 1917 se trochu obšírněji zabývá zpravodajskou a propagandistickou činností E. Vosky ve Spojených státech amerických.³¹¹

Nejzajímavější na těchto oběžnicích je ale způsob, jakým tyto oběžníky, a tedy i jejich autoři, československé odbojáře nazývaly. Kromě klasických frází o vlastizrádcích, jsou zmíněni členové československého zahraničního odboje nazýváni agenty placenými nepřátelskými mocnostmi. E. Voska byl kupříkladu nazýván agitátorem v žoldu britské tajné služby, zmíněná K. Haubnerová byla zase označována jako špiónka ve službách Francie. E. Beneš si vysloužil přívlastek „český nacionalista

³⁰⁶ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 28, sign. 8.

³⁰⁷ Slováci v oběžnicích samostatně zmiňovaní nejsou, je ale pravděpodobné, že se v ruských vojenských jednotkách vyskytovali spolu s Čechy.

³⁰⁸ K. Pichlík, *Bez legend*, s. 109-112.

³⁰⁹ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 27, sign. 7.

³¹⁰ Tamtéž.

³¹¹ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 28, sign. 9.

placený penězi francouzské tajné služby“.³¹² V oběžníku týkajícího se E. Vosky se dokonce objevuje teze, že se čeští nacionalisté v žoldu britských tajných služeb snažili narušit integritu Rakousko-Uherska, za což pobírali náležitou odměnu.³¹³ Činnost E. Beneše je pak označována jako „*podnik nepřátelských zahraničních zpravodajských služeb*“.³¹⁴ Obsah oběžníků vyznívá tak, že úředníci na Oddělení obranného zpravodajství Pražského policejního ředitelství uvažovali o československém zahraničním odboji pouze v kontextu zpravodajské činnosti Dohodových států. Oběžníky totiž neobsahují jakékoliv sdělení, které by nasvědčovalo tomu, že by podle nich měli členové československého zahraničního odboje sledovat svůj vlastní nezávislý cíl a nebyli pouze najatými propagandisty a informátory ve službách nepřátelských zpravodajských služeb.

Poslední série třech oběžníků pochází až ze sklonku války, přesněji z měsíců září a října 1918. Jejich obsah je hodnotný zejména ve vztahu ke vzniku samostatného Československa. Jejich scelujícím tématem byla příprava na očekávané slovanské národní revoluce, přičemž hlavní roli zde hráli čeští nacionalisté.³¹⁵ V prvním z nich s datem 17. září 1918 lze nalézt oznámení o možnosti vzniku těchto revolucí, které podle oběžníku společně plánují Češi, Poláci a Jihoslované. Oběžník vybízel k důkladnému sledování a pozorování podezřelých jevů ve společnosti. Dále také upozorňoval na pravděpodobnost zapojení členů slovanských národů v rakousko-uherské armádě do revolučního snažení a vzhledem k tomu doporučoval okresním hejtmanům, aby zažádali o vojenskou asistenci a posílili oddíly četnictva v okresech. Plánované datum revoluce mělo být pro všechny zmíněné slovanské národy společné a to 28. září 1918.³¹⁶

Druhý oběžník je datován o devět dní později na 26. září 1918. Obsahem jeho sdělení je také revoluce a puč, tentokrát však pouze puč český. Jeho datum bylo podle oběžníku stanoveno na výroční den zemského patrona svatého Václava 28. září 1918. Policejní ředitelství se domnívalo, že k tomuto datu se má uskutečnit „*obrovský národní převrat*“. Neuvádí ale žádná jména, ani kde přesně má k převratu dojít. V souvislosti s tím oběžník nezmiňuje ani jména hlavních představitelů zahraničního odboje: T. G. Masaryka, E. Beneše nebo M. R. Štefánika. Znovu pouze nabádá k důkladnému

³¹² NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 27, sign. 7.

³¹³ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 28, sign. 9.

³¹⁴ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 27, sign. 7.

³¹⁵ O Slovácích se znovu oběžníky nikterak nezmiňují.

³¹⁶ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 28, sign. 10.

sledování podezřelých událostí a k posílení četnictva v okresech, kterým měla být slíbena rozsáhlá vojenská asistence.³¹⁷

Poslední oběžník z 8. října 1918 pouze konstatuje, že k převratu nedošlo, ale má k němu dojít v nejbližší době. Upozorňuje navíc na „*pravděpodobnou špionáž ve vnitrozemí skrze příslušníky československé armády*“. Ti měli nejen provádět špionáž, ale také měli v předpokládaném převratu hrát roli ozbrojených složek.³¹⁸ Při studiu oběžníků z konce války nelze nepřemítat nad až katastrofální neinformovaností rakousko-uherských zpravodajských služeb. Oproti oběžníkům z předchozích let postrádají jakékoliv detailnější informace, jejich závěry jsou pouze obecné a doporučující. Nevyskytují se v nich žádná důležitá jména, žádné detailní informace ani zmínka o tom jak byly informace v nich předkládané získány. Žádná zmínka o T. G. Masarykovi, E. Benešovi nebo československém zahraničním odboji. Navíc několikrát zmiňovaný puč měl v představách policejních úředníků proběhnout pouze ve formě ozbrojeného povstání, proti kterému plánovala rakousko-uherské velení nasadit vojenské rezervy a četnictvo. Nikdo pravděpodobně nepočítal se samovolným rozpadem Rakousko-Uherska, ačkoliv Dohodové velmoci již s jeho územní integritou definitivně nepočítaly.³¹⁹

Nepravděpodobné se také zdá, že by rakouské zpravodajské služby účelně zamlčovaly podrobnější informace. Nečinily tak ani předtím, proč by tak tedy činily ve chvíli nejvyššího ohrožení? Podrobnějších informací se jim tedy patrně vůbec nedostávalo. Obecnost a neurčitost posledních oběžníků tak spíše ukazuje na chaos v rakouských zpravodajských službách a to nejen na Oddělení obranného zpravodajství Pražského policejního ředitelství. Informace obsažené v posledních oběžnících totiž Oddělení obranného zpravodajství získalo od samotné Evidenzbureau (*Evidenční kancelář*) ve Vídni. Pokud by zmíněné oběžníky opravdu odrážely objem veškerých informací, které rakousko-uherské zpravodajské služby v té době měly a mohly poskytnout, jednalo by se o chaos a rozklad v jejich řadách vskutku absolutní.

³¹⁷ Tamtéž.

³¹⁸ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 28, sign. 11.

³¹⁹ B. Michel, *Smrt*, s. 157-158.

VI. Příklady z rakousko-uherské kontrašpionáže za první světové války

Kontrašpionáž nebo také tzv. kontrarozvědná činnost je nedílnou součástí činnosti všech světových zpravodajských služeb. Její hlavní náplní je obrana proti nepřátelské či cizí špionáži. Tato obrana směřuje k tomu, aby bylo předcházeno cizí úspěšné špionáži a k tomu aby byli lapeni cizí špióni, následně potrestáni a zneškodněni.³²⁰ V Rakousko-Uhersku prováděla kontrašpionáž především zpravodajská služba rakousko-uherského generálního štábu Evidenzbureau (Evidenční kancelář) ve Vídni, často ve spolupráci se složkami rakousko-uherské státní policie. Jejím šéfem byl od jara 1914 do roku 1917 plukovník Oskar svobodný pán Hranilovic-Cvetassin³²¹, jeho nástupcem se roku 1917 stal plukovník Maxmilián Ronge.³²² Přímou v Čechách se kontrašpionáží zabývalo zpravodajské oddělení Presidia pražského policejního ředitelství.³²³

Toto Oddělení obranného zpravodajství (*Haupt-Stelle für den defensiven Kundschaftsdienst in Prag*) se vzhledem k napjaté válečné situaci od agendy Presidia pražského ředitelství oddělilo roku 1915, jeho činnost skončila rokem 1918 a rozpadem Rakousko-Uherska. Z písemného materiálu vyprodukovaného tímto oddělením vychází předkládaná kapitola. Nejedná se ale pouze o materiál vytvořený přímo na Oddělení obranného zpravodajství, ale i o materiál převzatý z jiných rakousko-uherských zpravodajských služeb, nejvíce přímo z Evidenční kanceláře. Jejím cílem je představit některé zajímavosti týkající se zpravodajství za první světové války, které se nacházejí ve fondu zmíněného oddělení. Tématem následujících řádků jsou především prostředky používané k sabotážím, typy podezřelých osob, na které se rakousko-uherské zpravodajské služby zaměřovaly a problematika falšování dokumentů zejména razítek.

³²⁰ J. Hajšman, *O Špionáži*, s. 24.

³²¹ Oskar von Hranilovic-Cvetassin se narodil roku 1867 a pocházel z významné chorvatské důstojnické rodiny. Od roku 1900 zaznamenala jeho kariéra strmý vzestup, který vyvrcholil jeho povýšením na plukovníka a jmenováním šéfem Evidenční kanceláře, v jejíž balkánské divizi působil již předtím. Roku 1917 byl jmenován generálmajorem a velel 145. pěší brigádě. Zemřel roku 1933 ve Vídni. E. Kubů - J. Šouša, *T. G. Masaryk*, s. 190.

³²² Maxmilián Ronge se narodil roku 1874 do tradiční rakouské důstojnické rodiny. Na počátku století sloužil v Haliči u oddílu polních myslivců, roku 1904 se oženil s dcerou podmaršálka Antona von Kosnadol, pocházejícího z Čech. Roku 1907 byl přijat do Evidenční kanceláře, kde získal roku 1912 hodnost majora a roku 1914 hodnost plukovníka. Po válce působil ve zpravodajských službách nově vzniklé rakouské republiky. Jako odpůrce nacismu byl po anšlusu Rakouska, krátce vězněn v koncentračním táboře Dachau. Po skončení druhé světové války se podílel na vytvoření nové rakouské zpravodajské služby. Zemřel dva roky před jejím oficiálním zřízením roku 1953. Tamtéž, s. 190 - 191.

³²³ Více informací ke vzniku policejního ředitelství podává František Roubík, *Počátky policejního ředitelství v Praze*, Praha 1926.

Posledním tématem jsou špioni diletanti, na jejichž příkladu si lze ukázat některé chyby, kterých se mohli špioni působící v Rakousko-Uhersku dopustit.

VI. 1. Sabotáže

Sabotáže jsou už počátku zpravodajských služeb jednou z jejich hlavních činností. Úkolem sabotáže bylo mimo jiné vnést zmatek do řad nepřátel, narušit jeho infrastrukturu nebo poškodit jeho výrobní závody. Jinak tomu nebylo ani za první světové války a rakousko-uherské zpravodajské služby s policejními orgány snahám o sabotáže čelily v celém jejím průběhu. V materiálech Oddělení obranného zpravodajství se objevují čtyři příklady sabotážních prostředků, které mohli nepřátelští agenti v Rakousko-Uhersku využívat.

Jedním z těchto prostředků byl tzv. pekelný stroj (*Höllmaschine*, viz příloha č. 7), o němž pojednává zpráva z dubna 1917. Jednalo se o výbušné zařízení přestrojené za neškodnou kapesní svítilnu. Zařízení fungovalo následovně. K výbuchu mohlo dojít, pouze pokud se obě ručičky na ciferníku umístěném uprostřed zařízení sešly na čísle 24, čímž došlo ke kontaktu mezi baterií (B) ve spodní části přístroje, jejíž součástí byla i výbušnina, a odpalovacím zařízením (G) v části horní. K propojení baterie a odpalovacího zařízení sloužily dva olověné drátky (L1 a L2) připojené ke spínačům (K1). Odpojením olověných drátků od spínačů pak šlo výbušné zařízení zcela deaktivovat. Samotná konstrukce zařízení byla velmi sofistikovaná. V nerozebraném stavu bylo výbušné zařízení skoro nerozeznatelné od běžné svítilny, přičemž jeho uvedení do stavu připravenosti vyžadovalo pouze jednu minutu. Navíc bylo možné odpalovací zařízení a k němu přidružené olověné drátky bezpečně uschovat uvnitř samotného přístroje a v bezpečné podobě lehce přepravovat. Z policejní zprávy je patrné, že zařízení mělo pouze jako kapesní svítilna vypadat a její funkci plnit vůbec nemohlo. Zpráva proto policisty a policejní agenty nabádala, aby pokud narazí na člověka, který by měl takovouto kapesní svítilnu ve svém vlastnictví, měli ho požádat, aby svítilnu rozsvítil. Pokud se svítilna nerozsvítila, mohlo se jednat o výše zmíněný „pekelný stroj“ a daná osoba měla být zadržena a předvedena na nejbližší policejní ústřednu k výslechu.³²⁴

Zařízení bylo používáno především k potřebám průmyslové sabotáže a žhárství, eventuálně se dalo ve větším počtu užít i k poničení kolejí nebo narušení statiky mostů.

³²⁴ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 31, sign. 19.

Jak dokládají další zprávy, jednalo se o zařízení často používané. Zpráva, taktéž z dubna 1917, vychází ze zprávy nejmenovaného důvěrníka ve Švýcarsku, který rakousko-uherské zpravodajské služby informoval o dvou řeckých důstojnících³²⁵, kteří bydleli v hotelu v Ženevě a pocházeli z armády řeckého revolucionáře Eleftheriose Venizela. V jejich vlastnictví našel zmíněný důvěrník několik kapesních svítilen, nápadně podobných těm, které se používaly jako výbušná zařízení.³²⁶ V dalším případě pak byla v kufrech dvou nepřátelských agentů, zadržených při přechodu hranic mezi Švýcarskem a Německem, nalezena desítka podobných svítilen.³²⁷

Dalším zařízením určeným pro žhářství byla speciální zápalná dutinka (viz příloha č. 8). Tato dutinka, nejčastěji obalená černou lepenkou, byla přibližně 10 - 11 cm dlouhá a v průměru 3 - 3 1/2 cm široká. Okolo obvodu dutinky byl obtočen úzký papírový proužek s nápisem 2 1/2, 3 1/2 nebo 3 1/4. Na vrchu dutinky bylo umístěno papírové víčko, po jehož sundání se objevila asi 1 cm dlouhá skleněná špička. Zbytek dutinky tvořila skleněná nádobka, do které byla tato špička zavedena. V nádobě se nacházela kapalina blíže neurčeného původu a složení. Dutinka měla být používána tak, že vrchní otvor kryjící skleněnou špičku měl být ulomen a sama dutinka pak měla být přiložena k hořlavému materiálu, například senu nebo slámě. Po uplynutí doby, která byla vyznačená v hodinách na výše zmíněném papírovém proužku, mělo dojít ke kompletnímu vykapání kapaliny obsažené ve skleněné nádobce napojené na špičku. Pokud se následně kapalina vykapaná z dutinky dostala do přímého kontaktu se vzduchem, měla nejdéle do 5 - 6 minut vzplanout až metr vysokým plamenem. Bylo by velmi zajímavé zjistit, o jakou kapalinu se přesně jednalo, bohužel uvedená zpráva o ní žádné podrobnosti neposkytuje.³²⁸

Rakousko-uherské tajné služby nezachytily v této souvislosti pouze samotné prostředky používané ke žhářství a sabotážím, ale i značení, které mohlo případné sabotéry navést na nejvýhodnější cíle. Zpráva z ledna 1917 se zmiňuje o nákresech křídou, které se objevily na rozličných transportních vagoncích. Nejednalo se o běžně používané značení, navíc se převážně vyskytovalo pouze na vagoncích, převážejících válečný materiál. Vyšetřovatelé, kteří se vyšetřování ujali, následně zjistili, že vlaky na kterých se značení nejčastěji vyskytovalo, pocházely ze strojírenského závodu ve městě

³²⁵ Plukovník od zákopníků Spiliardis a kapitán pěchoty Delagramatis.

³²⁶ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 31, sign. 19.

³²⁷ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 32, sign. 20.

³²⁸ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 32, sign. 21.

Beregszász.³²⁹ Podezření na autorství těchto nákresů padlo na 160 ruských válečných zajatců, kteří ve strojírenském závodě pracovali. Podloženosti podezření nasvědčovalo také to, že v jednom z vlaků, který v říjnu roku 1916 závod opustil, došlo k explozi, přičemž na jednom z posledních vagónů, který zůstal nepoškozen, se našly podobné nákresy křídou. Rakousko-uherské zpravodajské služby tak došly k závěru, že váleční zajatci ve zmíněné továrně spolupracovali s ruskými sabotéry a označovali vlaky, které vezly důležitý válečný materiál. Nešlo, ale o ojedinělou záležitost. Podobné značky nakreslené křídou se našly i na dalších vlacích poblíž města Mukačeva³³⁰ ve stejné oblasti. Podle všeho se tak jednalo o skupinu ruských sabotérů a záškodníků, kteří ve spolupráci s ruskými válečnými zajatci, ničili důležitý rakousko-uherský válečný materiál a sabotovali zásobování.³³¹

Poslední příklad z oblasti sabotáže a záškodnictví je na poměry první světové války méně obvyklý. Nejedná se o sabotáže pomocí výbušných nebo samozápalných zařízení, ale o sabotáže za použití biologické zbraně (viz příloha č. 8). Tento prostředek k oslabení protivníka měly používat francouzské zpravodajské služby a jejím cílem byl rakousko-uherský dobytek a koně určené pro armádu. Zpráva z ledna 1917 informuje o záměru francouzských zpravodajských služeb, které chtěly pomocí zápalných zařízení zničit zásoby krmiva pro dobytek a především jej nakazit infekční chorobou. Touto chorobou mělo být bakteriální onemocnění, známé jako vozohřivka (lat. *malleus*).³³²

Jedná se o vysoce nakažlivou nemoc napadající primárně sudokopytníky, ale je přenositelná i na člověka. Jejimi hlavními příznaky jsou vysoká horečka, krvácení z nosu, vykašlávání krvavého hlenu a vznik hnisavých vředů. Francouzští agenti měli nemoc rozšířit tak, že do fontánek a koryt na pití pro dobytek vhodili tabletky obsahující zárodky vozohřivky. Tyto tabletky měly bílou barvu a menší rozměry a svým vzhledem připomínaly běžně dostupný aspirin. Uchovávány byly ve skleněné tobolce po 10 kusech. Účinnost tablet měla být značná. Podle zprávy stačily 2-3 tablety a infekce mezi dobytkem vypukla v rozmezí tří dnů. Pokud bylo použito 5 a více tablet, bylo vypuknutí infekce otázkou maximálně dnů dvou. Zajímavá je také instrukce agentům, kteří s těmito tabletkami zacházeli, aby se přísně sřezili na ně sahat bez ochrany rukou. Pokud

³²⁹ Jedná se o město Berehovo nacházející se v dnešní Ukrajině v Zakarpatské oblasti a ležící u hranic s Maďarskem.

³³⁰ Město takéž v dnešní Ukrajině v Zakarpatské oblasti.

³³¹ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 32, sign. 23.

³³² Dnes je nemoc vcelku jednoduše léčitelná pomocí antibiotik.

by snad byla taková tabletka nebo její část v neopatrnosti požitá, měl následovat rychlý nástup příznaků, sepse a úmrtí postiženého jedince.³³³

VI. 2. Podezřelé osoby

Mezi podezřelé osoby mohl v době válečné, která se vyznačuje mimo jiné zvýšenou intenzitou podezřívavosti státních orgánů, patřit prakticky kdokoliv. Přesto existovaly určité skupiny osob, které svým původem, způsobem obživy či chováním a smýšlením přitahovaly pozornost rakousko-uherských zpravodajských služeb více než ostatní.

Mezi osobami, kterým se často dostávalo nadměrné pozornosti rakousko-uherských zpravodajských služeb, byli cizinci. Jejich pozornosti kupříkladu neunikl ani katolický duchovní a vychovatel u hraběte Johanna Ledeboura abbé Rudolf Gondry, ačkoliv jeho jediným prohřeškem bylo to, že pocházel z Belgie.³³⁴ Kromě cizinců z nepřátelských zemí, byla největší pozornost věnována osobám ze zemí neutrálních a spojeneckých. Důvod, proč byli cizinci z neutrálních nebo dokonce ze spojeneckých zemí sledováni, byl celkem prostý. Vyskytovalo se totiž mezi nimi značné množství špiónů a konfidentů. Z občanů neutrálních zemí sledovaly rakousko-uherské zpravodajské služby nejvíce občany Spojených států amerických a občany Švýcarska. Zvláštní pozornost věnovaly občanům těchto zemí, kteří se v dané zemi nenarodili, ale do dané země emigrovali z Rakousko-Uherska. Podobná pozornost byla věnována i dětem těchto emigrantů. Rakousko-uherské zpravodajské služby je často právem podezřívaly ze spolupráce s nepřátelskými zpravodajskými službami a odbojovým hnutím okolo T. G. Masaryka.³³⁵ Ani občané spojeneckých zemí se nevyhnuli zájmu zpravodajských služeb. Hlavním problémem bylo v tomto směru falšování identit. Zpravodajské služby v souvislosti s touto problematikou podezřívaly především občany Německa a Bulharska.

Zpráva z října 1915 například upozorňuje policisty na policejních služebnách v Čechách a na Moravě, aby bedlivě sledovali zejména německé židy cestující přes území Čech a Moravy, neboť prý často pracovali jako nepřátelští špióni a pod falešnými jmény se vydávali za německé důstojníky a obchodníky. Ve zprávě se také objevuje několik klasický antisemitských stereotypů. To že židé vykonávali činnost ve prospěch

³³³ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 32, sign. 25.

³³⁴ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 27, sign. 7.

³³⁵ I tak je ale stále spojovaly s nepřátelskými zpravodajskými službami. NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 31, sign. 18.

nepřítele, připisovala zpráva jejich „*přirozené zrádnosti a hamižnosti*“.³³⁶ Na občany Bulharska se pak zpravodajské služby zaměřovaly především proto, že mezi nimi bylo velké množství ruských špiónů. A to nejen mezi pravými Bulhary, ale především mezi Bulhary falešnými. V tomto případě nelze nevzpomenout na M. Plesinger-Božinova, který také využil bulharskou identitu, aby mohl vycestovat za hranice Rakousko-Uherska.³³⁷ Falešní Bulhaři využívali svou novou identitu nejen k cestování, ale i k pobytu v monarchii a provádění špiónážní činnosti. Podle rakousko-uherských zpravodajských služeb se za Bulhary většinou vydávali ruští špióni, kteří vzhledem k podobnosti obou národů, šli jen velmi těžko odhalit.³³⁸ Zpráva z Oddělení obranného zpravodajství se pak také zmiňovala o tom, že sice v Praze bylo několik desítek osob s bulharským občanstvím, u části z nich však byly pochybnosti, zda opravdu Bulhary jsou.³³⁹

Dalšími osobami, které rakousko-uherské zpravodajské služby podezřívaly ze špiónážní činnosti, byli rakousko-uherská občané, kteří pobývali za pracovním účelem těsně před válkou nebo těsně po začátku války v cizině. Mezi ně byli zařazeni i obchodníci a obchodní zástupci rakousko-uherských firem v cizině, na ně ale měly dohlížet místní rakousko-uherské konzuláty.³⁴⁰ Do podezření zpravodajských služeb se tak například dostala Milada Kolmanová, která v roce 1914 sloužila devět měsíců v Rusku jako služebná a vychovatelka³⁴¹ nebo skupina elektromontérů z Čech, kteří v Itálii pracovali na telegrafním vedení a říjnu 1914 se vrátili zpátky do Rakousko-Uherska.³⁴² Speciální postavení měli v tomto směru různí umělci a lidé svobodných povolání. Rakousko-uherské zpravodajské služby je, vzhledem k jejich neustálému přesouvání a s tím související těžké sledovatelnosti, považovaly za značné bezpečnostní riziko. Oběžník z poloviny roku 1915 také uvádí, že je vůči těmto lidem potřeba dbát zvýšené ostražitosti, neboť se „*mezi těmito pochybnými živly nachází mnoho špiclů a konfidentů*“.³⁴³

³³⁶ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 31, sign. 19.

³³⁷ M. Plesinger-Božinov, *Vzpomínky*, s. 32-44.

³³⁸ Dokonce i tajná korespondence měla podle zprávy z počátku roku 1916 putovat nejprve do Bulharska a teprve poté přes spojky a kurýry dále do Ruska. NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 31, sign. 18.

³³⁹ Tamtéž.

³⁴⁰ Srov. M. Kučera (ed.), *Zprávy*, s. 32-38.

³⁴¹ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 25, sign. 1.

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 26, sign. 3.

Z tohoto důvodu pozornosti zpravodajských služeb neuniklo trio známé pod uměleckým jménem „*Tři vázky*“, pod nímž se skrývaly německé umělkyně Amanda Müller a sestry Erna a Jenny Lenssen. Tyto umělkyně měly v říjnu 1916 spolu se svou hereckou společností Alhambra přicestovat do Budapešti a účinkovat v místním podniku Orpheum. Agenti, které na ně zpravodajské služby nasadily (v tomto případě to byla Evidenční kancelář), našli u nich na pokojích šifrované dopisy s několika švýcarskými adresami. V návaznosti na toto zjištění byly zmíněné umělkyně zadrženy a podrobeny vyšetřování, přičemž obvinění mělo znít velezrada a špionáž ve prospěch nepřítel.³⁴⁴ V dalším případě padlo podezření na francouzskou kartárku, která na přelomu roku 1915 působila v Praze. Pražské policejní ředitelství na ni postupně nasadilo dvě agentky a jednoho agenta, kteří k ní v různých intervalech docházeli na „konzultace“ s cílem zjistit, zda nemá uvedená kartárka protirakouské a protiválečné názory a zda nemá nějaké kontakty v cizině. Dokonce se jim jednou povedlo důkladně prohledat její pracovnu. Obě snahy však skončily bez kýženého výsledku.³⁴⁵

Podezřelými se také často stávali různí malíři, fotografové, mapovači nebo dokonce i zeměměřiči. Tentokrát ale nešlo primárně o iniciativu zpravodajských služeb, ale o vyšetřování na základě udání přímo od obyvatel. Takto třeba pátrala pražská policie po fotografovi, který měl fotit vojenské transporty poblíž nádraží císaře Františka Josefa. Později se ukázalo, že k tomu byl najat od vojenského velitelství.³⁴⁶ V dalším případě udání figuroval zeměměřič, který vyměřoval silnici na Vinohradech. Byl udán posluhovačkou Alžbětou Tomanovou, která vypověděla, že se okolo domu, kde pracovala, několik dní za sebou pohyboval „*divnej člověk s podivnou věcí*“.³⁴⁷ Další žena udala neznámého muže, který se jí poblíž smíchovského nádraží zeptal, kam odtud míří odjíždějící vojáci.

Udání byla většinou neopodstatněná a pramenila spíše z neznalosti a strachu udávajících. Jedno udání však mělo i kladný výsledek. Kuchařka Marie Kovářová, pracující poblíž pohořeleckých kasáren, udala malíře, u kterého byly po zadržení nalezeny zápisky obsahující počty odcházejících vojáků a intervaly střídání stráží. Kuchařka M. Kovářová ho ale neudala ihned. Zmíněný malíř-špion totiž své pracovní nástroje rozkládal přímo před dveřmi domu, kde pracovala a překážel jí tak v cestě i v práci. Po napomenutí odmítal odejít a tak když se i po několika dnech nehnul z místa,

³⁴⁴ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 26, sign. 5.

³⁴⁵ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 26, sign. 4.

³⁴⁶ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 28, sign. 10.

³⁴⁷ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 28, sign. 11.

došla kuchařce trpělivost a zavolala na něj policii.³⁴⁸ Zajímavé na těchto případech také je, že podstatnou část udavačů tvořily nevzdělané ženy z nižších společenských vrstev. Možná se u nich více projevoval vliv proti-špionské propagandy a z ní vzniklý strach a obavy. To pak mohlo v kombinaci s nižšími znalostmi a užším všeobecným přehledem vést k udávání osob, které v reálu neměli se špionským prostředím nic společného a u nichž došlo pouze k nepochopení jejich aktuální činnosti. O odhalených a známých špionech popř. nedůvěryhodných osobách si rakousko-uherské zpravodajské služby vedly podrobné záznamy. Ve fondu Oddělení obranného zpravodajství se vyskytuje několik adresářů, většinou tematicky rozřazených podle typu podezřelých (např. špioni, politicky kompromitovaní, konfidenti aj.) osob nebo podle jejich národnosti.³⁴⁹

VI. 3. Falšování

Falšování úředních dokumentů a dokladů, především pak pasů, bylo stálíci na poli špionážních praktik za první světové války. Falešné pasy sloužily k mnoha účelům, přičemž hlavním účelem bylo skrýt pravou identitu jeho majitele a zajistit mu pohodlný a nepřerušovaný pohyb po vybraném prostoru. K tomuto účelu je používala i většina tajných posílů československého odboje. Použití falešných pasů se ale neomezovalo jen na sféru cestování, ale často byly používány i pro účely pašování. K pašování byly používány kupříkladu falešné turecké pasy. Rakousko-uherské zpravodajské služby v této souvislosti odhalily pašeráckou síť se sídlem v haagské čtvrti Scheveningen.³⁵⁰ Podle sdělení Evidenční kanceláře se zde mělo nacházet více než 2 000 cenností a uměleckých děl pocházejících z území monarchie, z nichž většina měla pocházet z majetku polských židů. Vývoz těchto cenností a uměleckých děl z Rakousko-Uherska měli zaopatřovat dva ruští špioni polského původu Rabikowicz a Mazurkiewicz. Rabikowicz měl být kontaktní osobou v Haagu, kde vystupoval pod francouzským pseudonymem Monsieur de Leur, zatímco Mazurkiewicz působil jako spojka přímo v Rakousko-Uhersku. Vývoz zboží z Rakousko-Uherska měl být prováděn z části pomocí legálních tureckých pasů a z části pomocí pasů falšovaných.³⁵¹ Součástí

³⁴⁸ Tamtéž.

³⁴⁹ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 28, sign. 10. NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 29, sign. 14

³⁵⁰ Jedná se o známou čtvrt' v Haagu, která se proslavila díky obrazům Vincenta van Gogha.

³⁵¹ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 30, sign. 16.

falešných pasů a cestovních dokumentů byly samozřejmě i falešná razítka rakousko-uherských úřadů.

Mimo falešných cestovních dokumentů a pasů řešily zpravodajské služby, také otázku falšování vojenských razítek. Akutním se tento problém stal v průběhu roku 1917 v souvislosti s Polskou legií³⁵². Rakousko-uherské policejní orgány totiž v průběhu srpna a října 1917 zaznamenaly zvýšení počtu dezercí v Polské legii. Část zadržených dezertérů byla podle zprávy z října 1917 oblečena do důstojnických uniforem a měli doklady opatřeny falešnými razítky velitelství polské legie. Za mnohem větší problém však rakousko-uherské policejní orgány považovaly fakt, že se mezi zadrženými vojáky s doklady opatřenými falešným razítky polské legie, vyskytli tací, kteří podle záznamů nikdy v Polské legii nesloužili. Podle policejních vyšetřovatelů se mělo pravděpodobně jednat o ruské špiony a s tím byla tato záležitost dále podstoupena zpravodajským službám, v tomto případě Evidenční kanceláři.³⁵³ Falešná razítka měli už v roce 1915 špioni vydávající se za německé poddůstojníky a dokonce měli i přesné kopie německých uniforem. Osudnou se jim nakonec stala malá nepřesnost zfalšovaných razítek, kterých si všiml úředník na rakousko-uherských hranicích.³⁵⁴

K falšování úředních razítek, ale nedocházelo pouze z důvodu jejich využití k účelům špionáže. Jedná se o případ účetního Národní politiky Jana Iglauera a majitele rozmnožovacího ústavu Vitrografie. Ten měl v červenci 1917 podat v Národní politice inzerát, který nabízel domácí práci pro rytce. Na inzerát mu nakonec odpověděl rytec Jan Záruba z Karlína, po němž J. Iglauer požadoval zhotovení kopie úředního razítka opsaného na kousku utrženého papírku. Rytec ale z důvodu nutnosti mít pro zhotovení kopie úředního razítka povolení úřadů, nabídku odmítl a J. Iglauera udal na policii. J. Iglauer byl posléze předvolán k výslechu, na němž se snažil vysvětlit, že zmíněnou kopii chtěl pro svého vzdáleného příbuzného Jindřicha Friedla. Důvod zhotovení kopie byl vcelku prostý. J. Friedl byl postižen tuberkulózou a s ní se léčil v záložní nemocnici pro plicní choroby v Brandýse nad Labem. J. Iglauer se při návštěvě, kterou u něj absolvoval, dozvěděl, že J. Friedl má dovoleny vycházky pouze v obvodu Brandýsa nad Labem, ale chtěl by se podívat občas i do Prahy. K tomu ale potřeboval zmíněné razítko. Motiv J. Friedla byl také víceméně úsměvný, cestovat do Prahy chtěl hlavně proto, aby mohl navštívit své rodiče a dobře se u nich najíst. V nemocnici mu totiž

³⁵² Vytvořena byla v polovině srpna 1914 a jejím velením byl pověřen budoucí premiér Polska Józef Piłsudski.

³⁵³ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 31, sign. 18.

³⁵⁴ Tamtéž.

nedávali dostatečné přiděly jídla. Policejní orgány sice pojalý podezření, že se jedná o podvodné jednání a špionáž a vyslechly všechny zúčastněné. Vyšetřování ale nakonec skončilo závěrem, že za snahou J. Iglauera opravdu žádné vedlejší úmysly nebyly. J. Iglauer byl pouze příliš naivní, když si myslel, že mu něco takového jako bylo zhotovení kopie úředního razítka, může jednoduše projít. Podle policejní zprávy byl odsouzen pouze k peněžité pokutě.³⁵⁵

VI. 4. Špionští diletanty - příklady špionské neschopnosti

I v oboru špionáže bylo možno nalézt osoby, které svým jednáním ideál schopného špiona příliš nenaplňovali. Ačkoliv jejich chyby a chování většinou znamenaly rychlý konec jejich špionské kariéry, mohou být jejich prohřešky proti špionským praktikám zajímavými příklady právě z tohoto prostředí. Lze si na nich navíc ukázat, čeho se měl špion v době první světové války vyvarovat. Nejprve je nutno zdůraznit, že se ve všech případech nejednalo o přímé zaměstnance zpravodajských služeb, ale o špiony tzv. za úplatu, tedy o amatéry jakými byli i členové československého odboje.³⁵⁶

Příkladem špiona-prospěcháře, který svou špionskou kariéru využíval hlavně k vlastnímu obohacení a prospěchu, může být případ Sandora Goldsteina, který také vystupoval pod jménem Alexander Goldstein. S. Goldstein se narodil roku 1884 v Marmarošské župě v Uhrách a měl velmi pestrou minulost. V srpnu 1904 byl zadržen za krádež hodinek v lázeňském městě Reichenhall v Bavorsku. Zde byl v roce 1909 zadržen znovu za další krádež, tentokrát ve vesnici Schmelz. V srpnu téhož roku byl vyšetřován v Moravské Ostravě, kde se s jistým Jakubem Paškem a jeho milenkou Julií Habermannovou vydávali za hluchoněmé malířské učně a dožadovali se od kolemjdoucích almužny. V Moravské Ostravě se také podílel na krádeži loterijních kuponů. Mezi lety 1912-1914 zřejmě udržoval milostný vztah s dcerou údajného milionáře Grüna z Krakova, a u kterého doufal, že brzy zemře. Mimo to cestoval po celé monarchii a měl navštívit Záhřeb, Terst, Štýrský Hradec a Innsbruck. Z výše vypsanych životní osudů S. Goldsteina vyplývá, že se jednalo o zkušeného zloděje a podvodníka. Jeho nepřilíš vysoké morální kvality, ale nezabránilo tomu, aby se stal

³⁵⁵ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 32, sign. 22.

³⁵⁶ Ačkoliv ti za to ve valné většině finanční hotovost neinkasovali. Srov. J. Hajšman, *Česká Mafie*, s. 117 - 118.

špionem. Možná právě jeho pestrá minulost mohla být aspektem, které zpravodajské služby vyhledávaly.³⁵⁷

Někdy na počátku roku 1915 se měl ve Vítkovicích na Moravě setkat s jistým Zikmundem Goldfandem. Z. Goldfandem měl mít podle všeho manželku v Paříži, ačkoliv na venek vystupoval jako svobodný. Od něj se S. Goldstein nechal pravděpodobně někdy mezi březnem a dubnem 1915 naverbovat, aby pro něj prováděl špionážní činnost. Mimo to od něj také obdržel částku 15 000 korun, za které měl nakoupit perské koberce. S. Goldstein sice koberce od dvou vídeňských firem nakoupil, nepoužil ale na ně peníze, které obdržel od Z. Goldfanda a místo toho si na ně vzal u několika bankovních domů hypoteční úvěr. Z Vídně zamířil do Plzně, kde si pronajal byt s výhledem na Škodovy závody. V Plzni měl pravděpodobně v utajení za obchodníka s perskými koberci proniknout do vyšších společenských vrstev a shromažďovat informace o posunech vojsk a Škodových závodech. Do vyšší společnosti se opravdu dostal, navštěvoval restauraci hotelu Waldek, kavárnu Pilsen Hof i místní německé divadlo.

Často byl také viděn v důstojnické společnosti a celkově vedl velmi bujarý a rozmařilý život. Právě to přivedlo rakouské policejní orgány na jeho stopu. Nejen že si na obyčejného obchodníka s koberci počínal až příliš zhýrale, hlavně ale vůbec neprodával perské koberce, s kterými měl obchodovat. Za necelé tři měsíce, které v Plzni strávil, neprodal jediný koberec. Při domovní prohlídce jeho bytu, která následovala, bylo nalezeno množství šifrovaných dopisů připravených k odeslání na několik německých a francouzských adres a šifrovací kolečko. Po jejich rozluštění bylo zjištěno, že většina informací v nich obsažených je bezcenná a zcela smyšlená. Je nasnadě vyčíst množství chyb, které S. Goldstein při své krátké kariéře udělal, možná ale prvotní chyba nevznikla u něj. Vždyť on sám ani nebyl špionem, ale obyčejným zlodějem a podvodníkem. Chybu udělal především Z. Goldfand, když správně neodhadl charakter osoby, kterou na vykonávání špionské činnosti najímal. Nezdár celého podniku tak ležel spíše na jeho bedrech než na bedrech S. Goldsteina, který jen pokračoval v tom, co mu bylo přirozené.³⁵⁸

Podobné chyby se možná dopustil i ten kdo pro ruské zpravodajské služby najímal rakousko-uherského nadporučíka Karla Gruszeckého. Nadporučík Karel Gruszecký, ačkoliv se na první pohled mohl zdát jako vhodnější kandidát nežli výše

³⁵⁷ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 25, sign. 1.

³⁵⁸ Tamtéž.

zmíněný S. Goldstein, byl stejně jako on značně nevěrohodnou osobou. Mezi jeho hlavní záliby patřilo holdování alkoholu, hazardním hrám a dámské společnosti, za kterou neváhal utratit značné sumy. Pravděpodobně z nedostatku peněz se 28. října 1915 rozhodl k zoufalému činu. Vypravil se do obchodu se psacími potřebami pražského obchodníka Karla Strakatého. Zde se představil pod jménem Karel Hněvkovský a vybral si psací pomůcky v celkové hodnotě 118 korun.³⁵⁹ Odmítal je ale zaplatit, a když se ho obchodník K. Strakatý pokusil při odchodu z obchodu zadržet, fyzicky ho napadl a následně uprchl. K. Strakatý samozřejmě vše okamžitě ohlásil na policii a ta nadporučíka K. Gruszeckého během několika dnů dopadla. Při domovní prohlídce u něj bylo nalezeno několik rozepsaných šifrovaných dopisů a šifrovací pravítko. Také u něj bylo nalezeno značné množství dluhopisů, pocházejících od pražských židů. Způsob života, který nadporučík K. Gruszecký vedl, ho přivedl do takové finanční tísně, že neměl ani dostatek peněz, aby si pořídil psací pomůcky, nutné k vykonávání jeho špiónských aktivit.³⁶⁰

Oba uvedené příklady ukazují, jak důležité bylo důkladné prověření osob najímaných jako informátorů pro zpravodajské služby. Charakterové vady obou zmíněných byly natolik závažné, že by jim velmi pravděpodobně bránily v dlouhodobém vykonání špiónské činnosti. Navázání spolupráce s nimi bylo jasnými pochybením lidí, kteří je najímali. Možná si ale byli jejich negativních vlastností a nestability vědomi a šlo pro ně pouze o krátkodobou investici bez ambicí na delší spolupráci. To se již ale s jistotou dozvědět nelze.

³⁵⁹ Což bylo jméno jeho přítele z kadetky.

³⁶⁰ NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 26, sign. 4.

VII. Závěr

Cílem předkládané diplomové práce bylo představit některé méně známé aspekty československého odboje a rakousko-uherské kontrašpionáže, se zaměřením na její praktické fungování. Československý odboj se již od počátku svého působení musel potýkat se sledováním ze strany rakousko-uherských zpravodajských služeb. Vzhledem k utajené podstatě své činnosti se českoslovenští odbojáři museli začít věnovat zpravodajské činnosti, která byla pro drtivou většinu z nich naprosto novou zkušeností. Navíc každá chyba, které se mohli dopustit, značně zvyšovala možnost jejich odhalení, které mohlo způsobit zkomplikování jejich činnosti či mohlo znamenat úplný krach celého podniku. Při Knoflíkové aféře byl takový krach skoro na spadnutí.

Samotné zabezpečení textu tajných zpráv ukazuje, jakou úroveň zkušeností s touto problematikou českoslovenští odbojáři měli. V naprosté většině případů bylo využíváno pouze jednoduchých a mezi obyvatelstvem běžně dostupných monoalfabetických substitučních šifer, které šlo i bez přiřazeného šifrovacího klíče lehce rozluštit pomocí frekvenční analýzy. Podobná situace panovala i u tajných inkoustů, zde prameny dokládají většinou pouze základní typy tajných inkoustů (citronová šťáva). Jen inkoust užívaný v tajné korespondenci mezi J. Fričem a Z. Rohlem vykazoval jisté atributy používání pokročilejších chemických látek a roztoků, určených k ukrytí inkriminovaného textu.

Oproti tomu byly československými odbojáři vyvinuty účinnější metody a prostředky v oblasti samotného ukrytí tajné zprávy jako takové. Zde byly používány značně důmyslné a inovativní přístupy, kupříkladu lze jmenovat speciálně upravené kufry pro přepravu tajných zpráv, které rakousko-uherské zpravodajské služby nedokázaly odhalit. Jako speciální přepravní schránky ale bylo možno upravit skoro cokoli od vycházkových holí po cigaretové špičky. V tomto kontextu je také zajímavé využívání obchodní korespondence jako krytí pro tajné zprávy a jako prostředku k ulehčení cestování. Samotná přeprava tajných zpráv pak byla značně nebezpečným podnikem. Na příkladech cest Z. Rohla a M. Plesinger-Božinova bylo ukázáno, jaký byl rozdíl mezi cestováním na počátku první světové války a v jejím průběhu. Oba aktéři sebou vezli kompromitující materiály, v případě Z. Rohla však byl jeho největším nepřítelem pouze jeho vlastní strach, zatímco M. Plesinger-Božinov musel absolvovat

kompletní změnu identity a stát se bulharským „občanem“, aby měl vůbec šanci hranice překročit.

Členové odboje při svém působení doma i v zahraničí čelili dohledu rakousko-uherských zpravodajských služeb a policejních orgánů. Především pro členy domácího odboje představoval velké nebezpečí odvod do rakousko-uherské armády, který odvedenému zcela znemožnil jeho činnost v rámci odboje a odboji pak přinesl značné finanční zatížení. Pro členy zahraničního odboje se forma nebezpečí ze strany úřadů odvíjela z jejich oficiálního či neoficiálního postavení vůči Rakousko-Uhersku jako takovému. Členové odboje s oficiálním postavením se museli potýkat především s rakousko-uherskými zastupujícími úřady, jako byly například konzuláty. Oproti tomu se členové odboje, kteří vůči rakousko-uherským úřadům byli v neoficiálním postavení, museli potýkat s úřady hostitelské země. Situace byla v tomto směru komplikovaná především ve Švýcarsku.

Ve Švýcarsku čelili členové odboje zvýšené pozornosti také ze strany rakousko-uherských špiónů a konfidentů, kteří se od nich se střídavými úspěchy snažili získat důvěrné informace. Situace v domácím odboji byla mnohem závažnější a jeho členové se sledováním a různými druhy provokací setkávali každodenně, a to po celou dobu trvání první světové války. Jedinou útěchu v jinak dosti ponuré atmosféře, jim byly různé kavárny, kde se setkávali, aby diskutovali o aktuálních tématech a plánovali postup do budoucna. V průběhu války se takovými centry staly také konspirační byty významných členů odboje, především to byl byt P. Šámala.

V poslední části předposlední kapitoly je také rozebírán pohled oběžníků Oddělení obranného zpravodajství Pražského policejního ředitelství na zahraniční odboj. Z výzkumu dochovaných oběžníků, lze usuzovat, že zahraniční akce T. G. Masaryka stála spíše na okraji zájmu rakousko-uherských zpravodajských služeb, které sledovali pouze její dílčí aspekty a nijak ji nerefletovaly jako svébytný podnik, ale jako podnik sponzorovaný a vytvořený francouzskými a britskými zpravodajskými službami. Poslední kapitola pak ukazuje, jak diverzifikovaná byla kontrašpionážní činnost rakousko-uherských zpravodajských služeb a jakým výzvám musely čelit, ať už to bylo falšování dokumentů a razítek či různorodé formy sabotáže.

Ačkoliv členové československého odboje vstupovali do zpravodajské praxe bez potřebného vybavení a znalostí, dokázali během svého několikaletého působení zůstat v relativním utajení. Jistě k tomu přispělo i to, že dlouhou nebyly pro rakousko-uherské zpravodajské služby nijak zásadně zajímavými. Ale jejich schopnost se učit, přizpůsobit

a i s malými prostředky úspěšně vykonávat zpravodajskou činnost je vskutku obdivuhodná. Českoslovenští odbojáři nebyli špiony, ale byli to pouze lidé, kteří se na své cestě za vysněným národním státem museli se špionskými praktikami potýkat. Byla to cesta trnitá, plná nebezpečí a nejistoty, avšak na jejím konci se ukázalo, že i amatéři bez předchozích zkušeností dokážou s trochu umu a štěstí alespoň částečně konkurovat i profesionálním zpravodajským službám. A je to právě jejich um, kdy z ničeho dokázali vytvořit fungující zpravodajskou síť, který je nutno náležitě ocenit.

VIII. Prameny a literatura

VIII. 1. Archivní prameny

- NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 25, sign. 1.
- NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 26, sign. 2-6.
- NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 27, sign. 7.
- NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 28, sign. 8-11.
- NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 29, sign. 12-15.
- NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 30, sign. 16.
- NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 31, sign. 17-19.
- NA Praha, *Policejní ředitelství Praha I. - obranné zpravodajství*, kart. 32, sign. 20-25.

VIII. 2. Prameny vydané

- BENEŠ, Edvard, *Světová válka a naše revoluce*, Praha 1927.
- FÁČEK, Ladislav, *Mezi Prahou a Švýcarsy. I.*, in: *Naše Revoluce*, roč. 5, sv. 44, Praha 1927-1928.
- HÁJKOVÁ, Dagmar - ŠEDIVÝ, Ivan (edd.), *Korespondence T. G. Masaryk - Edvard Beneš 1914-1918*, Praha 2004.
- HAJŠMAN, Jan, *Česká Mafie. Vzpomínky na odboj doma*, Praha 1934.
- HAJŠMAN, Jan, *Mafie v rozmachu. Jak jsme bourali Rakousko*, Praha 1933.
- HENYŠ, Václav, *Z podzemí naší revoluce. VIII.: Mé řemeslo ve službě podzemního spojení mezi Švýcarskem a Prahou*, in: *Naše Revoluce*, roč. 7, sv. 3, Praha 1931.
- KUČERA, Martin (ed.), *Zprávy tajným inkoustem. Kapitola z dějin českého zpravodajství za první světové války (1914-1918)*, Praha 2003.
- LAVIČKA, Josef, *Mezi Prahou a Švýcarsy. II.*, in: *Naše Revoluce*, roč. 5, sv. 44, Praha 1927-1928.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*, Praha 1925.
- MISTR SUN, *O umění válečném*, Praha 2005.
- PLESINGER-BOŽINOV, Miroslav, *Vzpomínky na první odboj*, Praha 1991.
- RYCHLÍK, Jan (ed.), *Korespondence T. G. Masaryk - slovenští veřejní činitelé (do r. 1918)*, Praha 2007.

VIII. 3. Literatura

- AGNEW, Hugh LeCaine, *Češi a Země Koruny české*, Praha 2008.
- ANDREW, Christopher, *The Defence of the Realm: The Authorised History of MI5*, London 2009.
- BANKS, Arthur, *Military Atlas of the First World War*, Barnsley 2001.
- COOPER, John, *The Queen's Agent: Francis Walsingham at the Court of Elizabeth I.*, London 2011.
- ČAPKA, František, *Dějiny českých zemí 1800 - 1918*, Brno 2011.
- ČORNEJOVÁ, Ivana - RAK, Jiří - VLNAS, Vít, *Ve stínu tvých křídel: Habsburkové v českých dějinách*, Praha 2012.
- DEJMEK, Jindřich, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata I.*, Praha 2006.
- GALANDAUER, Jan - HONZÍK, Miroslav, *Osud trůnu habsburského*, Praha 1982.
- HÁJKOVÁ, Dagmar, *Emanuel Voska. Špionážní legenda první světové války*, Praha 2014.
- HAJŠMAN, Jan, *O špionáži. Špioni, špionky, lidé podzemní*, Praha 1928.
- HARTMANN, Petr Claus a kol., *Francouzští králové a císaři novověku: od Ludvíka XII. k Napoleonovi III. (1498 – 1870)*, Praha 2005.
- HERWIG, Holger H., *The First World War, Germany and Austria-Hungary 1914-1918*, Oxford 1996.
- HEŘTOVÁ, Yvette, *Zákopová válka*, Praha 1988.
- HLAVAČKA, Milan - PEČENKA, Marek, *Trojspolek. Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, Praha 1999.
- JINDRA, Zdeněk, *První světová válka*, Praha 1983.
- KEEGAN, John, *První světová válka*, Praha 2003.
- KONTLER, Lázsló, *Dějiny Maďarska*, Praha 2001.
- KOVTUN, Jiří, *Masarykův triumf*, Praha 1991.
- KREJČÍ, Oskar, *Mezinárodní politika*, Praha 1997.
- KUBŮ, Eduard - ŠOUŠA, Jiří, *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci. Československá zahraniční akce ženevského období v zápase s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami a propagandou (1915-1916)*, Praha 2015.
- KUNZ, Jaroslav, *Náš odboj v zrcadle rakouské justice*, Praha 1930.
- KVAČEK, Robert, *První světová válka a česká otázka*, Praha 2013.

- LEIDINGER, Hannes, *The Case of Alfred Redl and the Situation of Austro-Hungarian Military Intelligence on the Eve of World War I*, in: BISCHOF Gunter - KARLHOFER Ferdinand - WILLIAMSON, Samuel R. (edd.), *Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I*, New Orleans-Innsbruck 2014.
- MALÝ, Karel - SIVÁK, Florian, *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*, Praha 1993.
- MICHEL, Bernard, *Smrt dvouhlavého orla*, Praha 1994.
- MICHLOVÁ, Marie, *Byli jsme a budem aneb česká každodennost 1914 - 1918*, Praha 2013.
- PAULOVÁ, Milada, *Dějiny Maffie I. Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914-1918*, Praha 1937.
- PAULOVÁ, Milada, *Dějiny Maffie II. Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914-1918*, Praha 1939.
- PERNES, Jiří, *František Josef I.*, Praha 2011.
- PIEKALKIEWICZ, Janusz, *Historie světové špionáže*, Praha 2004.
- PICHLÍK, Karel, *Bez legend. Zápas o československý program*, Praha 1991.
- RUSSEL, Frank, *Information Gathering in Classical Greece*, Ann Arbor 1999.
- SINGH, Simon, *Knihy kódů a šifer*, Praha 2009.
- SCHULZE, Max-Stephan, *Austria-Hungary's economy in World War I*, in: BROADBERRY, Stephen - HARRISON, Mark (edd.), *The Economics of World War I*, Cambridge 2005.
- SKŘIVAN, Aleš, *Evropská politika 1648-1918*, Praha 1999.
- SOROKA, Marina, *Britian, Russia, and the Road to the First World War: The Fateful Embassy of Count Aleksandr Benckendorff (1903-1916)*, Farnham 2011.
- ŠEDIVÝ, Ivan, *Češi, české země a velká války*, Praha 2001.
- ŠNAJDER, Bohuslav, *Tisíc tváří odvahy*, Praha 1990.
- ŠTAIF, Jiří, *Revoluční léta 1948 - 1949 a české země*, Praha 1990.
- STIEBER, Wilhelm, *Spion des Kanzlers. Die Enthüllungen von Bismarcks Geheimdienstchef*, Berlin 1986.
- URBAN, Otto, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982.
- URBAN, Otto, *František Josef I.*, Praha 1999.
- BERGHAHN, Volker, *Der erste Weltkrieg*, München 2006.
- VONDRUŠKA, Pavel, *Kryptologie, šifrování a tajná písma*, Praha 2006.

WERSTADT, Jaroslav, *Politické plány české Maffie v prvním roce války*, in: *Naše revoluce*, roč. 6, Praha 1929-1930.

ZBOROV: *Památník k třicátému výročí bitvy u Zborova 2. července 1917*, Praha 1947.

IX. Seznam příloh

Příloha 1. Podezřelý inzerát otisknutý v Národních listech 30. září 1916

Příloha 2. Šifrovaný dopis napsaný Edvardem Benešem

Příloha 3. První část šifrovaného dopisu zadrženého Oddělením obranného zpravodajství

Příloha 4. Druhá část šifrovaného dopisu zadrženého Oddělením obranného zpravodajství

Příloha 5. Přetisk falšovaných razítek velitelství polské legie

Příloha 6. Zobrazení nákresů křídou na vagonech vezoucích vojenský materiál

Příloha 7. Nákres výbušného zařízení tzv. pekelného stoje v přestrojení za kapesní svítilnu

Příloha 8. Nákres zápalné dutinky (vlevo) a nákres tobolky pro uchovávání tablet s vozhřívkou (vpravo)

Příloha 9. Fotografie tří zadržených německých konfidentů (zleva doprava) Bernhard Eisenberg, Phöbus Foerster, Nathau Goldstein

Příloha 10. Fotografie a osobní údaje z výslechu Sandora (Alexandra) Goldsteina

Příloha 11. Fotografie Jana Hajšmana z roku 1933

Příloha 12. Fotografie Miroslava Plesinger-Božinova z poloviny 30. let

Příloha 13. Fotografie T. G. Masaryka z doby jeho londýnského pobytu roku 1917

Příloha 14. Fotografie Edvarda Beneše před útekem do Švýcarska roku 1915

Příloha 1. Podezřelý inzerát otisknutý v Národních listech 30. září 1916

Čtyři int. ml. dívky
rády by si dopis. s int. pány.
Znač. „Vlnami žití“, „Ryzí
charakter“, „Pastime“ a
„Friendship“ do adm. N. L.
10475-I

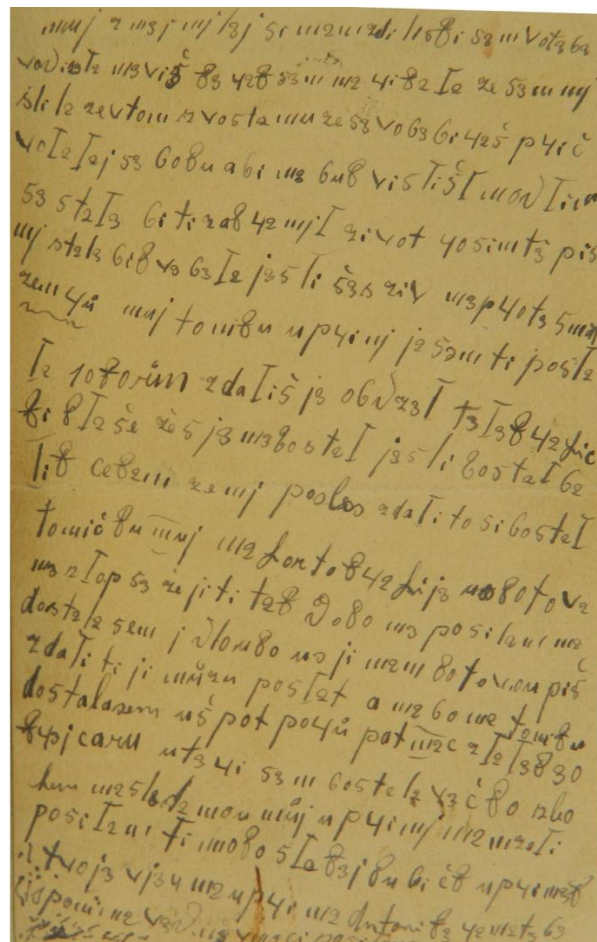
Příloha 2. Šifrovaný dopis napsaný Edvardem Benešem

Hlouu j u y i j n y š g b ř z u b f c e o c h i k š h z g k m l s j
r s c h i g s y a c f n k e h y b b m z e i b z o p k n u g z u
z d r e u j p b f f f s r p p f j d z f e h h
t y l u f p p h z n k n l e j s j z t a i v p ř i h i
v s o z v b ř z š p k u i b p f k g o ů r u p b k z
e i r l e t j e s c h e v i j l j s y b n e t e l s m
k f r i j m v f š g f u n u j s e f l r s t
u u h j n e j e h y s r i j e f f e z u e s a f
p f i š g r k e h j r s e h z v i j l j s y o n e
t e l s s n k f r i j m v f š g f u n u j s e j p
b m v k z z u t s u e ů y f s j e v z o a f i c
e e h y u j k e e n u i v p p k h e h z n
b z š h e c s b š f b m š f y n e b s g k e h z o
p š m k b a l j k o j u a f g z f m z f e e h j
e f t r l a z z h z e h l l v z z i k m k i n

Příloha 3. První část šifrovaného dopisu zadržného Oddělením obranného zpravodajství

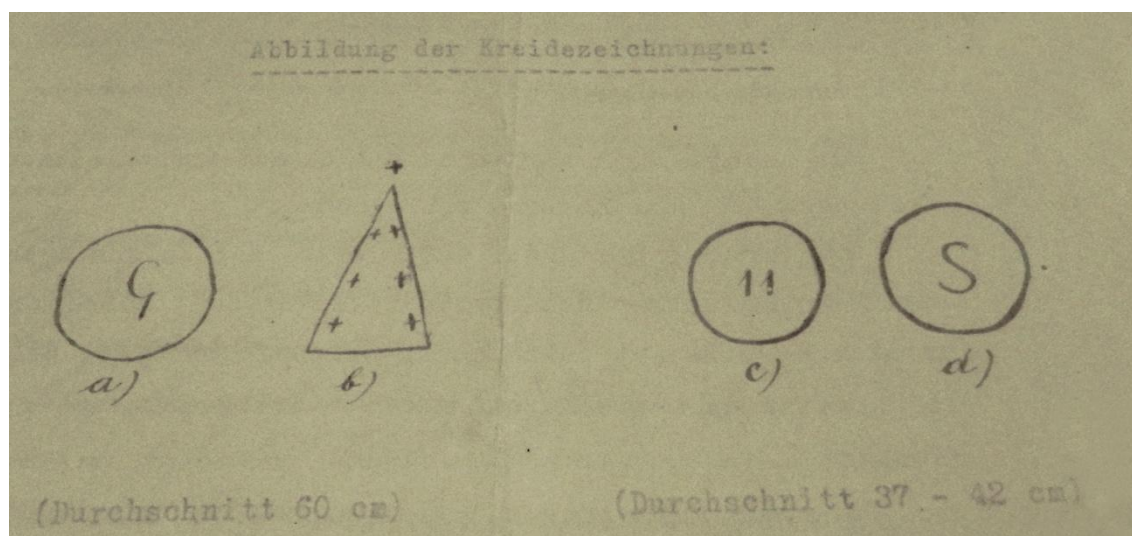
Příloha 4. Druhá část šifrovaného dopisu zadržného Oddělením obranného zpravodajství

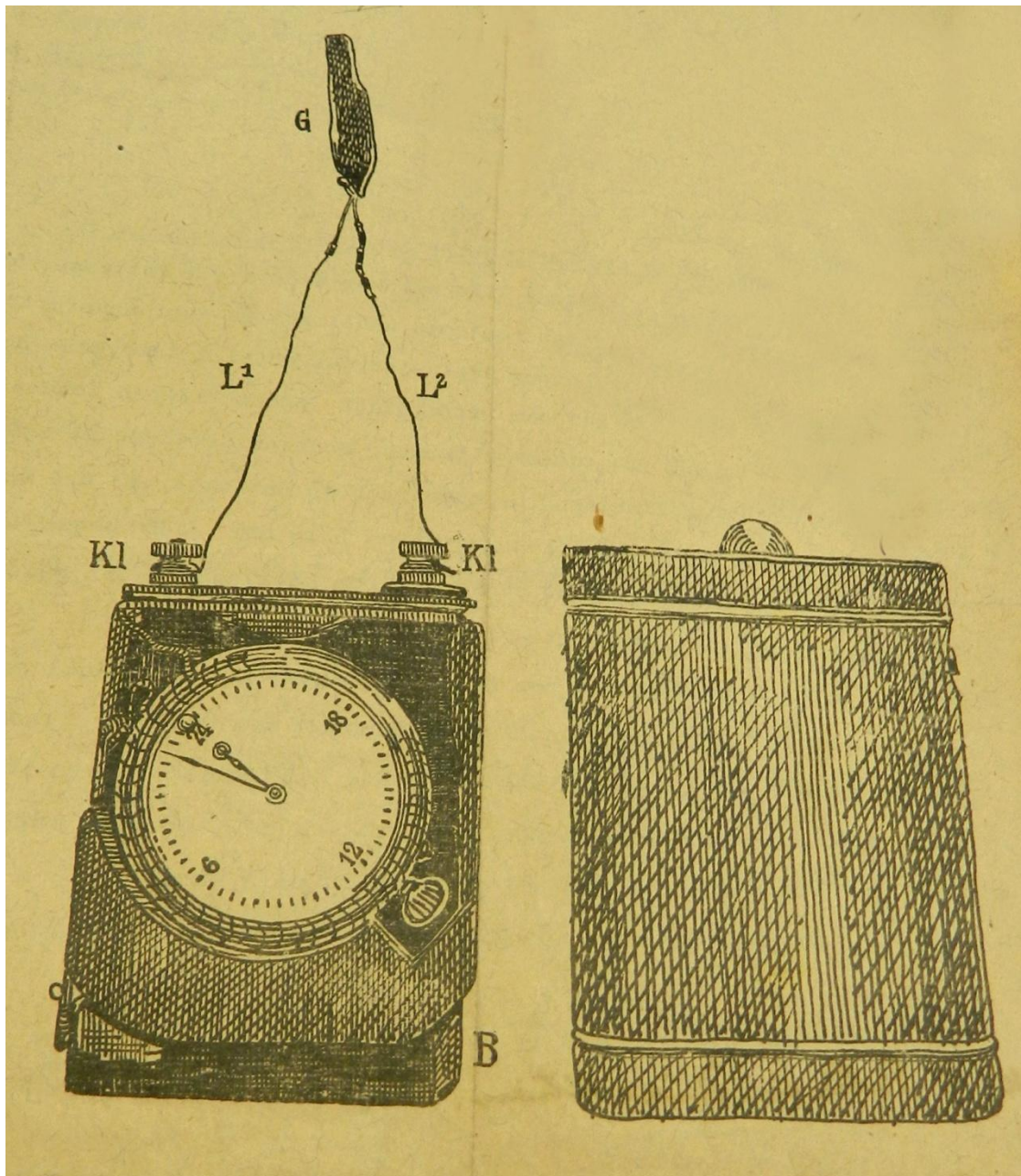
Příloha 5. Přetisk falšovaných razítek velitelství polské legie

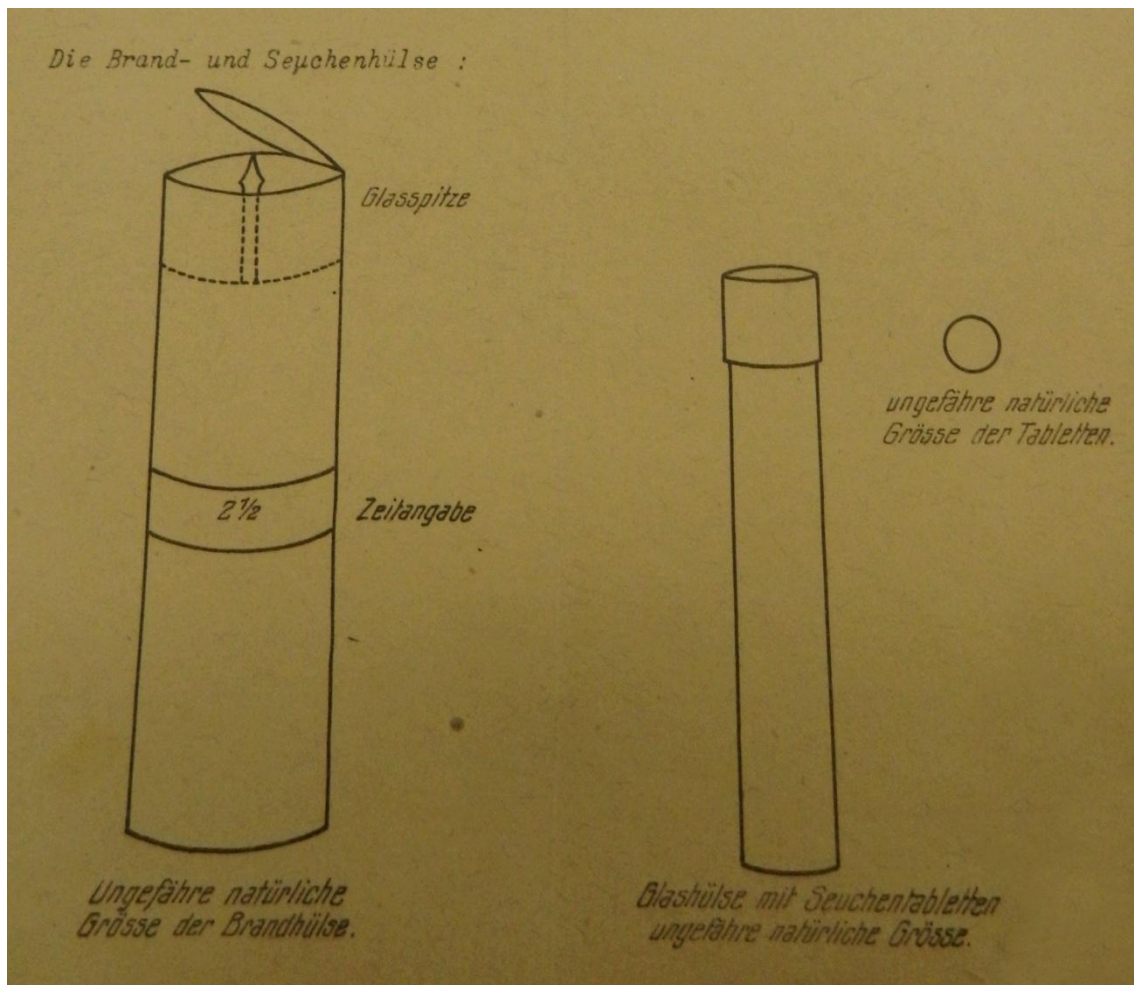
Příloha 6. Zobrazení nákrešů křídou na vagonech vezoucích vojenský materiál

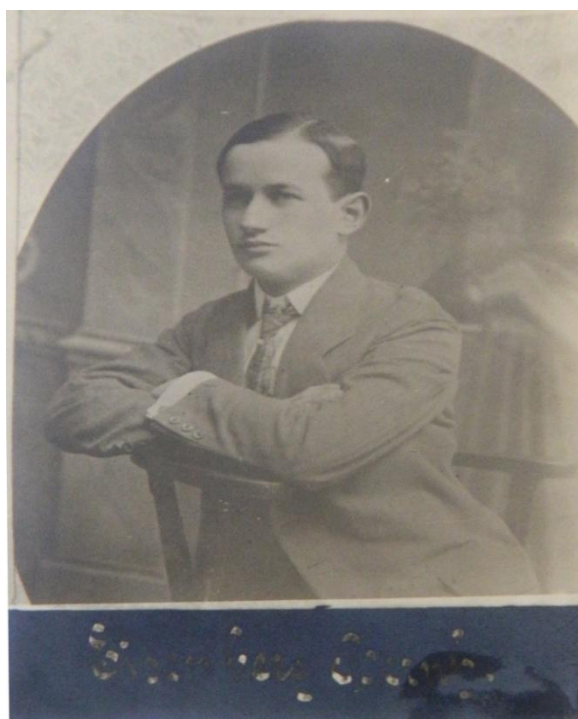
Příloha 7. Nákres výbušného zařízení tzv. pekelného stoje v přestrojení za kapesní svítilnu

**Příloha 8. Nákres zápalné dutinky (vlevo) a nákres tobolky pro uchovávání tablet s
vozhřivkou (vpravo)**

**Příloha 9. Fotografie tří zadržených německých konfidentů (zleva doprava)
Bernhard Eisenberg, Phöbus Foerster, Nathau Goldstein**

Příloha 10. Fotografie a osobní údaje z výslechu Sandora (Alexandra) Goldsteina

Name: *Goldstein Alexander*
geboren: *1884*
in: *Marmaros-Griget*
Bezirk: *dto Ungarn*
zuständig
Beschäftigung: *Lehrer*
Carakteristik: *ruhig*
Akten Z.: *G-82-40.*
Grösse: *162 cm k*
Augen: *2*
Haare: *schwarz m*
Bart: *schwarz h*
Anmerkung: *F.N. 6859.*

Aufgenommen bei der k. k.
Polizei-Direction.
Prag, am *27. 7. 1906.*
Platte Nro.: *2196.*

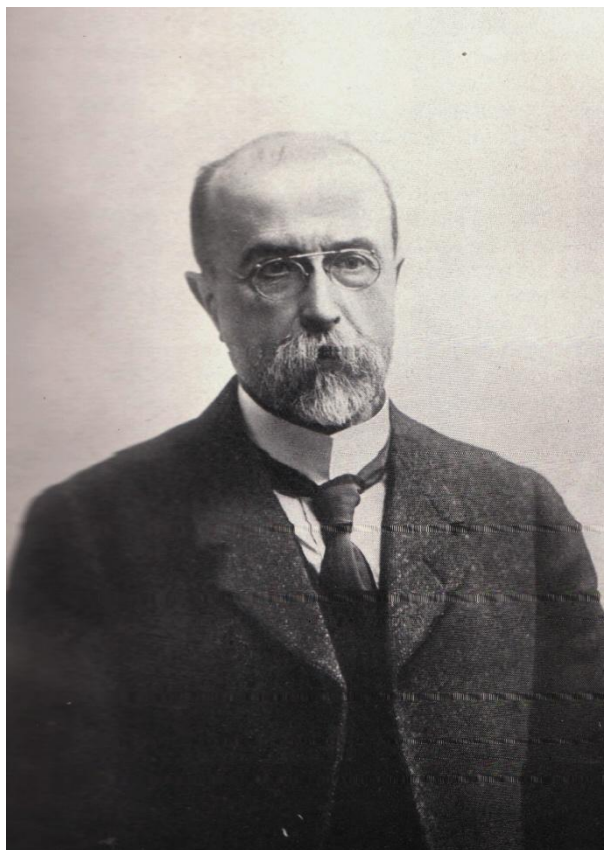
Příloha 11. Fotografie Jana Hajšmana z roku 1933

Příloha 12. Fotografie Miroslava Plesinger-Božinova z poloviny 30. let

Příloha 13. Fotografie T. G. Masaryka z doby jeho londýnského pobytu roku 1917

Příloha 14. Fotografie Edvarda Beneše před útekem do Švýcarska roku 1915

